

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜREL İNCELEMELER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

1990’LI YILLARDA DOĞU ve GÜNEYDOĞU ANADOLU
BÖLGELERİNDE “KISIRLAŞTIRMA” SÖYLENTİLERİ ÜZERİNE BİR
SÖYLEM ANALİZ ÇALIŞMASI

ZANA ÇALIKKILIÇ

117611024

PROF. DR. SİBEL YARDIMCI

İSTANBUL

2020

**1990’LI YILLARDA DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU
BÖLGELERİNDE “KISIRLAŞTIRMA” SÖYLENTİLERİ ÜZERİNE BİR
SÖYLEM ANALİZ ÇALIŞMASI
A DISCOURSE ANALYSIS ON THE “STERILIZATION” RUMOR
IN THE EASTERN AND SOUTHEASTERN ANATOLIA REGIONS IN
THE 1990’S**

ZANA ÇALIKKILIÇ

117611024

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sibel YARDIMCI
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Ferda KESKİN
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Bülent BİLMEZ
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih: 29.06.202

Toplam Sayfa Sayısı: 106

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Milliyetçilik
- 2) Biyopolitika
- 3) Söylenti
- 4) Öjeni/Kısırlaştırma
- 5) Korku Politikası

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Nationalism
- 2) Biopolitics
- 3) Rumor
- 4) Eugenics/Sterilization
- 5) Fear Policy

ÖNSÖZ

Bu tez, kolektif bir çalışmanın ürünüdür. Bu ürünü ortaya koymamda gerek saha kısmında gerekse yazım sürecinde adını sayamayacağım kadar insanın emeği göz ardı edilemez bir gerçektir. Hepsine ayrı ayrı teşekkür ederim.

Öncelikle danışmanım Prof. Dr. Sibel Yardımcı olmak üzere; yorumları, yardımları ve değerlendirmeleriyle bana rehber olan Dr. Murat Arpacı' ya teşekkür ederim. Değerli jüri üyeleri Doç. Dr. Ferda Keskin ve Prof. Dr. Bülent Bilmez'e değerlendirmeleri ve önerileri için teşekkür ederim.

Bu çalışmanın en başından beri benden hiçbir yardımını esirgemeyen, yüksek lisans hayatımın başlamasından bitimine kadarki geçen sürede yanımda olan, yorumları, eleştirileri, motive edici konuşmalarıyla en kritik zamanlarda bana destek olan ve güvenen Serhat Arslan'a minnettar olmakla birlikte ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmamın saha kısmında bana kaynak olan her bir görüşmecime teşekkür ederim. Bunun dışında Diyarbakır ve Mardin'de yapmış olduğum saha çalışmasında desteklerini benden esirgemeyen Azize Turhan, Sibel Özelçi, Veysel Moray olmak üzere Hişyar Aydın, Ruken Karaboğa, Türkan Damar ve ailesine tek tek teşekkür ederim. Yazım sürecinde sağladığı yardımlardan dolayı Ercan Akın'a ayrıca teşekkür ederim.

Hiçbir zaman benden desteklerini esirgemeyen, her türlü zorlukta yanımda olan aileme ve kıymetli dostum Evin Aydın'a teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak hem hayatımda hem de bu çalışma süresi boyunca yanımda olan, bana sonsuz sabır ve sevgiyle yaklaşan, varlığıyla hayatımı güzelleştiren Abidin'e minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖZET	viii
GİRİŞ.....	1
1. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	8
1.1 ULUS DEVLET VE MİLLİYETÇİLİK.....	8
1.2. BİYOPOLİTİKA	12
1.3. NÜFUS POLİTİKALARI.....	16
1.4. ETNİSİTE VE IRKÇILIK	20
1.5. ÖJENİST KURAMLAR VE POLİTİKALAR	24
2. TARİHSEL ÇERÇEVE	30
2.1. TÜRKİYE’DE ULUS İNŞASI VE BİYOPOLİTİKA	30
2.1.1. İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ’NDEN YENİ CUMHURİYET’E ULUS İNŞASINDA NÜFUS.....	30
2.1.2. YENİ CUMHURİYET’TE İNŞA EDİLEN KİMLİK.....	35
2.1.3. YENİ CUMHURİYET’İN NÜFUS POLİTİKALARI	38
2.1.3.1. ŞARK ISLAHAT PLANI.....	38
2.1.3.2. İSKÂN KANUNU	43
2.2. TÜRKİYE’DE ÖJENİ VE ÖJENİ POLİTİKALARI	47
2.3. TÜRKİYE’DE NÜFUS POLİTİKALARININ DÖNÜŞÜMÜ.....	51
3. ALAN ÇALIŞMASI	60
3.1. SÖYLENTİNİN YAYILMA VE EDİNİLME HİKÂYESİ.....	60
3.2. SÖYLENTİNİN İNSANLAR ÜZERİNDE BIRAKTIĞI TESİR: KORKU POLİTİKASI	66

3.3. SÖYLENTİNİN YARATTIĞI KORKU İLE VAR OLMA PRATİKLERİ	76
3.3.1. AŞI VE SAĞLIK ÇALIŞANLARINA YÖNELİK KORKU PRATİKLERİ	76
3.3.2. DOĞUM KONTROL YÖNTEMLERİNE KARŞI OLUŞAN TEPKİLER VE KÜRT KADINLARINDA KİMLİĞİN ÜREMEDEKİ ETKİSİ.....	79
3.4. GÜVENLİK POLİTİKALARININ BİR SONUCU OLARAK TOPLUMDA GÜVENSİZLİK DUYGUSU	84
4. SONUÇ YERİNE.....	89
KAYNAKÇA.....	94
GÖRÜŞMECİ PROFİLLERİ	102

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.g.m.	Adı Geçen Makale
A.g.k.	Adı Geçen Kaynak
Akt.	Aktaran
Bknz:	Bakınız
MGK:	Milli Güvenlik Kurulu
İTC:	İttihat ve Terakki Cemiyeti
PKK:	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)

ABSTRACT

The efforts of Turkification of the Anatolian population of The Committee of Union and Progress (CUP) in line with the nationalist ideology, continued with the newly established republic. The arrangements carried out over the heterogeneous population structure of Anatolia take us to the concept of biopolitics of Michel Foucault. In this study, considering the transformation of the population and eugenicist policies seen in the newly established Turkish (Turkey) State around the nationalist paradigm, it is mentioned that the “Kurdish population growth” is seen as a problem with the nation building process.

This thesis discusses the rumor that “State will sterilize Kurds with vaccination and various birth control methods”, which emerged in 1996 in the Eastern and Southeastern Anatolia Regions after the “Kurdish population growth” turned into a problem. How this rumor has turned into a collective and political feeling of fear over the people of the region was examined. This study discusses the rumor's emotional impact on the masses, primarily considering the rumor in a theoretical and historical framework. In addition to this, the effect of the rumor - fear policy- on the people and how it received people’s attention in daily life is revealed. Finally, with the spread of the rumor, it is evaluated how the state's security policies progressed and how the sense of insecurity reflected on the people as a result.

Keywords: Nationalism, Biopolitics, Population Policies, Rumor, Eugenics, Sterilization, Kurdish population, Vaccine, Fear Policy.

ÖZET

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin milliyetçi ideoloji ekseninde yürüttüğü Anadolu nüfusunu Türkleştirme çabaları, yeni kurulan cumhuriyet ile birlikte devam etmiştir. Anadolu'nun heterojen nüfus yapısı üzerinden yürütülen düzenlemeler, bizi Michel Foucault'un biyopolitika kavramına götürmektedir. Bu çalışmada, yeni kurulan Türk(iye) Devleti'nde görülen nüfus ve öjenist politikaların –milliyetçi paradigma etrafındaki- dönüşümü ele alınarak, ulus inşa süreciyle birlikte “Kürt nüfus artışı”nın bir problem olarak görülmesinden bahsedilmiştir.

Bu tez, “Kürt nüfus artışının” bir problematiğe dönüşmesi sonrası 1996 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ortaya çıkan “Devlet Kürtleri aşısı ve çeşitli doğum kontrol yöntemleri ile kısırlaştıracak” söylentisini ele almıştır. Söylentinin, bölge halkı üzerinde kolektif ve politik bir korku duygusuna nasıl dönüştüğü incelenmiştir. Bu çalışma öncelikle söylentiye, kuramsal ve tarihsel çerçevede ele alarak söylentinin kitleler üzerindeki duygusal tesirini tartışmaktadır. Bununla birlikte söylentinin yaratmış olduğu -korku politikasının- kişiler üzerindeki etkisi ve kendisine günlük hayatta ne şekilde yer bulduğu ortaya konulmaktadır. Son olarak, söylentinin yayılımıyla birlikte devletin güvenlik politikalarının nasıl ilerlediğinden ve bir sonuç olarak güvensizlik hissinin kişilere nasıl yansıdığından bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Biyopolitika, Nüfus Politikaları, Söylenti, Öjeni, Kısırlaştırma, Kürt Nüfusu, Aşı, Korku Politikası.

GİRİŞ

Bu çalışmada, 1996 yılından itibaren Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, "Devlet, Kürtleri aşı ve çeşitli doğum kontrol yöntemleri ile kısırlaştıracak" söylentisinin Diyarbakır ve Mardin illerinde yaşayan insanlar üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede çalışmanın amacı, hayatın her alanında varlığını idame ettiren bu etkinin, bir korku politikasına nasıl dönüştüğü, günlük hayattaki pratiklerde ne şekilde görüldüğü ve söylentinin güvenlik politikalarının yarattığı güvensizlik duygusu ile hangi noktada birleştiğine yönelik yapılan söylem analizlerini ifade etmektir.

Beni bu çalışmaya teşvik eden en önemli kaynak, 1996 yılında Milliyet gazetesi tarafından yayınlanan gizli bir rapordur. Bu rapor; 1996 yılında Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği üyeleri tarafından, Bakanlıklar arası Takip ve Yönlendirme Kurulu'na sunulması koşuluyla hazırlamıştır. Raporun içeriğinde; Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yönelik yapılan çeşitli öneriler yer almış, Kürt nüfusunun mevcut artışla 2025 yılına kadar ülkenin toplam nüfusunun yüzde 50'sini geçeceği tahmin edilmiştir. Bu durumun Kürt milliyetçiliğini daha da belirgin kılacağı tehlikesiyle bölgeye yapılacak 'nüfus planlaması seferberliği', kapalı kapılar ardında tartışılmıştır.¹

Bu raporun doğruluğunu veya yanlışlığını bu tez kapsamında tespit etmek mümkün değildir. Ancak bu durumun söylenti düzeyindeki halinin bile insanları derinden etkilemesi, bizi konunun ne kadar önemli olduğu sonucuna götürmelidir.

Stephen Wright, söylentiye "geçerlilik kriterlerinde bir çatlak geliştiğinde ortaya çıkan güvenilir bilginin karanlık alt tarafı olarak"² tanımlar.

¹ Akt, Murat Kul, "MGK: Özel Tim Askere Bağlansın", Milliyet, 18.12.1996 Bu rapor, 2010 yılında dönemin Devlet Bakanı Salim Ensarioğlu tarafından tekrardan gündeme getirildi. Ensarioğlu, "Ben bunu kabul ederken kendimi suçlu hissediyorum. (...) "Düzeltilim, dediler, kabul etmedim. Rapor tamamen kaldırıldı" yönünde vermiş olduğu demeçte, raporun yürürlüğe girmediğini belirtmektedir. Ensarioğlu ile yapılan röportaj için bkz: "Ensarioğlu, MGK 3'ten fazla çocuk yapan Kürt'e ceza verilmesini istedi", *Radikal*, 25.06.2010 <http://www.radikal.com.tr/politika/ensarioglu-mgk-3ten-fazla-cocuk-yapan-kurte-ceza-verilmesini-istedi-1004574/> Erişim Tarihi: 23.06.2020

² Stephen Wright, "What Everybody Knows: Protocols of Rumour", *NourErstWestSouth*, 13.07.2008, <http://northeastwestsouth.net/what-everybody-knows-protocols-rumour-0> Erişim Tarihi: 23.06.2020

Bu da söylentinin kitleler üzerinde ne derece etkili olduğunu bize göstermektedir. Bu duruma; 1948 Arap-İsrail savaşında, İsrailli misyonerler tarafından Filistinlilere ‘evlerini terk etmemeleri halinde kitlesel şiddete maruz kalacağına’ yönelik söylentilerin çıkması ve bu söylentilere inanan halkın topraklarını terk ederek İsrail Devleti’nin inşasını hızlandırmaları örnek verilebilir. Söylentilere olan inancın en büyük nedenlerinden biri de uygun ortamın sağlanmasıdır. 1990’lı yıllarda güvenlik gerekçesiyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da başlayan şiddetli çatışmalar, bu bölgelerde korku politikasının doğmasına sebebiyet vermiştir.³ Bölgenin sürekli çatışmalarla anılması hem ülke genelinde hem de burada yaşayan insanların hafızalarında süreklilik arz eden bir korku duygusunu canlı kılmıştır. Tez kapsamında bu korku ikliminde “devlet bizi kısırlaştıracak” söylentisinin yayılımı, söylentinin insanlar üzerindeki etkisi, aşı, doğum kontrol yöntemleri, sağlık kurum ve kuruluşlarına karşı gösterilen tepki araştırılmış, korku duygusunun insanların deneyim ve tutumlarını ne şekilde değiştirdiği ortaya konulmuştur.

Genel bir çerçeve çizmek gerekirse çalışmamız; 1990’lı yıllarda bölgedeki duygu evreni üzerinde yaratılan tahribatın, Cumhuriyet döneminin milliyetçi, öjenist geçmişindeki bellek ile nasıl eklemlendiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Çalışmamızda ele aldığımız bahse, sadece köşe yazıları ve birkaç tezin alan çalışmalarında⁴ kısaca değinilmesi, bu konuda herhangi bir araştırmanın yapılmamış olması, literatürdeki önemli bir eksikliği göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışma, hem literatürdeki bu eksikliği görünür kılıp hem de bunu gidermeyi amaçlamıştır.

Kuramsal çerçeveyi oluşturduğumuz birinci bölümde öncelikle, ulus-devletlerin ortaya çıkışı ve milliyetçiliğin bağlamı ele alınmıştır. Bilindiği üzere on

³ Bknz: “Korku Tüneli Güneydoğu”, Nazım Alpman, *Birgün*, 25 Ekim 2008, Ayrıca, konu ile ilgili bir kitap; Celal Başlangıç, *Korku Tapınağı: Güçlükönak, Silopi, Lice, Tunceli*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002)

⁴Asena Pala, “Zorunlu Göç ve Diyarbakır Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2013, s. 75. Ayrıca yine Esra Çapanoğlu tarafından yazılmış olan “Sağlık Çalışan ve Ebeveyn Perspektifinde Çocuklu Aşılarda Reddi Niteliksel Araştırma” adlı yüksek lisans tezinde, 90’lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde çalışmış olan sağlık çalışanları ile yapılan görüşmelerde çalışanların, “bölge insanları tarafından kısır kalınacak korkusu” ile “aşı”ya karşı direnç gösterdiklerini belirtir. Bahsi geçen çalışma; Esra Çapanoğlu, “Sağlık Çalışan ve Ebeveyn Perspektifinde Çocukluk Aşılarda Reddi Niteliksel Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi, 2018, s. 103-104.

sekizinci yüzyılın ortasından itibaren patrimonial devlet sistemi değişmeye başlamış ve ulus-devletler ortaya çıkıp yükselişe geçmiştir. Ulus; sınırları çizilmiş bir şekilde, topografik unsurlara ve etno-kimliğe dayandırılarak tanımlanabilir. Dolayısıyla bu durum, ulusun etnik kimliğiyle siyasi yapısını iç içe sokar. Bu noktada karşımıza milliyetçilik çıkar. Milliyetçilik, modern devletin ulusal kimlik inşasında hem araçsal hem de amaçsal yöntemlerde kendisine yer bulur. Milliyetçiliğin kendi içindeki homojen yapısı, –farklı etnik/dinsel gruplar karşısında- ulusun siyasal ve kültürel birliğini sağlamak için politik bir araca dönüşmüştür. Ulus-devletlerin milliyetçilik ile iç içe geçen yapısı, nüfusu homojen hale getirme fikrinin doğmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla nüfus üzerine yapılacak düzenlemeler bizi Michel Foucault’nun biyopolitika kavramına götürmektedir. Yine ulus-devletlerin ortaya çıkışı ve milliyetçiliğin resmi bir ideolojiye dönüştüğü on sekizinci yüzyıl, biyopolitikanın da açığa çıktığı dönemi ifade eder. Foucault’ya göre biyopolitika, canlı-tür olarak insan bedeninin iktidar altına alınıp, bedenlerin siyasal stratejilere dâhil edildiği iktidar biçimidir. Bu noktada iktidar; doğum ve ölüm oranları, cinsellik, sağlık, hijyen ve yaşam süreleri gibi konuları düzenlemeye doğru bir seyir izler. Nüfus sayımları, istatistiki rakamlar ve bunun sonucunda “riskli” ve “tehlikeli kişi” saptamaları ile çerçevesi çizilen bu veriler, nüfusun düzenlenmesi ve denetlenmesinde kullanılır.⁵

Etnisite ve ırkçılık yine birinci bölüm kapsamında ele aldığımız iki ilişkili kavramdır. Burada gerek bu kavramların etimolojik kökenlerine gerekse de tarihsel serüvenleriyle, bunların nüfus politikaları bağlamında nasıl öjenizmi doğurduğuna değinilmiştir. Aynı zamanda bağlantılı olarak “Öjenist Kuramlar ve Politikalar” başlığında öjenizmin dünya üzerindeki çeşitli örnekleri anlatılmıştır.

Tarihsel çerçevemizi kurduğumuz ikinci bölümde, “Türkiye’de Ulus İnşası ve Biyopolitika” başlığında, milliyetçilik ideolojisinin İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yürütülen nüfus politikalarına etkisi ve bu politikaların bir devamı niteliğinde olan cumhuriyetin ulus inşa süreci ele alınmıştır. 1930’larla birlikte devletin resmi milliyetçi nüfus politikalarının 1990’lı yıllara kadar süren tarihsel

⁵ Bknz: Michel Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, Çev. Ferhat Taylan, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016)

boyutu “Türkiye’de Nüfus Politikalarının Dönüşümü” başlığı altında ele alınmıştır. “Türkiye’de Öjeni Tartışmaları” başlığında ise yine 1930’lardan başlayarak devletin öjenist politikaları ve söylemleri ele alınmıştır.

Çalışmamızın saha kısmında, Diyarbakır ve Mardin illerinde yapılan görüşmeler çerçevesinde; “kısırlaştırma söylentisinin” inanç süzgecinden geçmesi ve yayılması ele alınarak söylenti denilen olgu, söylem analizleri üzerinden açıklanmıştır. Söylentinin yayılımıyla birlikte ortaya çıkan korkunun politik bir duyguya dönüşüp insanlar üzerinde bıraktığı tesir ve insanların nasıl bir tutum içinde olduğu, Sara Ahmed’in Duyguların Kültürel Politikası metninden yola çıkılarak incelenmiştir. Bu minvalde söylentiyle ortaya çıkan, korku duygusunun neden olduğu “aşıya karşı direnç hali” ve doğum kontrol yöntemlerine yönelik oluşan tepkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Ahmed tarafından duygusal tesir politikası olarak kavramsallaştırılan, “koruyan korku” duygusu olarak açıklanan korku politikasını, görüşmecilerde söylentinin ortaya çıkardığı duygu tahribatı üzerinden yorumlanmıştır. Görüşmeci kadınların “kısır kalma korkusu”, kendilerini etnik kimlikleri üzerinden konumlandırışı, söyleme karşı oluşturdukları yeniden üreme anlayışı geniş bir çerçevede anlatılmıştır. Son olarak da, “güvenlik politikalarının” bu tarihsel zeminde yarattığı güvensizlik duygusu üzerinde durulmuştur. Bu noktada karşımıza açık bir sonuç çıkmaktadır: Hem söylentinin yayılımı hem de söylentinin korku politikasına dönüşmesinin en önemli nedeni ulus inşa sürecinin bir sonucu olarak insanların iktidara karşı duyduğu güvensizliktir. Sonuç kısmında ise, kuramsal ve tarihsel çerçevemiz ekseninde, çalışmada elde edilen bulguların genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

YÖNTEM

Bu tez çalışmasının ortaya konmasında kullanılan yöntemsel araçlar iki yönlüdür. Bunlardan ilki literatür ve gazete-arşiv taramasıdır. Öncelikle, dönemin gazete arşivleri ve Sivil Toplum Kuruluşları tarafından hazırlanan raporlar taranmıştır. İkinci araç ise, niteliksel yöntemlerden oluşan alan çalışmasıdır. Alan çalışmasının sınırlarını belirlemek için 1990-2000 yılları dönemi ele alınmıştır.

Literatür ve arşiv taramasının sonucunda alan çalışması için bölgeler belirlenmiştir. Bu bölgeler, Diyarbakır ve Mardin illeridir. Bu illerin seçilmesinin en önemli nedenleri arasında gerek merkezi bir konumda olmaları gerekse de dönemin politik hafızasında etkili olan yerler arasında bulunmasıdır. Bunun yanı sıra maddi kısıtlılıklardan dolayı, iki bölge arasındaki ulaşımın kolay olması da seçimimiz için önemli bir etkidir.

Diyarbakır ve Mardin’de toplam 40 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Bunların 30’u kadın, 10’u erkek görüşmecidir. Yaş aralıkları 38 yaş ve üstüdür.⁶ Kadınların çoğunluğu ev hanımı olmakla birlikte aralarında esnaf, belediye çalışanı ve işçi de bulunmaktadır. Erkeklerin meslek dağılımı ise şu şekildedir: çiftçi, esnaf, mali müşavir ve inşaat çalışanı. Diyarbakır’da Kayapınar, Bağlar ilçeleri olmak üzere Suriçi, Benusen, Dağkapı mahallelerinde görüşmeler yapılmıştır. Mardin’de ise sadece Kızıltepe’de görüşmeler yapılmıştır. Aynı zamanda 90’lı yıllarda bölgede yaşamış ve o söylentileri duymuş, deneyimlemiş ancak sonrasında zorunlu göç ile İstanbul’a yerleşmiş bir görüşmeciyle, İstanbul’un Beşiktaş ilçesinde mülakat yapılmıştır. Bu görüşmeler, yarı-yapılandırılmış görüşme teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Alan çalışmasında görüşmecilere kartopu yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Görüşmelerin her biri 30-40 dakikalık sorularla yapılan karşılıklı görüşmelerle sağlanmıştır. Görüşmecilerin güvenlik kaygılarından dolayı isimleri alınmamış ancak yaş ve meslekleri sorulmuştur. Görüşmeler, görüşmecilerin rızası alınarak ses kayıtları eşliğinde yapılmıştır. Ancak iki görüşmecinin isteği üzerine ses kaydı alınmayıp, yazılı olarak kayıt tutulmuştur. Yapılan tüm görüşmeler, tezin sunmayı amaçladığı saha, gözlem ve deneyim notları ile birlikte ana kaynak oluşturulmak üzere metin haline dönüştürülmüştür.

Söylentinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden yayılmış olması, çalışmanın saha alanını oldukça genişletmiştir. Ancak bu çalışmanın iki il üzerinden yapılması, bahsi geçen dönemde söylentinin yayılımının boyutunu tam olarak

⁶ Görüşmeciler, 1996 yılında MGK raporu ile birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine hızla yayılan “Devlet Kürtleri aşı ve çeşitlik doğum kontrol yöntemleri ile kısırlaştıracak” söylentisine tanık olmuş, söylentiye bizzat deneyimlemiş olan ve yine bahsi geçen dönemde 18-20 yaş aralığında olan kişilerdir.

ortaya koyamamıştır. Bunun en büyük nedeni olarak bütün bölgede yolculuk etmek için gerekli maddi kaynaklara sahip olmamamdır.

Araştırmacının Alanda Gözlem ve Deneyimleri

Bu bölüm, araştırmacı olarak süreç içerisinde yapılan gözlem ve deneyimlere ilişkin analizlerimi içerir. Öncelikle, politik ve tarihsel bir öneme sahip olduğu düşünülen Diyarbakır’da yapılmış olan gözlem ve incelemeler dile getirilecektir. Görüşmelerin bir kısmı evlerde bir kısmı ise farklı mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmayı planlama sürecinde Diyarbakır’da, çeşitli arkadaşlık ilişkileri aracılığıyla görüşmeler ayarlanmıştır. Suriçi, Benusen Mahallesi ve Bağlar ilçesinden edinilen ilk izlenimlerimiz, -Diyarbakır’ın farklı semt ve ilçelerinde yaşayan insanların tanımlamalarıyla- yaşadıkları yerleri “suç mahalleleri ya da tehlikeli yerler” olarak anmalarındır. Kadınların çoğunluğunun yaz aylarında, park ve bahçelerde, toplu halde buluşmasının görüşmelerim için oldukça avantajlı olduğunu belirtmek isterim. Ancak bölgede özellikle Suriçi Mahallesi’nde yaşanan son olaylarla beraber politik atmosferin yarattığı genel gerginlik hali görüşmelere de yansımıştır. Bu da görüşmecilerin, sorulara politik fikirlerinin etkisi altında cevap vermesine neden olmuştur.

Arkadaşlar aracılığıyla ulaşmadığım ilk görüşmecilerin, Kürtçe konuşmama rağmen “Biz bilsek de anlatmayız.”, “Başımıza iş geleceği belli olmaz.”, “Sorma devletle ilgili şeyler.” yönünde tepkileri olmuştur. Sonrasında, “arkadaş” ilişkileri üzerinden geliştirilen bağlantılar, sahamın verimli geçmesini sağlamıştır. Bu noktada kadın bir araştırmacı olarak sahada birtakım zorluklar ile karşılaştım. Diyarbakır’da erkeklerle yapmış olduğum Kürtçe görüşmelerde herhangi bir güvensizlik ya da önyargı bulunmamasına rağmen “kadın” olmam beni dezavantajlı bir duruma sokmuştur. Bilindiği gibi patriyarkal toplumlarda, toplumsal cinsiyet rolleri belirleyicidir. Toplumsal cinsiyet rollerine göre kadın, ev içi hayata aittir. Toplumsal hayatta akademik bir topluluğa ait olan ve sorgulayan –araştıran- kadın

alışlagelmiş bir örnek değildir. Erkek görüşmecilerle yapılan görüşmelerde karşılaşılan zorluklar bu perspektifte değerlendirilebilir.

Örnek vermek gerekirse, kadın bir araştırmacı olmam, erkeklere çeşitli doğum kontrol yöntemlerine dair soruları sormamda güçlüğe sebep olmuştur. Aynı zamanda ‘Aşıdan dolayı kısır olduğumu düşündüğünüz tanıdıklarınız var mı?’ sorusuna “Ayıptır sorma böyle şeyler.”, “Var ama gidip böyle bir şey için görüştürmem seni, ayıptır” tarzı tepkilerin gösterilmesi sağlıklı veriler almama engel olmuştur. Nitekim kadınlarla yapmış olduğum görüşmelerde de “Böyle konuları konuşamam” ifadeleri ile sıkça karşılaştım. Yapılan görüşmeler esnasında görüşmeciler; bu uygulamalar sonucunda olumsuz sonuçlarla karşılaşmış, kısır kalmış, tanıdık-komşu-akrabalarından sıklıkla bahsettikleri halde, onlarla görüşme isteğini kabul etmemişlerdir. Bunun o kişiler için zorlayıcı ve utandırıcı olduğunu belirtmişlerdir. Bunun en büyük nedeni, bölgede, “kısır” kalmanın “ayıp” ya da “kusur” olarak görülmesidir. Bunun yanı sıra görüşmeciler tarafından “araştırmacı” yerine “öğrenci” olarak görülmem hem iletişimi kolaylaştırmış hem de ilişkiyi hiyerarşik bir yapıdan uzaklaştırmıştır.

İkinci görüşme alanım Mardin Kızıltepe’dir. Burası Diyarbakır’da bahsi geçen bölgelere nazaran oldukça küçük bir yerdir. Bu da toplumsal ilişkilerde daha sıkı bir yapının olduğunu göstermektedir. Yine burada da “arkadaş” ilişkileri üzerinden ev görüşmeleri gerçekleşmiştir. Kızıltepe’de erkek ve kadınların yaz mevsimi olmasından (aşırı sıcaklardan) dolayı evlerde oldukları görülmüştür. Bu da görüşmelerin genellikle aile ortamında gerçekleşmesine neden olmuştur. Ancak bununla birlikte erkeklerin görüşme esnasında bulunması, kadınların “doğum kontrol yöntemleri” temalı soruları cevaplandırmasını zorlaştırmıştır. Evlerde yapmış olduğum görüşmelerde “Tek başına mı geldin?”, “Bir araştırma için buralara gelinir mi?” tarzı sorularla karşılaştım. Kadın bir araştırmacı olarak, erkeklerle yapılan görüşmelerde araştırılan/araştıran arasında hiyerarşik ve resmi bir ilişki ön plana çıkarken, kadınlarda bu durum daha samimi ve hiyerarşik ilişkiden uzak bir zeminde gerçekleşmiştir.

1996 yılında hazırlanan MGK raporu ile birlikte ortaya çıkan “Devlet Kürtleri aşı ve çeşitli doğum kontrol yöntemleri ile kısırlaştırarak” söylentisinin insanlar

arasında yayılma hikâyesini, söylentinin duygular üzerindeki etkisini ve bu etki ile beraber insanların davranışındaki değişimleri işitmek; bilinmelidir ki hatırlanması ve aktarılması güç olan bir tecrübeyi gözlemlemek oldukça zor bir deneyimdir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Ulus Devlet ve Milliyetçilik

Ulus-devletlerin ortaya çıkışı, genel olarak 1648 tarihli Vestfalya Antlaşması'yla başlatılır. Çünkü bu antlaşmayla Avrupa'daki devlet sistemi değişip dönüşmeye başlamış ve bununla ilişkili olarak ulus haline gelme-devletleşme ortaya çıkmıştır.⁷ Bununla beraber, Amerikan ve Fransız devrimlerinin de ulus-devlet yapılarının küresel düzeyde görülmesini hızlandırmıştır. Ulus-devlet kısaca, kendi toprakları üzerinden şiddet aygıtlarının yasal olarak kullanılmasını kontrol eden, iç ve dış egemenliği elinde bulunduran ve statüsünü uluslararası planda kabul ettiren bir yapı olarak tanımlanır.⁸ Diğer bir deyişle ulus, ortak kültürü paylaşan, sınırları tartışmaya yer bırakmayacak biçimde belirlenmiş bir toprağa bağlıdır. Aynı zamanda ortak bir gelecek projesi ile kendini yönetme hakkı iddiasıyla topluluk oluşturma bilincine sahip bir insan grubu olarak da tanımlanır.⁹ Anthony Smith ulusu, “tarihi bir toprağı, ortak mitleri ve tarihi belleğı, kitleyi kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı”¹⁰ olarak tanımlar. Bu bağlamda Giddens, devletin bir dil, ortak tarihsel ve kültürel hafızanın ve ortak bir ulusal kimlik yaratımıyla oluşturduğu ulusu

⁷ Jason Farr, "Point: Westphalia Legacy and the Modern Nation State", International Social Science Review, 80, (2005): 3/4, s. 156-159.

⁸ Montserrat Guibernau, "Devletsiz Uluslar Ulussuz Devletler", Milliyetçilik Üzerine, Der: Işıl Gündüz, (İstanbul: Nesnel Yayınları, 2008) s. 26.

⁹ A.g.e. s. 5.

¹⁰ Anthony D. Smith, Milli Kimlik, Çev. Bahadır Sina Şen, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016) s. 32

“kavramsal toplum”¹¹ olarak belirtirken, Benedict Anderson ise, ulusu “hayali bir cemaat”¹² olarak kavramsallaştırır. Görüldüğü üzere ulus-devlet, ulusal kimlik inşasıyla belli bir nüfusun belli bir ulusa aidiyetliğini tanımlar, yani ulusun etnik sınırlarını siyasi sınırlarla örtüştürür.

Bu noktada “bir devletin içindeki iktidar sahipleriyle yönetilenlerin birbirinden ayırmamasını öngören bir siyasal meşruiyet kuramı”¹³ olarak milliyetçilik karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Gellner, milliyetçiliği, tam da “siyasal birim ile ulusal birimin çalışmalarını öngören siyasal bir ilke”¹⁴ şeklinde tanımlar. Balibar’a göre ise milliyetçilik, “rasyonelleştirici ve tekleştiricidir ve her türlü dağılmadan korunması gereken, köklerden gelen bir ulusal kimliğin fetişlerini”¹⁵ geliştirdiğini belirtir. Bu tanımlardan hareketle ulus-devletin kullandığı en önemli temel araçlardan biri olan milliyetçiliğin; birlik kurgusu etrafında topografik unsurlara ve etno-kimliğe dayanarak; ulusun birliği ve bölünmezliği fikrini teşvik ettiği, kültürel ve siyasi türdeşlik adına bütün yerel farklılıkların başta şiddet/zor kullanımı olmak üzere farklı yollarla ortadan kaldırılmasını meşrulaştırdığı söylenebilir. Bu devletin “ulus olmak” ve “bir ulusa sahip olmak” için var olan heterojen nüfusun (çeşitli etnik grupların) yerini alacak homojen bir topluluk oluşturmaya yönelik siyasi, ekonomik ve toplumsal bir bütünleştirme politikalarının zemini olarak kullanılır.¹⁶

Her biri, ulus ve ulus-devlet inşasında oynadığı rolün önemini vurgulamakla birlikte, birçok düşünür farklı milliyetçilik kategorileri geliştirmiştir. Bunun hemen öncesinde yapmış olduğumuz girizgâhla birlikte bu kategorileri tek tek ele alıp, ilerleyen bölümlerde çalışmamızın milliyetçilik ile olan bağlamına değineceğiz.

¹¹ Anthony Giddens, *Ulus Devlet ve Şiddet*, Çev. Cumhur Atay, (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008) s. 287.

¹² Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, Çev. İskender Savaş, (İstanbul: Metis Yayınları: 2017) s. 20.

¹³ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992) s. 20

¹⁴ A.g.e. s. 19.

¹⁵ Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, *İrk Ulus Sınıf*, Çev. Nazlı Ökten, (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), s. 73.

¹⁶ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, s. 125.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere ulus-devlet ve milliyetçilik içi içe geçmiş bir ilişki ağından oluşmaktadır. Dolayısıyla bu ilişki milliyetçiliği kendi içinde ayırma gitmeye zorlamıştır. Bu ayrımlardan bir tanesi, milliyetçiliği ikiye ayırarak yapmıştır. Bu ayrım coğrafi ölçütleri temel alan bir ayrım olmakla beraber “Batılı” ve “Doğulu” milliyetçilik olarak iki ana başlıkta toplanmıştır. “Batılı” milliyetçilikten kasıt Fransa, Hollanda, İsviçre ve son olarak İngiltere’yi kapsayan ülkelerin milliyetçiliğidir. “Doğulu” olarak belirtilen milliyetçilik ise Orta, Doğu Avrupa ve Asya ülkelerinin milliyetçiliğidir. Ancak “Doğulu” milliyetçilik genel olarak sosyal ve politik gelişmenin daha geri bir aşamasında ortaya çıkmıştır. Kohn, mevcut devlet yönetimleri ile çatışma içinde büyüyen milliyetçiliğin, “etnografya taleplerine uygun olarak siyasi sınırlarını yeniden çizmek istediğini böylelikle kültürel alanda ilk ifadesini bulduğunu” belirtir.¹⁷ Kohn, Batı milliyetçiliğini on sekizinci yüzyılda mevcut olan “bireysel özgürlük” ve “rasyonel kozmopolitik” kavramlarıyla ilişkilendirirken, Doğu milliyetçiliğinin daha çok geleneksel akrabalık ya da kan bağı ile ilişkili olduğunu, sosyal ve politik gerçeklikten de yoksun kaldığını belirtir.¹⁸ Ancak, Sovyetler Birliği’nin yıkılması ve sonrasında Avrupa’da milliyetçiliğin tekrardan dirilmesiyle Kohn’un milliyetçilik ayrımı yeni bir form kazanmıştır. Bu defa “Batılı” ve “Doğulu” ayrım yerini vatandaşlık temelli milliyetçilik ve etnik temelli milliyetçiliğe bırakmıştır. Vatandaşlık temelli milliyetçilik, gönüllülüğü esas alan, herhangi bir ırk, cinsiyet, inanç farklılığına bakılmaksızın ortak bir siyasi yapı ve ortak bir değerler kümesinde bir araya gelmiş insanları tanımlar. Etnik temelli milliyetçilik ise, kan bağına ve kültürel benzerliğe vurgu yapan, akrabalık ilişkilerini temel alan, ulusal üyeliğin ancak doğumla ve kan bağıyla olabileceğini savunan bir milliyetçilik olarak tanımlanabilir.¹⁹

İleriki zamanlarda bir başka ayrımı Anthony Smith’in dile getirdiğini görürüz. Smith milliyetçiliği ikiye ayırmıştır: Bunlar teritoryal milliyetçilikler ve etnik milliyetçiliklerdir. Smith, bu ayrıma giderken teritoryal milliyetçilikleri -sivil-

¹⁷ Hans Kohn, *The Idea of Nationalism*, (New York: The Macmillan Company, 1946) s. 329 (Çeviri bana aittir)

¹⁸ A.g.e. s. 330 (çeviri bana aittir)

¹⁹ Umut Özkırmı, *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010) s. 22.

teritoryal- olarak belirtirken etnik milliyetçiliği de -etnik-jenealojik- modeller üzerinden yapmıştır.²⁰ Teritoryal milliyetçilik, etnik farklılıklar arz eden nüfusu siyasal bir sınır içerisinde bir araya getirerek bütünleştirmeye çalışır. Etnik milliyetçilik ise etnik akrabalığa ya da ortak bir ataya dayalıdır.²¹

Etnik milliyetçilik, diğer milliyetçilik türlerinden farklı olarak ulus-devlet tarihinde oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Hobsbawm, etnik milliyetçiliğin “ırka” dönüşmesinden müthiş güç aldığını belirtir.”²² Bu da etnik milliyetçiliğin ne denli önemli olduğunu gösterir. Sonuç olarak yukarıda belirtildiği üzere milliyetçiliğin, genel geçer bir tanımının olmadığı ve de kendi arasında bir ayrımın bulunduğu ancak ulus-devlet tarihinin buna bağlı olarak da insanlık tarihinin etkilendiği önemli bir olgudur.

Yukarıda da ele alındığı üzere birçok düşünür milliyetçiliği farklı kategoriler üzerinden geliştirmiştir. Bu bağlamda, çalışmamızın ana temalarından biri olan milliyetçiliğin Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde iktidarda olan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1912 yılından sonra milliyetçilik ideolojisini benimseyerek²³ yürütmüş olduğu politikaları milliyetçilik kuramlarındaki kategorilere indirgemek imkânsızdır. Nitekim bu durum, sonrasında Türk(îye) ulus-devletinin kuruluşu ve sonrasındaki politikalarının etnik milliyetçilik çerçevesinde geliştiği ama salt bir etnik-milliyetçilik kategorisine de konulmayacağını belirtmek isteriz.²⁴

²⁰ Anthony Smith, Milli Kimlik, s. 133.

²¹ A.g.e s.134.

²² E. J. Hobsbawm, Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik, Çev. Osman Akınhay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014) s. 132.

²³ Ahmet Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019) s. 72-73. Ayrıca; İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yukarıda bahsi geçen politikalarına 3. Bölümde detaylı bir değinilmiştir.

²⁴ Ahmet Yıldız, Türkiye devletinin ulus inşa sürecini 3 aşamada incelemektedir. Bunlara kısaca değinmek gerekirse, ilki birinci dönemi oluşturan Milli Mücadele dönemidir (1919-1923) bu dönemde devlet, baskın bir dini karaktere sahip olmuş, resmi politik söylem olarak da etnik çoğulculuğu benimsemiştir. İkinci dönem olarak; 1924-1929 dönemlerini kapsamaktadır. Bu dönemde devlet, etno-seküler bir politika yürütmüştür. Son olarak üçüncü dönemde; 1929-1938 yıllarını içermektedir. Burada artık, cumhuriyet, büyük etnik grup olan Türk kavmine atıfla oluşturulmuş etno-politik bir niteliğe sahip olmuştur. Sonuç olarak, Türk milliyetçiliği kuruluşu ve sonrasındaki politikaları ile (3. Bölümde bu politikalara detaylı bir şekilde yer verilmiştir.) çeşitli değişim göstermiş bu da herhangi bir milliyetçilik kategorisine kesin olarak yerleştirmemizi imkânsız kılmıştır. Ahmet Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, s. 16-19.

Sonuç olarak, etnik milliyetçilik ile ortaya çıkan kan bağı ve ırka dayalı bir ulus inşası beraberinde ırkçılığı getirmiştir. Kavramsal çerçevemizde detaylı olarak anlatacağımız ırkçılık burada milliyetçilikle olan ilişkisinde ulus-devlet inşasında “belirgin değilse de kurulabilmesi için gerekli bir eğilim temsil etmektedir.”²⁵ Bu temsiliyet, ulus-devletlerin arı bir nüfus yaratma girişimlerinde, nüfus üzerindeki homojenleştirici politikaları doğurmuş ve devletlerin toplum üzerindeki hâkimiyet alanını genişletip, insan bedenini ve dolayısıyla da nüfusu denetim altına almaya zorlamıştır.

1.2. Biyopolitika

Yukarıda da detaylı bir şekilde belirttiğimiz üzere on yedinci yüzyılla beraber kurulan yeni ulus-devletlerin artık iktidarın nüfus üzerindeki hâkimiyetini genişletmek için farklı yöntemler içerisine girdiği görülmüştür. İktidarlar, bireyin normal yaşam süreci boyunca buna dâhil olup, bu süreci kendi yararları içerisine çekmeyi, değiştirip, dönüştürmeyi amaçlamıştır. İşte bu noktada karşımıza biyopolitika kavramı çıkmaktadır. Biyopolitika kavramı, kuramsal çerçevemizin başat konusu olmasının yanı sıra ele alacağımız çalışmanın teorik perspektifinde belirleyici bir noktadadır. Ancak, Michel Foucault’un biyopolitika kavramını açıklamadan önce bu kavramının tarihsel arka planını, zeminini ve işlevini açıklayarak ilerlemek daha doğru olur.

Foucault, *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde, iktidarın ayırt edici özelliği olarak “hükümrânlığın klasik teorisinde” yaşanan dönüşümü ele alır. Klasik çağda hükümrânların ayırıcı niteliklerinden birisinin “*yaşamda bırakma ve ölüm hakkı*” olduğunu belirtir. Egemen kendi varlığının tehlikede olduğu durumlarda ya da devamlılığını tehdit eden unsurlara karşı olası bir savaşta uyruklarını ölüme götürme hakkına sahiptir. Foucault’ya göre bu hakkın biçimsel olarak Antik Roma’da aile reislerine kölelerinin ve çocuklarının yaşamını “kullanabilme”

²⁵ Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, *İrk Ulus Sınıf*, s. 65.

hakkını veren eski *patria potestas* 'tan türemiştir.²⁶ “İktidar bu bağlamda her şeyden önce el koyma hakkına”²⁷ sahiptir. Bu hakkı da yaşamı ortadan kaldırmak için onu ele geçirme ayrıcalığıyla doruk noktasına ulaşmaktadır. Foucault, egemenin elinde buldurduğu bu hakkı “tasarruf” hakkı olarak niteler ve değişen zaman dilimiyle beraber tasarruf hakkının da dönüşüme uğradığını belirtmektedir.

“Tasarruf hakkı (...) boyun eğdirdikleri güçleri kısıktırma, güçlendirme, denetleme, gözetleme, çoğaltma ve düzenleme işlevlerine sahip olan parçalar içinde bir parça haline; üretmeye ve bu güçleri silmek, eğmek ya da yok etmek yerine güçlendirmeye ve düzenlemeye yönelik bir iktidara dönüşür.”²⁸

Bu dönüşümle artık ölüm üzerindeki tasarrufun yerini yaşam üzerindeki tasarruf alır.²⁹ Dolayısıyla, iktidar öldürebildiği için değil tam tersine, öldürme hakkını elinde tutarken yaşattığı için yeni bir düzey olarak “hayata” odaklanır.³⁰ Klasik çağda hükümrânın uyruklarını “öldürme yetkisi” on yedinci yüzyıldan itibaren modernleşen Batı dünyasında yerini “ölüme terk etmeye bırakırken”, “yaşatmak” ise “yaşamaya bırakmak” olarak değişmiştir. Bu noktadan sonra iktidar, yaşam üzerinde yönetmeye giderek, denetimler ve bütüncül düzenlemelerle biyoiktidarın şekillenmesine neden olur. Biyoiktidar iki gelişim kutbuyla işler. Kutuplardan bir tanesi insan bedenini makine olarak merkeze alan, disiplinci iktidar teknikleridir. Bu tekniklerle “bedenin terbiyesi, yeteneklerinin artırılması, güçlerinin ortaya çıkarılması, yararlılığıyla itaatkârlığının koşut gelişmesi, etkili ve ekonomik denetim sistemlerinin bütünleşmesi” amaçlanmış ve bunun yanı sıra disiplinleri şekillendiren iktidar yöntemleriyle de bütün olarak sağlanmışır.³¹ Disiplin mekanizmaları, insan bedeninin iktidarını çözerek,³² bedenin bir yandan ekonomik kapasitesini arttırmak isterken diğer yandan da politik tabiiyetini garanti

²⁶ Michel Foucault, Cinselliğin Tarihi, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017) s. 96.

²⁷ A.g.e. s. 97.

²⁸ A.g.e. s. 97.

²⁹ A.g.e. s. 97.

³⁰ Utku Özmakas, Biyopolitika: İktidar ve Direniş Foucault, Agamben, Hardt- Negri, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018) s. 122.

³¹ Michel Foucault, Cinselliğin Tarihi, s. 99.

³² Michel Foucault, Hapishanenin Doğuşu, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara: İmge Kitabevi, 2013) s. 211

altına almaya zorlayan güçleri zayıflatır.³³ Bu andan itibaren artık “beden üzerinden yapılacak çalışma, bedenin unsurlarının, hareketlerinin, davranışlarının hesaplı kitaplı manipölasyonu olan bir baskılar siyaseti oluşturmaktadır.” Dolayısıyla, insan bedeni mikro düzeyde bir inceleme içerisine –bir iktidar mekanizmasının içerisine- girmektedir. Bu insan bedeninin *anatomo-politikasıdır*.³⁴ Disiplin mekanizmaları bedeni; ordu, okullar, hapishane ve hastane gibi kurumlar içerisinde denetim altına alıp, yönetilmeleri için stratejiler geliştirir. ³⁵ Ancak bu noktadan sonra, ortaya disiplinci olmayan başka bir iktidar teknolojisi çıkar. Foucault, bu teknolojinin özelliklerini ise şu şekilde belirtmiştir: “ (...) Disiplinci tekniği dışlamayan fakat onu içine alan, onu kısmen değiştiren ve özellikle bir biçimde onun içine yerleşerek onu kullanacak olan bir iktidar teknolojisidir.”³⁶

Görülüyor ki disiplinci olmayan bu yeni iktidar tekniğinin uygulandığı yer, yaşayan canlı varlık insanla ilgilidir. Disiplin, insanların çokluğunu yönetmeye, denetim altına alınarak onları, değiştirip dönüştürmeye, insanları gerekli görüldüğü takdirde cezalandırarak bireysel bedenlere dönüştürecek yetkiyi kullanmaya çalışır. Oysa, bu yeni iktidar teknolojisiyle insanlar, bir bedenden ibaret oldukları için değil, yaşama özgü olan -doğum ve ölüm oranları, hastalık, sağlık, hijyen gibi- tüm o toplu süreçlerden etkilenecek, daha küresel bir grup oluşturması sebebiyle insanların çokluğuyla ilgilenir. Bu da demek oluyor ki, ilk olarak “ (...) bireyselleştirme yöntemiyle, beden üzerinden iktidar kurulmasının ardından, bireyselleştirici olmayan ama beden-insan yönünde değil, tür-insan yönünde gerçekleşen bir anlamda yığınlaştırıcı olan ikinci bir iktidar kuruluşu vardır”³⁷: Biyopolitika. O halde denilebilir ki biyoiktidarın on sekizinci yüzyılın ortasından sonra gelişim gösterdiği ikinci kutup biyopolitikadır. Biyopolitika, bir canlı varlık olarak insanın, doğum ve ölüm oranlarını, sağlık düzeyleri gibi insanın yaşamsal süreçlerini etkileyecek bir takım düzenlemeleri hedef alır. Biyoiktidarın kapitalizmin gelişmesiyle beraber vazgeçilmez bir öge olarak yerini almıştır. Zira

³³ Thomas Lemke, *Biyopolitika*, Çev. Utku Özmakas, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014) s. 57

³⁴ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, s. 210.

³⁵ Thomas Lemke, *Biyopolitika*, s. 58 ayrıca, Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, s. 211. 212

³⁶ Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, Çev. Şehsuvar Aktaş, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015) s. 247- 248.

³⁷ A.g.e. s. 248.

“kapitalizm, bedenlerin denetimli bir biçimde üretim aygıtına sokulması ve nüfus olaylarının ekonomik süreçlere göre ayarlanmasıyla güvece altına”³⁸ alındığı söylenebilir.

Dolayısıyla, “canlı bedene yönelik yatırımın yapılması, onu değerlendirilmesi ve güçlerinin dağıtım amaçlı olarak işletilmesi”³⁹ on sekizinci yüzyıldan sonra zorunlu hale gelmiştir. Foucault, bu tarihten sonra, ekonominin ilerlemesinin yanı sıra, yaşama ilişkin bilgilerin de gelişmesiyle beraber iktidar mekanizmalarının, yaşam süreçlerini dikkate alıp, onları denetlemeye ve dönüştürmeye giriştiğini belirtir. Bu minvalde, “(...) insan artık canlı bir dünyada canlı bir tür olmanın, bir bedene var olma koşullarına, yaşama olasılıklarına, kişisel ve kamusal sağlığa, dönüştürülebilecek güçlere ve bu güçlerin en uygun biçimde dağıtılabileceği bir düzleme sahip olmanın ne anlama geldiğini öğrenir.”⁴⁰ Dolayısıyla Foucault, bunu tarihte ilk kez olduğunu belirterek “biyolojik olanın siyasal olanda yansıma bulduğunu” söyler. Artık yaşam, elde edilen bilgiler neticesinde iktidarın denetim ve müdahale alanına kayar. Yaşamı ve yaşamsal süreçleri bir hesaplama sisteminin içerisine sokarak, yaşama dair bilgiyi elinde bulunduran iktidarın, insan yaşamının dönüşümünü bir failine dönüştüren olayı biyopolitika olarak kavramsallaştırılır.⁴¹

Sonuç olarak biyopolitikanın denetim ve düzenleyici hedeflerini oluşturan doğum ve ölüm oranları, bir nüfusun doğurganlığı, üreme, vb. gibi süreçler bir bütün olarak önemlidir. ⁴² Bu noktada karşımıza “nüfus” kavramı çıkmaktadır. Biyopolitikanın asıl işi nüfustur; hem politik, “bilimsel” ve biyolojik bir sorun olarak hem de iktidar sorunu olarak nüfus, bu noktada tesis etmektedir.⁴³ Biyopolitikanın yöneleceği şey, kendi dönemi içerisinde ele alınan bir nüfusta ortaya çıkan belirtsiz, rastlantısal olaylardır. Bu da iktidar alanına, sağlık, cinsellik, doğum ve ölüm artışları gibi yaşamın düzenlenmesine ilişkin uygulamalar girerken, iktidar demografi, istatistiki veriler ve ölçümler aracılığıyla da bilgiyi elinde tutarak, nüfusun biyopolitikasını oluşturur.

³⁸ Michel Foucault, Cinselliğin Tarihi, s. 100.

³⁹ Michel Foucault, Cinselliğin Tarihi, s. 101.

⁴⁰ A.g.e s. 101.

⁴¹ A.g.e. s.102.

⁴² Michel Foucault, Toplumu Savunmak Gerekir, s. 249.

⁴³ A.g.e. s. 251.

Bu çalışmanın belirleyici bir konumu olan biyopolitika, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde iktidar da olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Anadolu topraklarındaki etnik ve dinsel kimliklere yönelik; haritalandırma, gizli nüfus sayımları, etnografik araştırmalarla oluşturdukları istatistiki verilerin, nüfusu düzenlemeleri yönünde kullanılmasıyla somutlaştırıldığını görürüz. Elde edilen bu verilerin daha sonra yeni cumhuriyetin ulus inşasında da kullanıldığı görülmüştür. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile beraber somutlaşan nüfus üzerinden düzenlemelere gidilen politikalar yeni kurulan Türk(iye) ulus-devletinde yürütülen nüfus politikalarıyla karşımıza çıkmaktadır.

1.3. Nüfus Politikaları

Yukarıda belirtildiği gibi on sekizinci yüzyılın ortalarında artık iktidar teknolojileri, bir dizi müdahale ve düzenleyici denetim yoluna gider: Nüfusun biyopolitikası. Yaşam, artık iktidar tarafından yavaş yavaş kuşatılmış bir alana dönüşür.⁴⁴ Bedenlerin boyun eğmesi ve nüfusların denetimini sağlamak üzere çeşitli ve çok sayıda tekniğin hızlıca ortadan kalkmasına tanık olunur. Böylece biyoiktidar çağı başlar. Ordu ya da okul gibi kurumların; öğrenme, eğitim, toplumların düzeni üzerine düşüncelerle ortaya çıktığını, nüfus düzenlemeleri yönünde ise, demografi, kaynaklarla nüfus arasındaki orantıya ilişkin öngörüler, zenginliklerin ve bunların dolaşımının, hayatlarının ve bunların olası uzunluğunun çizelgelere geçirilmesiyle ortaya çıktığını belirtir. Keza burada bu iktidar teknolojilerini oluşturan soyut düzenlemelerin arasında en önemlisi de cinsellik tertibatıdır.⁴⁵ On sekizinci yüzyıldan itibaren cinsellik, hem bedeninin yaşamına hem de insan türün yaşamına giriş yolunu oluşturup, en ince ayrıntısına kadar incelenip, eğitilmeye ve terbiye edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra cinsellik, nüfus artışı ya da azaltıcı siyasi ve iktisadi müdahalelerde önemli bir yer edinmiştir. Dolayısıyla, iktidar teknolojilerinin bu değişimi ve dönüşümüyle beraber toplumun artık “biyolojik modernlik eşiği” olarak yani insan türünün bir bahis konusu olarak

⁴⁴A.g.e. s.99

⁴⁵ A.g.e. s. 100.

iktidarın kendi siyasal stratejileri içinde yer almaya başladığı görülür.⁴⁶ Nüfusun keşfi ve bireyin terbiye edilebilen bedeninin keşfi beraberinde Batı'nın siyasal yöntemlerinin biçim değiştirdiği görülür.

“ (...) Konut sorunu, bir şehirdeki yaşam koşulları, kamu sağlığı, doğum oranı ile ölüm oranı arasındaki ilişkilerin değişmesi gibi sorunların bu dönem ortaya çıktığını görürüz. İnsanları daha fazla çocuk yapmaya nasıl yöneltebileceğimiz veya her hâlükârda nüfus akışını nasıl düzenleyebileceğimiz, bir nüfusun büyüme oranını ve göçleri nasıl düzenleyebileceğimiz bilme sorunu da bu dönemde ortaya çıktı. Ve aralarında elbette istatistiğin de yer aldığı gözlem tekniği ve bütün büyük idari, iktisadi ve siyasal organizma nüfusun söz konusu düzenlemesini bu noktadan itibaren üstlendiler.”⁴⁷

Disiplin mekanizmaları, birey bedenini bir makine olarak merkeze alıp, denetim ve gözetime tabii tutarak terbiye etmiştir. Ancak, iktidarın birey yaşamının en ince ayrıntısına kadar hâkim olmaya çalışması disiplin mekanizmalarını belli bir noktada yetersiz kılmıştır. Biyopolitikanın doğuşuyla birlikte, bu yetersizlik nüfus düzenlemeleri üzerinden tamamlanmaya çalışılmıştır. Bu da nüfusun biyopolitika için ne denli önemli olduğunu gösterir.⁴⁸

“Nüfus, on sekizinci yüzyıl öncesine ait politik işleyiş açısından olduğu kadar, bu dönemdeki politik ilgi ve teoriler açısından da son derece modern bir fikir ve modern bir gerçekliktir.”⁴⁹ Nüfusun, doğum ve ölüm oranı vardır aynı zamanda yaş eğrisi, yaş piramidi, hastalanma hali ve sağlık durumu vardır. Nüfus yok olabilir ya da gelişebilir.⁵⁰ Yine 1979 yılında verdiği derslerinde güvenlik düzeneklerinde nüfus, “içlerinde var oldukları maddiyata ancak özsel olarak, temel olarak, biyolojik olarak bağlı oldukları ölçüde var olabilen birey çokluğudur” diye tanımlar.⁵¹ Bireylerin çokluğu iktidar için bir avantaj göstermez burada artık nüfusun elverişli olup olmadığı önemlidir. Zira nüfus bu noktada, bir şey elde etmek için araç, aracı ya da koşul olarak elverişlidir. Önceki yüzyılların hukuki ve siyasal düşüncesinin

⁴⁶ A.g.e. 102

⁴⁷ Michel Foucault, “İktidarın Halkaları”, Özne ve İktidar, Çev. Işık Ergüden- Osman Akınhay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016) s. 152.

⁴⁸ Utku Özmağas, , Biyopolitika: İktidar ve Direniş Foucault, Agamben, Negri- Hardt, s. 148.

⁴⁹ Michel Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, Çev. Ferhat Taylan, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016) s.12.

⁵⁰ Michel Foucault, “İktidarın Halkaları”, Özne ve İktidar, s. 152.

⁵¹ Michel Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 23.

mutlak manada yabancı olduğu yeni bir kolektif nüfus politik bir özne konumundadır. Ancak belirtmeliyiz ki iktidar mekanizmaları, nüfusu, amaç olarak kullanımda nesne rolünde, aracı olarak kullanımında ise özne rolünde ortaya çıkartır.⁵² Nüfus aslında uzun zamandan beri sorunsallaştırılmış, fakat hep olumsuz yönüyle, temel olarak nüfustaki azalmanın karşısı şeklinde ele alınmıştır. Bu noktada nüfusun, salgın hastalık, savaş ya da azlık gibi insanların şaşırtıcı bir hız ve yoğunluğunun öldüğü anlardan sonra, kimsesizleşmiş bir toprağın yeniden iskân edilmesi olarak ele alındığını belirtir. Bu salgınlar ve büyük ölüm oranlarının ardından ortaya çıkan istatistiki veriler, nüfus politikalarının ortaya çıkmasında başat nedendir.⁵³ Dolayısıyla nüfus elde edilen bilgiler doğrultusunda üzerinde ayarlamalar ve düzenlemeler yapılan bir süreçler bütünü oluşturur. Bu müdahalelerin gerçekleştirilmesi için de bir takım bilgiye sahip olunması gerekmektedir.

Bu bilgiyi elde edebilmek için de iktidarın ilk uğrak yeri istatistiktir.⁵⁴ İstatistik, devletin elinde bulunan kuvvetin ölçüsünü, bunların neler olduğunu, gelişim imkânlarının neler olduğunu saptamaya olanak sağlayan, aynı zamanda kuvvetlerini arttırmak, onları birleştirmek ve geliştirmek için uygulamaya konan usullerin bütünüdür.⁵⁵ İstatistiki veriler sonucu iktidar mekanizmalarının, normal ve anormal bir ayrıma gittikleri görülür. Yani egemene gereken bilgiyi oluşturan istatistik (bu bilgiler: nüfusun bilgisi, nüfusun niceliğinin ölçülmesi, ölüm ve doğum oranlarının ölçülmesi vs.) bizzat devletin gerçekliğini belirten teknik bilgiler bütünüdür.⁵⁶ Bu bağlamda “(...) modern devletler, memurları vasıtasıyla tam olarak en kolay şekilde izlenecek, hesaplanacak, değerlendirilecek ve yönetilecek standart özelliklere sahip bir coğrafya ve nüfus yaratmayı çabalar ve bu çabaları değişen başarılarla sonuçlanır.”⁵⁷ Modern ulus devletler bir halkı bir coğrafyayı tanımlayıp hem gözetleyip hem de denetim altına almak için sadece onların nüfus haritalarını çıkarmakla kalmaz ve onları kendi gözlem tekniklerine uyacak formda

⁵² A.g.e. 41.

⁵³ A.g.e 61.

⁵⁴ Utku Özmağas, Biyopolitika: İktidar ve Direniş Foucault, Agamben, Negri- Hardt, s. 150.

⁵⁵ A.g.e. 274.

⁵⁶ Michel Foucault, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 242.

⁵⁷ James Scott, Devlet Gibi Görmek, Çev. Nil Erdoğan, (İstanbul: Versus Yayınları, 2008) s. 138.

şekillendirir.⁵⁸ Modern devletin, haraçtan vergiye, dolaylı yönetimden dolaysız yönetime, boyun eğdirmeden asimilasyona geçiş sürecinde tebaalarını tek biçimli kılmak için homojenleştirici politikalara başvurur.⁵⁹ Yani, “toplumu savunmak” için “risk” faktörü olarak görülenleri ortadan kaldırmaya, kaldırılmasalar dahi en aza indirmeye çalışılır.⁶⁰

Foucault’ ya göre istatistik bilginin açığa çıkması; beraberinde risk faktörü olarak anlaşılan “tehlikeli kişi” figürünün de çıkışına da sebebiyet vermiştir. Temel bir kavram olarak “risk”, bir hesaplama tekniğiyle bireylerin yaş, ortam, bulundukları koşullar ve yerlerde aynı kategori içerisinde olmaması gerektiğini belirtir. Bu risk hesaplamasıyla ortaya çıkarılan istatistiki veri, bireysel farklılıkların hem kayıt hem de denetim altına alınması yoluyla “makbul yurttaş”ın inşasında kullanılır. “Bu sayede “risk” ya da “tehlike” olarak görülenler, ortalamaya veyahut “normal” e davet edilebilir.”⁶¹ “Tehlike denilen şey verili, nesnel bir durum olmaktan çok kime ve neye karşı bir tehdit oluşturduğuna bağlı olarak değişen bir yorumdur.”⁶² Bir öge ya da kişi konjonktüre bağlı olarak iktidar tarafından “risk”, “tehlike” olarak tanımlanabilir. Bu durum söylemsel bir inşayı yaratır. Dolayısıyla, risk ya da tehlike devlet tarafından belli şartlar altında söylemsel olarak yeniden üretilebilecekleri için tüketilmezdir. Sonuç olarak risk ya da tehlike istatistik bilgi doğrultusunda devletin de desteğini alarak güvenlik mekanizmalarının en temel hedeflerinden birine dönüşmüştür. Bu bağlamda nüfus, devletin elde ettiği bilgi sistemleriyle (istatistik) bilimsel ve siyasal bir problem olarak görülmeye başlamıştır.⁶³ Nüfus korunması gereken ve bunun için de ihtiyaç duyulan tüm çabanın sergilenebileceği bir alan haline gelmiştir. Bu alan bizi on dokuzuncu yüzyıl ve sonrasında da “bilimsel” ve siyasal bir mesele haline gelen

⁵⁸ A.g.e. 139.

⁵⁹ Charles Tilly, *Zor Sermaye ve Avrupa Devletlerin Oluşumu 991-1992*, Çev. Kudret Emiroğlu, (Ankara: İmge Kitabevi, 2001) s.176

⁶⁰ Utku Özmkas, *Biyopolitika: İktidar ve Direniş Foucault, Agamben, Negri- Hardt*, s. 154.

⁶¹ Utku Özmkas, *Biyopolitika: İktidar ve Direniş Foucault, Agamben, Negri- Hardt*, s.156.

⁶² David Cambell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, aktaran, Aslı Çalkıvık, “Ölümüne Yaşatmak: Güvenlik Sorunu Olarak ‘Yaşam’”, *Toplum ve Bilim*, 122 (2011): 25.

⁶³ Sibel Yardımcı, “Biyopolitika ve Ölüm”, *E-skop*, 09.08.2019

<https://www.e-skop.com/skopbulten/biyopolitika-ve-olum/5421> Erişim Tarihi: 30.03.2020

nüfusun, ırkçılık ile iç içe geçeceği bir sürecin başladığı noktaya getirecektir. Biyopolitikanın ortaya çıkmasıyla birlikte nüfus üzerinde yürütülen düzenleyici teknikler, ırkçılığın iktidarın siyasal bir politikası haline dönüşmesiyle eklemlendiğine tanık oluruz. Nüfusa yönelik gereken bilgilerin elde edilmesi yirminci yüzyıldan sonra “yaşamaları gerekenle”, “ölmesi gereken” arasındaki ayrım üzerinde kullanılmıştır. “Riskli” ve “tehlikeli kişi” figürünün inşası yine bu dönemde “ölmesi gereken” bedenlere tekabül etmiştir.

İrkçılığın biyopolitika ile iç içe geçmesinin, biyoiktidarın yaşam üzerindeki hâkimiyetinin yirminci yüzyılla birlikte nasıl kristalize olduğuna öjeni politikalarının doğuşuyla tanık oluruz.

1.4. Etnisite ve İrkçılık

Etnisite kelimesinin etimolojik tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Eski Yunancada “halk”⁶⁴ anlamına gelen “*ethnos*” biyolojik soya dayalı farklılıklardan çok kültürlerin farklılıklarını ifade edilmesinde kullanılmıştır. Bir gruptaki kültürel niteliklerin benzerliği anlamına gelmektedir. Burada “*ethnos*”, kültürel birliği vurgulayan sosyo-kültürel bir kavramdır. Bunun yanı sıra, Yunanlılar, biyolojik kökene dayalı bir birliği ifade eden “*genos*”u kullanarak ikili bir ayrıma gitmişlerdir.⁶⁵ Bir diğer tanımı ise Fredrik Barth’ta görürüz. Barth, etnisiteyi; “bireyler ve gruplar arasında gerçekleşen etkileşim süreçlerinde ortaya çıkan toplumsal bir tasarım”⁶⁶ olarak tanımlar. Ernest Gellner ise, ortak bir dil, kültür, ortak ritüel ve inançları olan en basit biçimiyle bu sınırların çoğunun ya çakıştığı ya da örtüştüğü –öyle ki konuşmanın, ortak geçmiş sınırları aynıdır- ve aralarında

⁶⁴ Yunancada çeşitli anlamlarda kullanılan *ethnos*; İlyada’ da “arkadaş takımı” veya “insan kalabalığı”, Homeros’ta Akha veya Likya Kabilesi anlamında, Pindaros’ta erkek ve kadın ırkları anlamında, Heredatos’ta ve Attikalı hatipler de Med halkı ya da millet anlamında kullanılmaktadır. Bknz: Anthony Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2002) s.45-46.

⁶⁵ Anthony Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, s. 46.

⁶⁶ Ayhan Kaya, “*Çevirmenin Sunuşu*”, içinde, Der. Fredrik Barth, *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*, Çev. Ayhan Kaya, Seda Gürkan, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2001) s. 7.

söz konusu sınırlar bulunmayan insanların ırksal benzerliği ve güçlü duygulara sahip olmaları durumuna etnisite der.⁶⁷

Etnisite, kavramına araçsal ve primordial olmak üzere iki farklı açıdan bakılmaktadır.⁶⁸ Araçsalcı yaklaşım, etnisiteyi iktidar mücadelelerinde seçkinlerin istedikleri hedeflere ulaşması için bireyleri harekete geçirmede bir “araç” olarak kullanılmasını mümkün kılar.⁶⁹ Primordialist yaklaşımsa, etnisiteyi kan bağının uzantısı olarak görüp doğuştan edinilen, dil, din, ırk ve ortak amaca sahip insan gruplarını bir araya getiren/tutan temel ilke ve bağlar olarak görmüştür.⁷⁰ Bu bağlamda ırk kavramı da etnisiteyi tanımlamak için önemli bir yerdedir. Öncelikle etnisite ile ırk arasında belirtilmesi gereken birkaç benzer nokta mevcuttur. Irk terimi, etnisite gibi hala belirsizliğini koruyan bir kavramdır. Eriksen, bu belirsizliği şu şekilde açıklar: “Birincisi insan grupları arasında her zaman öyle yoğun bir karışım olmuştur ki, ırklar arasında sabit sınırlardan bahsetmek anlamsız olacaktır. İkincisi ırsi, fiziksel özelliklerin dağılımı net sınırları takip etmemektedir.”⁷¹ On dokuzuncu yüzyılla beraber sosyal biliminin temel kavramı olan “ırk”ın pozitif bilimlerin gelişmesiyle birlikte devletlerin etnik milliyetçi politikalarıyla büyük bir dönüşüme uğradığı görülmüştür.⁷² O halde ırk nedir? “İrk, insan davranışlarının tanımlaması açısından önemli bir etkidir; bu düzeyde ırk biyolojik bir gerçekliği olsa da olmasa da kültürel bir yapı olarak var olur.”⁷³ İrkin tanımlaması için en iyi hareket noktası olarak doğa bilimlerini referans almamız gerektiğini belirten François de Fontette, ırkın öncelikli uygulama alanının hayvanlar âlemi olduğunu söyler. Soyun alt bölünümlerinden biri olarak ortaya çıktığını, bunun da türün bir bölünümünden başka bir şey olmadığını belirtir.⁷⁴ Michel Foucault ise 1975-1976 yıllarında Collège de France’ta verdiği derslerde

⁶⁷ Ernest, Gellner, Milliyetçiliğe Bakmak, Çev. Simten Coşar, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998) s. 59.

⁶⁸ Anthony Smith, Ulusların Etnik Kökeni, s. 28-35.

⁶⁹ Anthony Smith, Milli Kimlik, s. 41.

⁷⁰ Anthony Smith, Ulusların Etnik Kökeni, s. 34.

⁷¹ Thomas Hylland Eriksen, Etnisite ve Milliyetçilik, Çev. Ekin Uşaklı, (Diyarbakır: Avesta Yayınları, 2004) s. 16.

⁷² E. J. Hobsbawm, Milletler ve Milliyetçilik, s.132.

⁷³ Thomas Hylland Eriksen, Etnisite ve Milliyetçilik, 16.

⁷⁴ François de Fontette, Irkçılık, Çev. Haldun Karyol, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991) s. 10.

ırk, ırkçılık ile ilgi görüşlerini biyopolitika ve biyoiktidar bağlamında ele almıştır. Foucault, ırk sözcüğünün “değişmez bir biyolojik anlamla bağlantılı olmadığını” belirtir. Öte yandan bu sözcük, değişken bir yapı içerisinde değildir; “geniş ama göreceli olarak sabit ama belirli bir tarihsel-siyasal farklılaşmayı işaret eder.”⁷⁵

İrk kavramı, on dokuzuncu yüzyılın sonunda akılcılaştırılarak kuramsal bir hale dönüşmüştür. Bunların prototipi ise evrimci “biyolojik ırklar” antropolojisidir. Dolayısıyla, ırk, göstereni etrafında kurulan yapının kristalleşmesi sonucunda ırkçılığın ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁷⁶ Balibar ırkçılığı şu şekilde açıklar:

(...) İrkçilik –gerçek bir “bütüncül toplumsal görüngü”- farklılık işaretlerinin (isim, derinin rengi, dinsel ibadet) etrafında eklemelenen ve korunma ya da ayırım hayalinin (toplumsal bünyeyi arılaştırma, “kendi”, “biz” kimliğini her türlü melezleşme, karışma ve istiladan koruma zorunluluğu) zihinsel ürünleri olan söylemlerde, temsillerde ve pratiklerde (şiddet, hor görme, hoşgörüsüzlük, aşağılama, sömürü biçimlerinde) kayıtlıdır.⁷⁷

Eriksen ise ırkçılığın; “kişiliğin bir şekilde ‘ırklar’ arasında sistematik bir farklılık gösteren ve bu yolla hiçbir ‘nesne’ mevcudiyeti olmasa bile sosyolojik bir önem taşıyan ırsi özellikler ile ilintili olduğu varsayımı üzerine inşa edildiğini” belirtir.⁷⁸ “Gerçekten nedir ırkçılık?” sorusuna Foucault, biyoiktidarın sorumluluğunu yüklediği yaşam alanı içerisinde bir kopukluk yaratarak “yaşamayı gerekenle”, “ölmesi gereken” arasındaki kesinti şeklinde yanıt verir.⁷⁹

(...) İnsan soyunu biyolojik continuum’u içerisinde ırkların ortaya çıkışı, ırkların ayrışması, ırkların hiyerarşisi, bazı ırkların iyi ve başkalarının, tersine, aşağı ırk olarak nitelendirilmesi, bütün bunlar iktidarın yüklendiği bu biyolojik alanın parçalara ayırmanın yolu olacaktır. Nüfus içerisinde birbirine oranla toplulukları ileriye ya da geriye konumlanmanın bir yolu.”⁸⁰

İrkçılık, yaşamı üzerinde kurulu olan biyoiktidar ekonomisi içerisinde önemli işlevleri üstlenir. Devlet kendi sınırları içinde veya dışında bulunabilen düşmanları nüfusun dışında kişiler olarak tanımaya imkân tanır. Dolayısıyla bu insanların

⁷⁵ Michel Foucault, Toplumunu Savunmak Gerekir, s. 88.

⁷⁶ Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, İrk Ulusu Sınıf, s. 29

⁷⁷ A.g.e. s. 27-28.

⁷⁸ Thomas Hylland Eriksen, Etnisite ve Milliyetçilik, s. 16.

⁷⁹ Michel Foucault, Toplumunu Savunmak Gerekir, s. 260.

⁸⁰ Michel Foucault, Toplumunu Savunmak Gerekir, s. 260.

öldürülmesi veya basitçe ölüme terk edilmesi yetkisini verir. Foucault, bu durumu “dolaylı öldürme” olarak tanımlar. Burada “bazı insanların nüfusun bütününe normal olarak maruz kalmayacağı daha büyük risklere maruz kalacağını belirtir.”⁸¹ Aynı zamanda, “bazı insanları” ölüme bırakma, kimileri için ölüm riskini çoğaltmak ya da çok basit olarak, siyasal ölüm, ülke dışına sürme, dışlama vb. durumları da “dolaysız öldürme” olarak tanımlar.⁸² Irkçılık, “iktidar mekanizması olarak modern ulus-devletlerde kendini gösterdiği biçimiyle, bu anda yerleşir ki bu da, belirli bir zamanda, belirli bir ölçüde ve belirli koşullarda ırkçılıktan geçmemiş hiçbir modern devlet işleyişinin olmadığını gösterir.”⁸³ Bauman ise, modern devlet yapısının katliamlar üzerine kurulduğunu ve daha fazla katliamla yoluna devam ettiğini belirtir.⁸⁴ Dolayısıyla, modern ırkçılık devletin iktidarının sürdürebilmesi için ırkı, ırkların saf dışı edilmesini ve ırkın saflaştırılmasını kullanmak zorundadır.⁸⁵ “O halde ulus ırkın etrafında toplanmak zorundadır.”⁸⁶ Bu minvalde on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan ırkçılık, biyolojik bir alan içerisinde kendini göstererek, biyolojik özellikli bir paradigmayı da beraberinde getirdi.⁸⁷

(...) Bu ise, iktidara, bir nüfus yığılmasına bir ırklar karışımı olarak ya da doğru biçimde, sorumluluğunu ele aldığı türe açıkça ırklardan oluşacak alt-gruplar biçiminde muamele etme, alt bölümlere ayırma olanağını sağlayacaktır. İşte ırkçılığın ilk işlevi budur, parçalara ayırmak, biyo-iktidarın ilgilendiği o biyolojik continuum içerisinde duraklar koymaktır.⁸⁸

On dokuzuncu yüzyıldan sonra ırkların çokluğunun tek bir ırka dönüşmesi fikri artık dışarıdan değil, içeriden tehdit altındaydı.⁸⁹ Sonuç olarak “bir toplumun kendisi üzerinde, kendi öğeleri üzerinde, kendi ürünleri üzerinde, uygulayacağı bir ırkçılık; toplumsal normalleştirmenin temel boyutlarından bir tanesi olarak, sürekli arınmayı gerektiren dair içsel bir ırkçılık” olacaktır.⁹⁰ Bu doğrultuda

⁸¹ Mark Kelly, “İrkçılık, Milliyetçilik ve Biyopolitika: Foucault’un Toplumu Savunmak Gerekir”i 2003”, Çev. Sevim Özdemir, *Conatus*, 7 (2007): 40.

⁸² Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, s. 262.

⁸³ Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, s.260.

⁸⁴ Zygmunt Bauman, *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri*, Çev. İsmail Türkmen, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001) s.239.

⁸⁵ Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, s. 264.

⁸⁶ Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, *İrk Ulus Sınıf*, s. 81.

⁸⁷ Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, s. 260.

⁸⁸ A.g.e. s. 261.

⁸⁹ Thomas Lemke, *Biyopolitika*, s. 63.

⁹⁰ Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, s. 74.

homojenleştirme ve hiyerarşikleştirme birbirini tamamlayan süreçleri temsil ederler.⁹¹ Bu durum ırkçılığın ilk işlevidir, ikinci işlevi olan “yaşamak istiyorsan ötekinin ölmesi gerekir” anlayışıyla, kurulan askeri, savaşçıl ya da siyasal bir ilişkiyi, biyolojik bir dönüşüm üzerinden biyoiktidarın kullanım alanına açık hale getirir.

(...) “Aşağı türler yok olma eğiliminde oldukça, anormal insanlar ortadan kaldırıldıkça ben-birey olarak değil tür olarak- daha çok yaşarım, daha güçlü olurum, daha sağlıklı olurum, daha çok çoğalabilirim.” Ötekinin ölümü benim kişisel güvenliğim olması ölçüsünde, yalnızca benim yaşamım değildir; ötekinin ölümü, kötü ırkın, aşağı ırkın (ya da soysuzlaşmış olanın ya da anormal olanın) ölümü, yaşamı genel olarak daha sağlıklı kılacak olan budur; daha sağlıklı ve daha arı.⁹²

Sonuç olarak Foucault biyoiktidar uygulama alanı içerisinde ırkçılığı, birisini ölüme göndermeyi veya ötekileri ölüme göndermek için vazgeçilmez bir koşul olarak görür. Dolayısıyla “Devlet, biyoiktidar modu üzerinden işlediği andan itibaren, devletin öldürücü işlevi ancak ırkçılıkla yerine getirilebilir.”⁹³ Belirtmeliyiz ki biyopolitika burada sadece öldürme hakkını kullanarak değil, hayatın kendisini de denetim altına alıp, varlığı gereği nüfusu çeşitli müdahalelerle kontrol altına alarak işlerlik kazanır.⁹⁴ Mark Kelly’e göre devlet ırkçılığı bu noktada çeşitli disiplin mekanizmalarıyla ulusal nüfusu koruma biçimde biyopolitik güdüsüne bağlı olarak hareket eder.⁹⁵ Bunun sonucu da çeşitli nüfus politikalarının ve öjeninin devlet eliyle nasıl ortaya çıktığını gösterir.

1.5. Öjenist Kuramlar ve Politikalar

Ulus-devlet inşasıyla beraber modern dünyanın her alanına yayılan milliyetçilik ideolojisinin kristalize hale gelmesi ırkçılığın ortaya çıkmasında

⁹¹ Thomas Lemke, *Biyopolitika*, s.63.

⁹² Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, s. 261.

⁹³ A.g.e, s. 262.

⁹⁴ Mark Kelly, “İrkçılık, Milliyetçilik ve Biyopolitika: Foucault’un Toplumu Savunmak Gerekir’i 2003” s. 40.

⁹⁵ A.g.m. s. 39.

belirleyici olmuştur. Devletin geleneksel yönetme anlayışının dışında ve oldukça geniş düzenekler üzerinden biyoiktidarın mekanizmaları toplumları yönetmeye başlamıştır. On yedinci yüzyılla beraber doğa bilimlerinin gelişmesi ve devletin gittikçe daha da sertleşen politikaları nüfusların yaşamsal süreçlerini denetim altına almaya çalışarak bireyi normal/anormal ayırımına götürmüştür. Burada mikro düzeyde insan bedeni, makro düzeyde de nüfus üzerinden gidilerek biyolojik ve sosyolojik mekanizmalarla çalışılmıştır. Modern devletlerin kuruluşuyla birlikte milliyetçiliğin resmi bir ideolojik yapıya dönüşerek kapsama alanını genişletmiş, varlığını ve ilerleyişini on sekizinci yüzyıldan itibaren devletin yönetim pratiğiyle sağlamıştır. Bu yönetim pratiği nüfusu oluşturanların karşılaştığı sorunları –bu sorunlar sağlık, hijyen, doğum oranı, yaşam süresi ve ırklar vb. sorunlar-akılsallaştırma çabasıdır.⁹⁶ Bu çabanın var olan ırkçılık pratiklerini yeniden dönüştürecek bir ortamı doğurduğu görülür. Artık devlet ırkçılığı⁹⁷ biyopolitik bir milliyetçilik-ırkçılık dönüşümüyle nüfus üzerinden geliştirir. Biyopolitik-ırkçılık yirminci yüzyılda öjenist politikalara kaynaklık etmiştir. Bu bağlamda öjenizm, bireylerin biyolojik sürekliliklerini kesintiye uğratmayı amaçlar ve yapılan bu müdahale ciddi toplumsal sorunları beraberinde getirir. Öjeni normalleştirilmiş bir toplum tahayyülüne dayanarak, nüfusu “yaşamayı hak eden” ve yaşamayı hak etmeyen” ya da “değerliler” ve “değersizler” olmak üzere ikiye ayırır. “Değersizlerin” biyolojik süreç içerisinde üremelerinin engellenmesi, gelecekteki toplumsal sorunların öngörüsüne dayanarak bu sorunların en aza düşürülmesinin araçlarından biri olarak düşünülmüştür.⁹⁸

Öjeni (*eugenic*) etimolojik açıdan Yunancadaki eu- (iyi) ve *genos* (doğum) kelimelerinden oluşturulmuştur. “iyi ölüm” ya da “ötenazi” (*ethanasia*) kavramlarına paralel olarak “iyi doğum” anlamına gelmektedir⁹⁹ ve “bir

⁹⁶ Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* s. 263.

⁹⁷ Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, s. 245-246.

⁹⁸ Murat Arpacı, “Modernleşen Türkiye’de Beden ve Nüfus Politikaları: Hıfzıssıhha, Terbiye, Öjeni, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2015, s. 208.

⁹⁹ Laurent Neyret vd. , “İnsanlığa Karşı Suçların Dönüşümü”, *İnsanlığa Karşı Suç*, Çev. Berna Ekal, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012) s. 79.

popülasyonun karakterini iyileştirmeye yönelik metotları”¹⁰⁰ içermektedir. Francis Galton tarafından modern anlamda ilk kez kullanılan öjeni¹⁰¹, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında gelişip “milliyetçi ve ırkçı hareketlerin bir ürünü olarak yirminci yüzyılın başlarından itibaren”¹⁰² nüfus politikalarında görünürlük kazanmaya başlamış, devletin biyopolitik mantığına ve öjenist politikalarına kaynaklık etmiştir.¹⁰³ Biyopolitika ile öjeni arasındaki ilişki, “üstün” olduğu iddia edilen ırkların çoğalması¹⁰⁴ ve diğerlerinin üremelerinin engellenmesine¹⁰⁵ yönelik politikaların, yaşamı canlı-tür olarak insanın biyolojik süreçlerine müdahale edilip düzenlenmesi üzerinden kurulabilmektedir.

Öjeni, nüfus projeksiyonunun geliştirilmesine, beden terbiyesine yönelik pratiklere, tıbbi tekniklere ve psikolojik muayenelere, ırksal haritayı çıkarmaya yönelik bedensel ölçümlere, hâkim kılınmak istenen ırkın fiziksel ve kültürel egemenliğini yayacak hukuksal ve siyasal düzenlemelere, özetle, yaşam üzerinde uygulanan operasyonlara teşvik eder. Ama aynı zamanda bütüncül kaygılardan hareketle oluşan kitlesel önlemlere, istatistik varsayımlara, toplumsal bedenin tümünü ya da bütün içindeki grupları ilgilendiren makro müdahalelere de “bilimsel” meşruiyet sağlar.¹⁰⁶

Dolayısıyla, öjeni yalnızca bilimsel çerçeve üzerinden temellendirilmeyerek, politik ve kültürel ırkçılıkla bağlantılı bir şekilde ele alındığında, yirminci yüzyılda hiçbir bilimin etkileyemediği kadar insanın yaşamını etkilediği görülmüştür.¹⁰⁷ Öjenist söylem, yirminci yüzyılın başlarında ve İkinci Dünya Savaşı sırasında başta Amerika ve Avrupa olmak üzere birçok devletin nüfus politikalarına etki etmiştir.

¹⁰⁰ Le Robert, *Dictionnaire Historique De La Langue Française*, Aktaran: Laurent Neyret, *İnsanlığa Karşı Suç*, s. 79.

¹⁰¹ Francis Galton, “Probabilty, the Foundation of Eugenics” *Essays in Eugenics*, (London: The Eugenics Society, 1909)

¹⁰² Suavi Aydın, “Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi Ve Düşüşü”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), s. 348.

¹⁰³ Murat Arpacı, “Modernleşen Türkiye’de Beden ve Nüfus Politikaları: Hıfzıssıhha, Terbiye, Öjeni, s. 209.

¹⁰⁴ Pozitif Öjeni: “Bazı genetik özellikleri dolayısıyla üstün addedilen bireylerin yaratılmasının amaçlanmasıyla ilişkilidir. Bazı bireylerin “üst insanlık kategorisine ait olduğunu öne sürmektedir.” Laurent Neyret, *İnsanlığa Karşı Suç*, s. 80.

¹⁰⁵ Negatif Öjeni: Irksal, etnik ya da genetik bir bakış açısından daha aşağı görülen bireylerin genetik varlıklarını yok etmeye yönelik politikaları öngörmektedir. Laurent Neyret, *İnsanlığa Karşı Suç*, s. 80.

¹⁰⁶ Murat Arpacı, “Modernleşen Türkiye’de Beden ve Nüfus Politikaları: Hıfzıssıhha, Terbiye, Öjeni, s. 209.

¹⁰⁷ Dr. Halis Ulaş, “Öjenik Cinayetler”, *Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni*, 13/2 (2010): 61.

1933 yılında Almanya’da çıkarılan kanun ile Naziler “ari ırk” yaratma politikalarına yönelik çeşitli negatif ve pozitif öjenist uygulamalara gitmiştir.¹⁰⁸ İspanya’da iç savaş sonrası dönemde Franco tarafından atanan psikiyatr Vallejo, hapishanelerde, savaşı kaybeden cumhuriyetçilerin “zihinsel engelli” olduğunu ispatlamak amacıyla kafataslarını, gözlerinin arasındaki mesafeyi ve burunlarının uzunluklarını ölçerek her birinin fotoğraflarını çekmiştir. Çalışmasının nihai sonucu olarak da 30.000 ila 50.000 cumhuriyetçinin ölümüne zemin hazırlamıştır.¹⁰⁹ Öjenist söylemler her dönem aynı amaç içerisinde yürürlüğe geçmemiştir. Örneğin Amerika’da ve pek çok Avrupa ülkesinde zihinsel engelli ya da toplum dışı kişilerin kısırlaştırılma programı yürütülmüştür.¹¹⁰ Finlandiya devleti, 1935 yılında yürürlüğe koyduğu “evlenme yasası” ile doğuştan işitme engelli olan kişilerin birbiriyle evlenmeleri için cumhurbaşkanlığı onayını zorunlu tutmuştur. Yine işitme engellilere yönelik kısırlaştırma veya zorunlu kürtaj yasaları uygulamıştır. Bunlara ek olarak da Finlandiya Devleti’nde 7.530 kadının akıl hastası olduğu ya da ruh sağlığı yerinde olmadığı gibi sebeplerle kısırlaştırıldığı öne sürülmüştür.¹¹¹ Ayrıca yine aynı zaman diliminde İsviçre, Danimarka, Almanya, İsveç, Norveç ve Estonya’da gönüllü kısırlaştırmayı öngören yasalar çıkarılmıştır.¹¹² Yine 1927 yılında Birleşik Devletler Anayasa Mahkemesi, Virginia Eyaleti’nin zorunlu kısırlaştırma kanununun anayasaya uygunluğunu onaylamıştır ve bu tür programlar, ABD’nin bazı Güney eyaletlerinde 1970’lere kadar uygulanmıştır. Ayrıca, 1994 yılının Eylül ayında Kahire’de düzenlenen BM Nüfus ve Kalkındırma Politikaları Konferansı’nın Sivil Toplum Örgütleri Formu’ndaki bildirilerde, Kuzey ve Güney’deki birçok ülkede engelli kişileri hedef alan pratikler

¹⁰⁸ Kamila UZARCZYK, “War Against the Unfit: Eugenic Sterilization in German Silesia 1933-1944”, International Journal of Mental Health, Aktaran: Murat Arpacı, “Modernleşen Türkiye’de Beden ve Nüfus Politikaları: Hıfzıssıhha, Terbiye, Öjeni, s. 210.

¹⁰⁹ Gilet Tremlett, “Children Stolen by Franco Finally Learn The Turth”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2002/nov/01/spain.gilestremlett> Erişim Tarihi: 31.03.2020

¹¹⁰ Laurent Neyret, İnsanlığa Karşı Suç, s.79.

¹¹¹ “Finlandiya’da 7.530 kadın zorla kısırlaştırıldı”, *Gazete Duvar*, 02.11.2018 Erişim Tarihi: 31.03.2020, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2018/11/02/finlandiyada-7-bin-530-kadin-zorla-kisirlastirildi/>

¹¹² Mark Mozawer, Karanlık Kıta Avrupa’nın 20. Yüzyılı, Çev. Mehmet Moralı, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003) s. 111.

anlatılmıştır.¹¹³ Sağlıklı ırk tahayyülüyle öjenist politikalara başvurarak adından sıkça söz ettiren Singapur devleti, genetik açıdan üstün çocukların doğması için eğitim seviyesi yüksek olan kadınlara teşvik edici programlar sunarken, yoksul ve eğitimsiz kadınlara çocuk doğurmamaları için kısırlaştırmayı kabul ettikleri takdirde 10.000 dolarlık nakit para vereceğini belirtmiştir.¹¹⁴ Bir diğer örnek ise Amerika'nın Oakland eyaletinde devlet destekli aile planlama programıyla Kızılderili kadınların rıza dışı kısırlaştırılma uygulamasıdır. ABD hükümeti Amerikan Yerlileri için aile planlama programı başlatarak, birçok Amerikan Yerlisi kadının kısırlaştırılmasına sebebiyet vermiştir. ABD Sayıştay'ı 1976'da programını inceleyerek bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre 1973 ve 1976 yılları arasında 12 ayrı bölgede 3. 406 kişinin rızası alınmadan kısırlaştırıldığı görülmüştür.¹¹⁵

Öjeni Türkiye'ye gelmesi erken Cumhuriyet dönemine denk gelmektedir. Bu durum elbette ulus-devletin “homojen” ve “nitelikli” toplum tahayyülü üzerinden değerlendirilebilir. Erken Cumhuriyet'in öjeni politikalarını hem pozitif öjeni hem de negatif öjeni üzerinden ele alabiliriz.

Savaşın sonra azalan nüfus üzerinde politikaların geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde “nitelikli”, “sağlıklı” bir nüfus yaratma girişimleri, pozitif öjeni üzerinden okunabilir. Ülkede sağlıklı ve yüksek nitelikli vatandaşların üremelerine yönelik teşviklerin yapılması, aynı dönemde sağlıklı bedenlerin sağlanması, ırkın sağlamlaştırılması ve bunun da nesillere aktarılması için 1938 yılında Beden Terbiyesi Kanunu çıkarılmıştır. Negatif öjeni ise, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile birlikte görünür kılınmıştır. Bu kanunla birlikte, fiziksel ya da zihinsel özürlü kimselerin evlenmeleri engellenmiştir.¹¹⁶ Ulus-devletlerin

¹¹³ Nira Yuval- Davis, Cinsiyet ve Millet, Çev. Ayşin Bektaş, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016) s. 71.

¹¹⁴ Geraldine Heng, Janadas Devan, “ State Fatherhood: The Politics of Nationalism, Sexuality, and Race in Singapore”, Nationalism and Sexualities, Der: Andrew Parker, Mary Russo, Doris Somner ve Patricia Yaeger, (New York: Routledge, 1992) s. 343-350.

¹¹⁵ “ABD'nin Kısırlaştırdığı Kızılderili Kadınlar: “Doğmamış Çocuklarımı Benden Aldılar”, BBC NEWS, 28.01.2019

Erişim Tarihi:31.03.2020 https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya47027622?ocid=socialflow_twitter

¹¹⁶ Yiğit Akın, “Gülbüz ve Yavuz Evlatlar” Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor”, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014) s. 115-117. Ayrıca, bu konu çalışmamızın 3. Bölümden “Türkiye’de Öjeni ve Öjeni Politikaları” başlığı altında detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

“ulusal kimlik” üzerinde kurgulanışını yeni cumhuriyette de görürüz. Devletin homojen bir toplum tahayyülü nüfus içinde yaşayan farklı etnik ve dinsel grupların varlığını da tehlikeye sokmaktadır. 1930’larla beraber devletin ırkçılığa varan politikaları yerini Kürt nüfusu üzerinde öjenist söylemlere bırakmıştır. Kürt nüfus artışına yönelik oluşturulan öjenist söylemler, nüfus doğurganlığını düşürecek müdahaleleri içermektedir. Bu durum 1930’lardan başlanarak 1990’lı yıllara kadar aralıklarla gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, kuramsal çerçevemizin temelinde, Türkiye’nin ulus-devletleşme süreci ve sonrasında Kürt nüfusuna yönelik yapılan öjenist söylemler tarihsel zeminiyle ele anılacak; bununla birlikte 1996 yılında hazırlanan Kürtlerin demografik niceliğini azaltmaya yönelik çeşitli önerilerin bulunduğu Milli Güvenlik Kurulu raporunun bölge üzerinde oluşan tesirine bakılacaktır.

Bu bölümde ele aldığımız üzere, ulus-devletlerin doğuşu ve milliyetçilik ile ilişkisi irdelenmiştir. Ulus-devletlerin milliyetçi paradigma etrafında homojen ulus tahayyülleri bizi nüfusa yönelmeye sevk etmiştir. Bu bağlamda, ulus-devletler ile aynı zaman diliminde ortaya çıkan biyopolitikanın, nüfusa nasıl yöneldiği ve nüfusu ne şekilde iktidar stratejilerine dâhil ettiğine bakılmıştır. Milliyetçiliğin biyopolitika ile iktidar stratejilerine dâhil edilmesi bizi etnisite ve ırkçılığa götürmüştür. Etimolojik bir çerçevede ele aldığımız etnisite ve ırkçılığı iktidarın politikalarında nasıl şekillendiği ya da ne şekilde tamamladığı öjeni ve öjenist politikalarla belirtilmiştir. Bu bağlamda sonraki bölümde, Türkiye’de ulus-devlet inşa sürecinde milliyetçi politikaların nüfus düzenlemeleri üzerinden ne şekilde yürütüldüğüne, Kürt nüfusunun bu politika ve düzenlemelerde nerede konumlandırıldığına bakılacaktır. Bunun yanı sıra, Türkiye’de nüfus politikalarının dönüşümü ve öjeninin ne şekilde ele alınıp, hükümetlerin yönetim stratejilerine nasıl dâhil edildiklerine değinilecektir.

2. TARİHSEL ÇERÇEVE

2.1. Türkiye’de Ulus İnşası ve Biyopolitika

2.1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden Yeni Cumhuriyet’e Ulus İnşasında Nüfus

18. yüzyıl sonu ve özellikle de 19. yüzyılla birlikte, imparatorlukların yerini ulus-devletler almaya başlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan milliyetçilik fikri, heterojen bir nüfusa sahip imparatorlukların yıkılmasının temel nedenlerinden biri olmuştur. Osmanlı da bir imparatorluk olarak dünya siyasi tarihinde yaşanan bu değişim ve dönüşümden bir hayli etkilenmiştir. Önce Balkanlar’da, sonrasında Asya eyaletlerinde ortaya çıkan milliyetçilik akımları; birçok farklı dinsel ve etnik nüfusu¹¹⁷ bünyesinde barındıran Osmanlı İmparatorluğunun, yıkılma sürecini hızlandırmıştır.¹¹⁸

İmparatorluğun, bozulan ekonomik yapısı ve milliyetçilik isyanlarının sonucunda toprak hâkimiyetini kaybetmesi, yeni çözüm arayışlarına da sebebiyet veriyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin (İTC) 1908 yılında yönetimi ele geçirmesi, bu arayışlardan biri olarak görülebilir.¹¹⁹ Zira üst üste kaybedilen savaşlar ve Balkanlar’daki toprakların kaybı İTC’yi Türkçülük ve milliyetçilik ideolojisine yöneltmiş; cemiyet, benimsediği anlayış çerçevesinde politik adımlar atarak İmparatorluğu dağılmaktan kurtarmak için de iktidarı ele geçirmiştir.¹²⁰

¹¹⁷ Osmanlı Devletinde, Balkanlarda çoğunlukla Hristiyan dinine mensup; Rumlar, Bulgarlar, Sırlar, Karadağlılar Ulahlar ve ayrıca önemli miktarda Boşnaklar, Arnavutlar, Türkler, Pomaklar varken, Asya eyaletinde çoğunlukla Müslüman dinine mensup; Türkler, Araplar, Kürtler, önemli miktarda Hristiyanlar ve Musevi azınlıklar bulunmaktaydı. Bknz: Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000) s. 24.

¹¹⁸ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s. 47.

¹¹⁹ A.g.e 143-148.

¹²⁰ 1908 yılında iktidara gelen İTC, öncelikle resmi olarak Osmanlılık doktrinine bağlıydı. Osmanlılık, Osmanlı topraklarında yaşayan tüm kesimlerin “Osmanlı milleti” çatısı içinde bir arada yaşama fikridir. (Osmanlılık Düşüncesi için bknz: Selçuk Akşın Somel, *Osmanlı Reform Çağında: Osmanlılık Düşüncesi*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşruiyetin Birikimi*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009) s. 89) Ancak, 1911 yılında yapılan Balkan Savaşlarında yaşanan büyük toprak kaybı, İTC içerisinde resmi olarak Osmanlılık fikrinde bir kopuşa götürdü. Bunun yanı sıra Arapların milliyetçilik fikirlerine karşı 1914 yılında İslamlaşma fikrine tutunmaya çalışmıştır. Yine bu dönemlerde de Türkçülük ideolojisini benimseyen İTC her ne kadar bunu resmi olarak politikalarında belirginleştirmese de 1916 yılından sonra ülkedeki tek siyasi güç haline gelmesiyle birlikte Türkçülük artık cemiyetin doktrin ve programında kendini göstermiştir. Bknz: Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019) s. 73-78.

Bunun sonucunda da ülkede Türk olmayanları dışlayan politikalar geliştirmişlerdir. “Türkleştirme politikaları temsil (özümseme) ve tehcir (zorla göç ettirme) gibi etnik yönetim stratejileri başta olmak üzere, hemen her alanda uygulanmaya konulmuştur.”¹²¹ İmparatorluğun, çok uluslu/etnik yapısı göz önüne alındığında bu uygulamaların Türkleştirme politikalarıyla nüfus ve toplum mühendisliği üzerinden yürütüldüğü görülmüştür.¹²² Osmanlı devleti kuruluşundan beri hâkim olduğu topraklara nüfus ve iskân politikaları uygulamıştır. Ancak İTC ile birlikte yürütülen nüfus politikaları Türkleştirme eksenli gerçekleştirilerek. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren uyguladığı nüfus politikalarının, İttihat Terakki dönemi iskân politikalarından izler taşıdığını da söylemek mümkündür.¹²³ Bir başka deyişle, İTC’nin Anadolu toprakları üzerinden homojen bir toplum yaratma isteği ve bu bağlamda yürütmüş olduğu nüfus ve iskân politikaları, yeni cumhuriyetin ulus inşasında farklı etnik/dinsel gruplara uyguladığı nüfus politikalarıyla paralellik taşımaktadır. Bu bölümde öncelikle İTC tarafından uygulanan nüfus politikalarının nasıl şekillendiğine değineceğiz. İTC’nin nüfus politikaları için hangi yöntemleri ne şekilde kullandığı ve nasıl sistematize ettiğine tanık olacağız. İTC’nin sistematik hale dönüştürdüğü nüfus politikalarının, yeni kurulan cumhuriyetle beraber nasıl somutlaştırıldığını göreceğiz.

İTC, Anadolu’yu Türkleştirmek amacıyla 1913-18 yılları arasında nüfusun yapısını sevk ve iskân politikalarıyla değiştirmiş, bu değişimi de nüfus sayımları, haritalandırma ve sosyolojik ve etnografik araştırmalardan alınan veriler doğrultusunda gerçekleştirmiştir.¹²⁴ Görüldüğü üzere, biyopolitikanın doğuşuyla birlikte nüfusa yönelik müdahale araçlarının oluşumunu sağlayacak en önemli etken iktidarın inşa ettiği bilgi sistemleridir. Bu bağlamda, istatistiki bilgi iktidarların nüfus düzenlemesinde kullanabilecekleri önemli bir araçtır. İTC’nin nüfus düzenlemeleri için inşa ettiği bilgi üzerinden uygulamaya gitmesi bu duruma bir somut örnek teşkil eder.

¹²¹ A.g.e. s. 82.

¹²² A.g.e. s. 82.

¹²³ Abdullah Saydam, Orta Anadolu’da Aşiretlerin İskânı, aktaran, Fuat Dündar, İttihat ve Terakki’nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918), (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002) s. 39.

¹²⁴ Fuat Dündar, Modern Türkiye’nin Şifresi “İttihat Terakki’nin Etnisite Mühendisliği (1913-1919)”, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008) s. 84.

Nüfus sayımı, Osmanlı İmparatorluğunda ilk olarak vergilendirme amaçlı yapılmış ve nüfus hakkında yetersiz bilgiler içeren “tahrir defterleri”¹²⁵ on beşinci ve on altıncı yüzyılda ortaya çıkmıştır. On yedinci yüzyıla gelindiğinde ise nüfus hakkında bilgiler cizye ve avarız defterlerinde karşımıza çıkmaktadır.¹²⁶ Ancak on sekizinci yüzyıldan sonra nüfus sayımları iktidarların halk üzerindeki en kapsamlı operasyonu olacak şekilde bir dönüşüm yaşadı. Bu amaçla Osmanlı Devleti, en kapsamlı nüfus sayımını 1831 yılında gerçekleştirmiştir. Bunu takiben, 1844-1881 ve 1893 yıllarında yapılan nüfus sayımları izlemiştir. Nüfus sayımları, imparatorluğun modernleşmesi ve merkezileşmesi çabalarının en önemli aracı haline gelmiştir. Osmanlı’nın son dönemine denk gelen 1907-1908 tarihlerinde yapılan nüfus sayımından sonra, bir daha sayım yapılmamış ancak önceden alınan istatistiki bilgiler, İTC’nin Anadolu’yu Türkleştirme politikasının temel aracı haline gelmiştir.¹²⁷

Osmanlı İmparatorluğunda haritalandırma gelişmemiş bir alan olmasına rağmen İTC’yle beraber bu alanda gelişmeye başlamıştır. Cemiyet, Osmanlı üzerinden keşif ve gözlem yapmaya başlayarak imparatorluk topraklarının şematüğini oluşturmayı amaçlar, ancak asıl hedef, Anadolu’nun etnik haritasını çıkartmaktır. Bunun yanı sıra dünya üzerinde Türklerin yaşadığı bölgeleri gösteren bir Türk ırkı haritası da çıkarılmıştır.¹²⁸

Dündar, İttihatçıların Türk milliyetçiliği inşasındaki rolünü anlayabilmek için, sosyolojik ve etnografik araştırmalara bakılması gerektiğini belirtir. Bu da Anadolu’nun etnik ve dinsel yapısı için oluşturulacak verilerin, Türkçülük ideolojisinin diğer bölgelerde de etkili olup olmadığını gösterecektir. Türkçülük ideolojisinin önde gelen isimlerinden biri olan Ziya Gökalp’in inisiyatifinde Anadolu’ya gönderilen bir grup araştırmacı, yaptıkları incelemeler neticesinde

¹²⁵ Tahrir defterleri Osmanlı İmparatorluğunda 15. ve 16. yüzyıllarda tutulan içerisinde Hristiyan, Musevi ve Müslüman nüfusun dini kimlikleri baz alınarak yazılan vergi mükellefiyeti ile ilgili bilgileri içeren defterlerdir. A.g.e. s. 86-88.

¹²⁶ A.g.e. 87-88.

¹²⁷ A.g.e. 85-86.

¹²⁸ A.g.e. 115-120

bölgelerin etnik ve dinsel yapısına dair bilgiler inşa ederek, bu bilgilerin asimilasyon ve iskân politikaları da uygulamasına zemin oluşturmuşlardır.¹²⁹

Sonuç olarak İTC, Anadolu'nun Türkleştirilmesi için farklı etnik ve dinsel yapıdaki halkları Türkçülük kimliği üzerinden asimile etmeye çalışmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1907-8 yıllarında yapılan nüfus sayımlarının dışında herhangi bir sayım yapmamıştır; ancak bu noktada çalışmamızın önemli ayaklarından biri olan İTC'nin yapmış olduğu gayriresmi ve gizli nüfus hesaplamalarından da bahsetmek gerekecektir. Şöyle ki, bu tarihlerden sonra İTC tarafından yürütülen sosyolojik ve etnografik ve haritalandırma çalışmaları Anadolu toprakları üzerindeki nüfuslara dair bilgileri elde ederek, bir nevi gizli bir nüfus sayımları şeklinde devam ettirmiştir.

1913 yılından başlayarak etnik ve dinsel farklılıkların yoğun olduğu şehirlerde bölgesel bir sayıma gidilmiştir. Bu sayımlardan doğum ve ölüm oranlarının da bilgisi istenir. Amaç, nüfus içerisinde yer alan Ermeni, Kürt, Rum ve Yahudileri oluşturduğu etnik grupların millet esasına göre nüfus cetvelleri oluşturularak etno-istatistiki verileri ortaya çıkarmaktır. Cemiyet, bu veriler sayesinde haritalar üzerinden ülkenin etnik yapısını değiştirecek asimilasyon ve iskân politikalarını içeren bir nüfus mühendisliğini uygulamaya koymuştur.¹³⁰ Bu minvalde İTC gizli nüfus sayımları, sosyolojik ve etnografik araştırmalar ve haritalandırma çalışmalarıyla elde ettiği etno-istatistiki verilerin, “riskli” ve “tehlikeli kişi” figürünü farklı etnik gruplar üzerinden inşa etmek için kullanmış, bunları Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve güvenliğin sağlanması için ortadan kaldırılması gereken “sorunlar” olarak görmüştür. Bu durum öncelikli olarak Ermenilere yönelik “tehcir kanunu” ile somutlaştırılır. 27 Mayıs 1915 yılında çıkarılan “Tehcir Kanunu” ile öncelikli olarak Ermeniler sevk ve iskâna tabii tutulmuştur.¹³¹ Bunun yanı sıra bahsi geçen kanun gayrimüslimlere de uygulanmıştır. Tehcir ve iskân politikalarının yanı sıra mübadele ile birlikte Bulgaristan sonrasında Rumlarla nüfus takasları yapılmıştır. Keza bu takas, 1923

¹²⁹ A.g.e. 127- 133.

¹³⁰ A.g.e 142-173.

¹³¹ Fuat Dündar, İttihat ve Terakki'nin Müslümanları ve İskân Politikaları (1913-1918) s. 62.

yılında Yunanistan ve Türkiye arasındaki nüfus mübadelesi ile tekrar ortaya çıkar.¹³² Anadolu'nun Türkleştirilmesine yönelik homojenleştirici politikalara maruz kalan etnik gruplardan biri de Kürtlerdir.

Bu çerçevede öncelikle, İTC'nin Kürtler üzerinde yürütmüş olduğu sürgün, zorunlu göç ve iskâna dayalı nüfus politikalarına değineceğiz. Sonrasında ise yeni kurulan Cumhuriyet'in Kürtlere dönük nüfus politikalarını ve Kürt nüfusunun resmi söylemde nasıl sorunsallaştırıldığını inceleyeceğiz.

İTC'nin Anadolu'nun heterojen nüfusuna yönelik "Türkleştirme" politikaları, diğer etnik/dinsel gruplar tarafından kabul edilmemiştir. Türkçülük politikasının zorunlu olarak belirttiği Türk olmayanların "tehlike" arz etmesi anlayışı, gayrimüslim halklara ve Kürtlere yönelik sürgün, zorunlu göç, mübadele, tehcir politikaları ile pratiğe geçirilmeye çalışılmıştır. İstenilen sonuçlar alınmadığında yok edilmiş ya da kabullenmeye zorlanmışlardır. Bunun bir sebebi İTC'nin, farklı etnik grupların devamlı bir isyana kalkışması düşüncesine sahip olması ve bundan dolayı onları "tehlikeli" olarak görmesidir. Başka bir deyişle, Türkçülük ekseninde yürütülen nüfus düzenlemeleri, farklı etnik gruplara yönelik güvensizlikten kaynaklıdır. İTC'nin Anadolu'daki farklı etnik gruplara karşı güvensizliği ve bu unsurların her an isyan çıkarma ihtimaline karşı başlatmış olduğu nüfus mühendisliği, elbette cemiyete sadık olmadığını düşündükleri Kürtlere de yönelikti. Bu nüfus politikasının ilk etabı karşımıza Kürt aşiret reislerinin ve aşiret mensuplarının Mardin ve Midyat'taki boşaltılmış Hristiyan köylerine yerleştirilmesiyle çıkar.¹³³ 1915'te Ermeniler güneye tehcir edilirken, Kürtler de batıya sürgüne gönderilmiştir. Bu sürgünler geri dönüşü olmayan tek yönlü sürgünlerdir. İTC, yapmış olduğu bu sürgünlerin işlerliğinin ve Türkleştirme projesinin ne derece etkili olup olmadığının da daha sonra takibini yapmıştır.¹³⁴ Buradaki amaç, sürgüne gönderilen Kürtlerin yerleştirmelerinin kalıcı hale gelmesidir. Bu doğrultuda sürgün kervanında olanlardan, yerleşecekleri bölgeye

¹³² A.g.e. s. 64-70.

¹³³ Uğur Ümit Üngör, Modern Türkiye'nin İnşası Doğu Anadolu'da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950), Çev. Ali İhsan Dalgıç, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016) s. 199.

¹³⁴ A.g.e s. 201-202.

geldikleri andan itibaren nüfus dairesine gidip kayıt olmaları isteniliyordu.¹³⁵ Kürtlerin sürgün edilmesi bir yandan da boşalan yerlerin doldurulmasını gerekli kılıyordu. Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti Kürt olmayan Müslümanların doğu vilayetlerine yerleştirilmesini emrediyordu. Buraya yerleştirileceklerin çoğu Balkan savaşlarından gelen Boşnak ve Arnavut Müslümanlar ve Bulgaristan Türkleridir. Bu insanların çoğu Ermeni ve Süryani köylerine yerleştirilmişlerdir.¹³⁶

Bu sürgünler 1915'ten başlayarak Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte büyük kayıplar veren İttihat ve Terakki Hükümeti, yenilginin kesinleşmesiyle beraber kendisini fes ederek ülkeden kaçmıştır. 1918 yılından sonra başka partilerin hükümetin başına geçerek ülkeyi toparlamaya çalışmaları kısa sürmüştür. İTC yapılanmasının Anadolu'da tekrar ortaya çıkması ve 1923 yılına kadar süren dönemde Rumlar ve Ermenilerle yapılan savaşların "Osmanlı Hristiyanlarını Anadolu topraklarından çıkarıp etnik karışmayı önleyerek ulus-devlet oluşum sürecinin devamını temsil"¹³⁷ ettiği söylenebilir.

Yıkılan Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan yeni cumhuriyet, nüfus politikaları açısından bir son ya da başlangıç olarak değerlendirilmeyip, aksine, bir geçiş süreci olarak görülmelidir. Nitekim yeni kurulan Türk(iye) devleti, hem Osmanlı Hristiyanlarına hem de Kürtlere karşı yürüttüğü nüfus politikalarıyla (gayrimüslimleri Anadolu topraklarından çıkartıp, Kürtlere yönelik zorunlu göç, sürgün ve iskân zorlamaları) etnik karışmayı önleyerek ulus-devlet geleneğini sürdürmüştür. Dolayısıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Anadolu'da inşa etmeye çalıştığı homojen nüfus projesi, Mustafa Kemal'in rejimi ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın çalışmalarıyla devam ettirilmiştir.¹³⁸

2.1.2. Yeni Cumhuriyet'te İnşa Edilen Kimlik

1923 yılında kurulan Cumhuriyet ile Türk ulus-devletinin politik-coğrafi şekli belirli biçim alarak,¹³⁹ ulus-devletin yapısı içerisinde farklı etnik/dinsel

¹³⁵ A.g.e. s. 203.

¹³⁶ A.g.e s. 209-210.

¹³⁷ A.g.e. s. 215.

¹³⁸ A.g.e 214-215.

¹³⁹ Uğur Ümit Üngör, Modern Türkiye'nin İnşası Doğu Anadolu'da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950) s. 216.

gruplar da yeniden konumlandırıldı. İTC'nin yakından ilgilendiği iki olgu olarak, toprak ve etnisite, cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte kurucu kadrolar tarafından da önemsenmiştir.¹⁴⁰ Yeni kurulan cumhuriyetin ilk yıllarında ulus inşası; Türk dili ve kültürüne sahip, cumhuriyet ülküsüne sadık herkesi Türk olarak kabul etmekteydi. Bu tanımlama 1929 yılına kadar sürdürülmüştür.¹⁴¹ Bu tarihten sonra bu tanım dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Etniklik çerçevesinde tanımlanan Türklüğün, ortak köken ve soya dayalı motifleri cumhuriyetçilik ülküsüne eklenerek tekrardan oluşturulmuştur. Sonuç olarak “ulusal kimlik”, cumhuriyeti kuran en büyük etnik grup olarak “Türk” kavmine atıf yapılarak¹⁴² gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1935 yılında hükümette olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kongresinde “ulus, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı yurttaşlardan meydana gelen siyasal ve sosyal bütündür” yönünde resmi bir söylemle “ulusal kimliğin” inşa sürecinde yapılan tanımlamalar önemli bir konumdur. “Ulusal kimliğin” oluşmasına yönelik tanımlamalar, milliyetçilik ideolojisi bağlamında “dil kültür ve ülkü birliği” kavramları ile sarmalanmaktadır. Dolayısıyla milliyetçilik artık hem devletin hem iktidarın bir ilkesiydi ve bu ilke vatandaşların da yaşamlarının buna göre düzenlenmesini zorunlu kılıyordu.¹⁴³ Yukarıda belirtildiği üzere, 1929 yılından sonra “dil ve kültürde birlik” ülküsü giderek kan bağıını esas alan ve ırka dayalı motiflerin eklenmesiyle, yeni bir “ulusal kimlik” tanımlamasına götürmüştür. Bu bağlamda, yeni ulus inşasında yaratılmak istenen “Türk”lüğün esas alındığı, Türkçe konuşulan ve köken itibarıyla Türk olan herkesin öz Türk olduğu bir ulusal kimliktir. Türkiye Cumhuriyeti doğarken Türklük, İttihat Terakki'nin ideologları “tarafından dile getirilen resmi ve devlete dayalı bir ideolojinin inşasına hizmet etmiştir.”¹⁴⁴ Dolayısıyla kan bağıını esas alan Türklük ülküsü, tanımlamanın dışında kalanların ya Türkleştirilmelerini ya da azalarak yok olmalarını zorunlu bir gereklilik olarak görmüştür. Bu doğrultuda ulusal kimliğin “Türklük” üzerinde

¹⁴⁰ A.g.e. s. 216.

¹⁴¹ Ahmet Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, s. 16.

¹⁴² A.g.e. s. 17.

¹⁴³ Cemil Koçak, “Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları”, *Milliyetçilik*, Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017) s. 38.

¹⁴⁴ Etienne Copeaux, “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, s. 44.

inşasıyla birlikte, nüfusa yönelik düzenlemelerin ilki Türk-Yunan nüfus mübadelesinde pratiğe geçirilmiştir. 30 Ocak 1923 yılında Lozan antlaşmasının bir parçası olarak imzalanan Yunan ve Türk nüfusları mübadelesine yönelik sözleşme, Yunanlılar (Ortodoks) ile Müslümanlar arasında gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁵ Bu doğrultuda ulus inşa sürecinde devletlerin nüfus düzenlemeleri için kullandıkları bir diğer politika olarak nüfus transferi ulusal homojenlik açısından oldukça önemlidir.¹⁴⁶

Cumhuriyetin homojenleştirici politikaları sadece nüfus politikaları üzerinden yürütülmüyordu. Bu dönemde devletin, dilde ve kültürde birlik tanımlaması, anadili Türkçe olmayan vatandaşlar için Türkçe konuşmayı uygulamaya konulan yasalar ve yapılan kampanyalarla zorunlu kılıyordu. 1927 yılında çocuklara öz Türkçe isim koyma zorunluluğu getirilerek, vatandaşlara yönelik “Türkçe konuş çok konuş” kampanyaları başlatılmıştır. Bu durum 1920’lerin sonuna kadar devam ederek, “Türkçenin Umumiyeti” vatandaşlara zorla benimsetilmeye çalışılmıştır.¹⁴⁷ Farklı etnik gruplara karşı başlatılan “Türkçe konuşma kampanyaları” Türk Ocakları’ndan da destek alınarak yürütülmüştür. Dolayısıyla, Türk Ocakları’nın¹⁴⁸ asimilasyon politikalarında iktidar ile birlikte etkin rol oynadığı görülmüştür. Nitekim Türk Ocakları’nın 1925’ten sonra yapılacak kurultaylarında ana mesele olarak Türkçeden başka lisan kullanan etnik grupların Türkleştirilmesi üzerinde durulmuş, bunun için kampanyalar düzenlenmiş ve Anadolu’nun en ücra köşelerine ulaşmak için çalışılmıştır.¹⁴⁹ 1930’lu yıllara gelindiğinde devlet, milliyetçi politikalarında ırk ile ulus kavramlarını iç içe kullanmıştır. Keza, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren sosyal bilimlerde

¹⁴⁵ Ahmet Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, s. 133-135.

¹⁴⁶ A.g.e. s. 69.

¹⁴⁷ Ahmet Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, s. 140.

¹⁴⁸ Türk Ocakları, kuruluş tarihi kesin olmamakla beraber, II. Meşrutiyet’te Türkçülük ideolojisinin teşkilatlanması için 1912 yılında resmen kurulan Türk Derneği öncelikli amacı olarak ilmi Türkçülük ’ün kültürel alanda yayma amacına yönelik kurulmuştur. Osmanlı Devletinin yıkılıp yerine yeni kurulan cumhuriyette tekrardan örgütlenen Türk ocakları, Türkçülük ideolojileri ekseninde bir araya geldiler. Bu dönemde milliyetçiliğin bir devlet politikası olması hem de hükümetin yürüttüğü politikalarda temel eksende olması Türk Ocakları’nın siyasal ve ideolojik amaçlara uygun olarak faaliyetlerde bulunmasına yol açtığını görürüz. bkz: Füsün Üstel, İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931), (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004)

¹⁴⁹ Füsün Üstel “Türk Ocakları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, s. 266.

kullanılan “ırk” kavramı, pozitif bilimin gelişmesiyle birlikte bir dönüşüm yaşamıştır. Bu durum Nazizm ve diğer ırkçı ideolojilerin, biyoloji ve genetik, şecere ve fiziksel özellikler gibi kıstasları ırk terimine dayandırarak, nüfus politikalarında kullanılacak bir forma sokmuşlardır.¹⁵⁰ Artık ırk ve milliyet eş anlamlı kullanılmaya başlandı. Ancak Türk(ie) devletinin günlük hayatın bir parçası haline getirmeyi arzuladığı “Türkçe konuş” kampanyası hesaba katıldığında ırk terimiyle kast edilenin yirminci yüzyıldaki anlamından çok on dokuzuncu yüzyıldaki çağrışımlara yakın olduğunu belirtmek gerekir. “Vatandaş Türkçe konuş” kampanyasında dil-etnisite üzerinden millet tanımı fikrinin otuzlu yıllarda Türklüğün temel paydalarından birisi olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Ancak bu durum Türkçe konuşmayan farklı etnik ve dinsel yapıdaki gruplar açısından sorun arz etmekteydi. Türk(ie) devleti ise bu grupların Türkçeyi benimseyerek asimilasyonlarını sağlamayı arzu ediyordu. Yukarıda da belirtildiği üzere, dil asimilasyonu ekseninde yürütülen politikalar, Türk ırkı ve Türk dili ile örtüşerek inşa edilmeye çalışılan “millet” tanımı, -ya da buna ulusal kimlik de diyebiliriz- ülkenin hâlihazırdaki demografik çeşitliliğiyle çatışmasını kaçınılmaz kılıyordu.¹⁵¹

2.1.3. Yeni Cumhuriyet’in Nüfus Politikaları

2.1.3.1. Şark Islahat Planı

Yeni cumhuriyet, inşa sürecinde ulus-devletin iktidar ve ideolojik mekanizmaları aracılığıyla ulusal bir toplum yaratmaya çalışmıştır. Devletin, Türk ulusal kimliğini etnik temel üzerinden kurması, ülkenin birçok bölgesinde kabul görmemiştir. İnşa sürecinden yürütülen asimilasyon ve nüfus politikaları, devletin askeri gücü kullanılarak oluşturulmaya çalışılırken, diğer yandan da farklı etnik grupların isyanlarının doğmasına sebebiyet vermiştir. Bu isyanlardan ön plana çıkan etnik/dinsel gruplardan biri de Kürtlerdir. Bu isyanların başında 1925 yılında patlak veren Şeyh Said isyanı gelir. İsyan, önce Elazığ’da ardından Diyarbakır’da yayılmaya başlamıştır. Bu isyanın önemi, cumhuriyetin kuruluş aşamasında

¹⁵⁰ Soner Çağaptay, “Otuzlar Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite” Çev. Defne Orhun, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, s. 260

¹⁵¹ A.g.e. s. 261.

Kürtlerle olan “ortak ülke” politikasının değiştirmesinden gelir. İsyân, hükümet tarafından sert bir şekilde bastırılmış akabinde on binlerce Kürt Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nden tehcir edilip batıya yerleştirilmiştir.

Bunun sonucunda İTC’den miras kalan farklı etnik/dinsel gruplara yönelik nüfus politikalarını, cumhuriyet Şeyh Said isyanıyla birlikte Kürtler üzerinden tekrardan devreye koymuştur.¹⁵² Devletin milliyetçi ideolojisi, “üniter ve homojen bir ulus-devlet oluşturma çabasinda, Kürtçe konuşanların yaşadığı bölgeleri ulusal piyasaya entegre edememiş ve sürekli isyanların beslediğı Kürt ulusal bilincinin oluşmasını engelleyememiştir.”¹⁵³ Bir ulus bilincine sahip olma düşüncesi, devletin homojen tahayyülünü tehlikeye sokmaktadır. Dolayısıyla, farklı etnik/dinsel grupların her an isyan ya da başkaldırı edebileceğı düşüncesi, devletin bu gruplara karşı “güvensizliğine” yol açabilmektedir. Bu güvensizliğe karşı gireceğı topyekûn müdahale pratikleri asimilasyon ve nüfus politikaları üzerinden gerçekteşirilir. Bunun en somut örneğı olarak, Kürtlere yönelik yürütölen Şark Islahat Planı’nda karşımıza çıkmaktadır.

Devlet, Şeyh Said isyanını şiddetli bir şekilde bastırdıktan sonra doğuda yeni bir isyanın çıkmasını engellemek için hemen harekete geçmiştir. Mart 1925 yılında Mustafa Kemal siyasi bir radikalleşmeden sonra nüfus politikalarının tekrar ele alınıp uygulanmasını istedi.¹⁵⁴ Bu doğrultuda 8 Eylül 1925 yılında kurduğı özel bir komisyona yetki vererek “Doğu Anadolu’yu İslah” edecek bir plan hazırlanmasını istemiştir. Bu planın hazırlanması için Şark Islahat Encümeni’nin başkanlığını ise İnönü yapmıştır.¹⁵⁵

“Biz açıkça milliyetçiyiz... Ve milliyetçilik bizim yegâne birlik unsurumuzdur. Türk ekseriyetinde diğer unsurların [etnik toplulukların] hiçbir nüfuzu yoktur. Vazifemiz Türk vatani içinde Türk olmayanları behemehal Türk yapmaktır. Türklere ve Türklüğe

¹⁵² Eric Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, s.250.

¹⁵³ Ahmet Yıldız, , Ne Mutlu Türküm Diyebilene, s. 238.

¹⁵⁴ Uğur Ümit Üngör, Modern Türkiye’nin İnşası Doğu Anadolu’da Ulus, Devlet ve şiddet (1913-1950), s. 232.

¹⁵⁵ A.g.e. s. 233.

muhafelet edecek anasırı kesip atacağız. Ülkeye hizmet edeceklerde de her şeyin üstünde aradığımız Türk olmalarıdır.”¹⁵⁶

İsmet İnönü’nün, 1925 yılında gerçekleşen Şeyh Said isyanı sonrasında Türk Ocakları İkinci Kurultayı’nda yaptığı bu konuşmada, hedef olarak gösterilen etnik topluluklarından birinin de Kürtler olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada ulus inşa sürecinin en keskin hatlarının çizildiği ve etnik-soya dayalı sınırların billurlaştığı bir döneme girilmiştir. Aynı zamanda Türk Ocakları, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu da ulus inşa sürecinde devlet ile paralel olarak merkezi bir rol oynamıştır. Belli bir hedef gözetilerek üretilen söylemler, bu dönemden sonra doğrudan politikacılar tarafından dile getirilmesiyle yoğunlaşmıştır. 1925 yılında Şeyh Said isyanının ortaya çıkması, hükümetin doğu meselesini kesin bir çözüme kavuşturma kararı almasına neden olmuştur. Hükümetin bürokratları ya da dönemin ideologları tarafından bu amaca yönelik çeşitli raporlar hazırlanmıştır.

Bu raporlardan bir tanesi, 14 Eylül 1925 yılında dönemin meclis başkanı ve Çankırı vekili Abdülhalik Renda’nın hazırladığı “Ayaklanma Din Perdesi Altında Tamamıyla Milli Bir Hareketir” başlıklı rapordur. Raporda, bölgenin nüfus ve etnik yapısına ilişkin gözlem ve değerlendirmeler yer alırken, bunun yanı sıra idari teşkilatların yetersizliğine de dikkat çekilmiştir. Renda, çözüm önerisi olarak sıkıyönetim altında uygulanmak üzere asimilasyon ve iskânı içine alan çeşitli programlar sunmuştur.¹⁵⁷ Doğu illerini gezen Renda yaptığı gözlemler neticesinde “hangi bölgede ne kadar Kürdün yaşadığını, hangi dilleri konuştuklarını” saptamış ve hazırlamış olduğu raporda gezmiş olduğu doğu vilayetlerinin nüfus yapısının bölge bölge çizelgesini yapmıştır. Yine aynı raporda “*Kürt nüfusu mütemadiyen tezayüt ediyor*”¹⁵⁸ diyerek Kürt nüfusunun giderek arttığını ileri sürmüştür. Renda, Ermeni tehcirinden sonra boşalan arazi ve köylere Kürtlerin yavaş yavaş yerleştiği belirtmiş, bu topraklar üzerinde yaşam standartlarının giderek iyileşmesine paralel olarak, Kürt nüfusunun arttığını saptamıştır. Stratejik bölgelere Türklerin

¹⁵⁶ Bilal Şimşir, İngiliz Belgeleriyle Türkiye’de “Kürt Sorunu” 1924-1938: Şeyh Said, Ağrı Ve Dersim Ayaklanmaları, Akt. Ahmet Yıldız, Ne mutlu Türküm Diyebilene, s. 156. *İmla ve kelime hataları düzeltilmiştir.

¹⁵⁷ Mehmet Bayrak, Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri Üstüne Gizli Belgeler-Araştırmalar Notu, (Ankara: Özge Yayınları, 1993) s. 452- 466.

¹⁵⁸ A.g.e. s. 457. Vurgu bana aittir.

yerleştirilerek Türk nüfuzunun hâkim kılınması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁵⁹ Tüm bunlara ek olarak Renda, bölgeye bir demiryolu hattı inşa edilmesiyle ve on yıllık bir sıkıyönetimle asimilasyon politikasının başarılı olacağını belirtmiştir.¹⁶⁰ Sonuç olarak Renda devlete, Kürtleri Türkleştirmek için yapılacak nüfus transferlerinin yanında zorunlu asimilasyon, silahsızlandırma, aşiret hayatını ortadan kaldırma ve *nüfus kompozisyonu* aracılığıyla “Kürtleri Türk yapmayı öneriyordu.”¹⁶¹

Dönemin İçişleri Bakanı tarafından hazırlanan ve içerik olarak büyük benzerlik taşıyan “Kürdistan Umumi Valilikle ve Müstemleke Usulü İdare Edilmelidir” başlıklı raporda Cemil Uybadın da, bölgenin Türkleşmesi için iskân ve zorunlu göç (tehcir) politikası uygulanmasını öneriyordu.¹⁶² Raporda dikkat çekici hususlardan biri de, doğu vilayetlerinde büyük toprak sahibi olan şeyh, ağa, aşiret reisi ve köydeki yaşlı nüfusun sürgün edilmesi yönünde taleplerdir. Uybadın, boşalan arazi ve köylere de Türk muhacirlerini yerleştirilmesi önerirken, bunun yanı sıra nüfus ve arazi yazımı ile bölge insanını vergilendirmeye tabii tutulmasını gerekli görüyordu.¹⁶³ Görüldüğü üzere, Renda ve Uybadın’ın raporları, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin doğu vilayetleri hakkındaki düşüncelerini yansıtmaktaydı.

Bir diğer rapor ise, 1925’te Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanmıştır. Raporda doğu vilayetleri 3 bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerde, toplu halde bulunan Kürt köylerine Türk muhacirleri iskân edilecektir. Bu iskân durumu her beş yılda bir artırılacaktır. Ayrıca köylerdeki hâkimiyetin Türklere geçirilmesi sağlanacak, muhtarlar Türk olacak şekilde belirlenecektir.¹⁶⁴

Yukarıda belirtilen raporlar “Şark Islahat Encümeni” adını taşıyan bir komite kurularak burada ortak bir rapora dönüştürüldü. Hazırlanan bu rapor daha sonra Bakanlar Kurulu’na sunulur. Komitenin hazırladığı “Şark Islahat Planı” raporundan; Doğu vilayetlerinde sürekli bir sıkıyönetimin uygulanması ve bölgede yapılan mahkemelerin Türkleştirilmesi, ülkenin beş ayrı umumi müfettişlik

¹⁵⁹ A.g.e. s. 458.

¹⁶⁰ A.g.e. s. 462.

¹⁶¹ A.g.e. s. 466-467. Vurgu bana aittir.

¹⁶² A.g.e. s. 467-480

¹⁶³ A.g.e. s. 469-470, 476, 479.

¹⁶⁴ Mehmet Bayrak, Kürtlere Vurulan Kelepçe: Şark Islahat Planı, Akt. Nevzat Onaran, Ermeniler, Rumlar ve Kürtler: Türk Nüfus Mühendisliği, (İstanbul: Kor Yayınları, 2018) s. 257.

bölgesine ayrılması, beşinci bölgenin Kürtlerin yaşadığı illere (Hakkâri, Van, Muş, Bitlis, Genç, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siverek, Elaziz, Dersim, Malatya, Ergani, Beyazıt, Pülümür, Kiğı ve Hınıs kazaları) bağlanmasına yönelik kararlar alınmıştır.

Bunların yanı sıra karara bağlanan konular şunlardır:

1. Göçmen iskânı ile Ermenilerden boşaltılan Van ve Midyat arası bölgeye Türklerin yerleştirilmesi,
2. Ermenilerden kalan topraklara yerleşen Kürtlerin, yaşadıkları yerlerden alınarak batıya nakledilmesi,
3. Bölgedeki memurların ya da bölgeye gönderilecek memurların Kürt olmaması gibi,
4. Türkçe dışındaki dillerin konuşulmasının yasaklanması,
5. Türk olup da sonradan Kürtler içerisinde asimile olan bölgelerde, Türk ocaklarının ve okullarının açılması ve özellikle de kız çocuklarının bunlara gönderilmesi için teşviklerin yapılması,
6. Batıda dağınık bir şekilde yaşayan Kürtlerin, Kürtçe konuşmasının yasaklanması ve Türkçe konuşulmasının sağlanması da
7. Karadeniz’den getirilecek muhacirlerin Erzurum ve Van bölgesine iskân edilmesi.¹⁶⁵

İTC ile başlayan Anadolu topraklarının Türkleştirilmesine yönelik yapılan nüfus politikaları, ulus-devlet oluşumundaki erken cumhuriyetle beraber tekrardan ele alınmıştır. Bu doğrultuda Şark Islahat Encümeni tarafından hazırlanan rapor Kürtlerin nüfusuna yapılacak müdahalelerle düzenlemeye gidilmiştir.

1930’da milletler cemiyetinde bir konuşma yapan Tefik Rüşti Aras, “gelecekte kitlesel Türk nüfusu içinde Kürt nüfusu oranını azaltmaya yönelik yoğun Türk sömürgeleştirilmesi olasılığından”¹⁶⁶ bahsetmiştir. Anlaşılacağı üzere 1930’lu yıllarda da Kemalist rejimin varlığını pekiştirerek “tekçiliği” esas alan politikalara tanık olacağız. Bunlar devletin, ulusun, liderin ve partinin tekliğine dayanan söylem

¹⁶⁵ Mehmet Bayrak, Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri Üstüne Gizli Belgeler- Araştırmalar Notu, 481-489.

¹⁶⁶ Uğur Ümit Üngör, Modern Türkiye’nin İnşası Doğu Anadolu’da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950) s. 256. (vurgu bana aittir)

ve pratiklerdir.¹⁶⁷ Nüfus politikalarının tartışıldığı mecliste, meclis üyeleri doğu vilayetlerinde uygulanması istenen toplum mühendisliği projelerini değerlendiriyor ve yeni harekâtları tartışıyorlardı. Bu tartışmaları yapan dönemin vekillerinden Şükrü Kaya, sürgüne gönderilecekleri tanımlamak ve seçmek için kullanılacak ölçütün “ırk” olması gerektiğini savunuyordu. Sürgünleri meşru bir zemine oturtan bu gibi konuşmaların yapılması, meclisin yeni sürgün projeleri geliştirmesine sebep olmuştur.¹⁶⁸ Irkçılığa bulanmış bir milliyetçilik 1930’lardan 1940’lara kadar devam ettiği için ve özellikle Kürt sorununa ilişkin etkili bir sonuç amaçlandığı için İskan Kanunu gibi metinler daha sonra da zuhur etmiştir.¹⁶⁹

3.1.3.2. İskân Kanunu

Yukarıda da bahsedilen raporlar doğrultusunda bu politikalar, 14 Nisan 1934 tarihinde çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanunu¹⁷⁰ ile yasal bir zemin oluşturularak yeniden yürürlüğe girdi. Bu kanun ile Anadolu’nun demografik yapısı, etnik ölçüler kıstas alınarak yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. “İskân Kanunu Türkleştirmeyi merkeze alarak, Türk olmayan “grupların” bu vasıta ile Türkleştirmeyi amaçlamıştır. Türk olmayanların Türk bölgelerine yerleştirilmesi ya da Türklerin, Türk olmayan bölgelere yerleştirilmesi gibi farklı yolların denenmesindeki temel amaç, farklı etnik gruplara Türk kültürünü özümsetmektir.¹⁷¹

İskân Kanununun bir ve ikinci maddelerinde yer alan;

Madde 1 — Türkiye’de Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla, nüfus oturuş ve yayılışının, bu kanuna uygun olarak, İcra Vekillerince yapılacak bir programa göre, düzeltilmesi dâhiliye vekilliğine verilmiştir.

Madde 2. Dâhiliye vekilliğince yapıp İcra Vekilleri heyetince tasdik olunacak haritaya göre Türkiye, İskân bakımından üç nevi mıntıkaya ayrılır.

1 numaralı mıntikalar: Türk kültürlü nüfusunun tekâsüfü istenilen yerlerdir.

2 numaralı mıntikalar: Türk kültürüne temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir.

¹⁶⁷ Ahmet Yıldız, Ne mutlu Türküm Diyebilene, s. 195.

¹⁶⁸ Uğur Ümit Üngör, Modern Türkiye’nin İnşası Doğu Anadolu’da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950) s. 257-259.

¹⁶⁹ Mesut Yeğen, Devlet Söyleminde Kürtler, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015) s. 92.

¹⁷⁰ “İskân Kanunu”, *Resmî Gazete*, No: 2510, Sayı: 2733, 21 Haziran 1934, erişim tarihi: 20.04.2020 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf> *İmla ve harf düzeltmeleri yapılmıştır.

¹⁷¹ Mesut Yeğen, Devletin Söyleminde Kürtler, s. 93.

3 numaralı mıntıkalar: Yer. Sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleri ile boşaltılması istenilen ve sikan ve ikamet yasak edilen yerlerdir.¹⁷²

Türkleştirme politikaları ile farklı etnik yapıdaki halkların Türklük potasında eritilmesinin amaçlandığı görülmüştür. Bunun yanı sıra kanunda “Türk ırkından olmayanların serpiştirme suretiyle köylere ve ayrı mahalle veya küme teşkil edemeyecek şekilde kasaba ve şehirlere isknları mecburidir”¹⁷³ şeklinde bir 13. madde de vardır. Farklı etnik grupların küçük parçalar halinde dağıtılmasıyla, toplumsal birlik oluşturulmasın engellenmiştir. Böylelikle, asimilasyon kalıcılaştırılmıştır.

İskân Kanunu ile Kürtler, sürgün ve tehcire zorlanmakla beraber yeni bir isyanın nnn alınması için de “tehlikeli” görülen aileler sürgüne yollanmıştır. İskân Kanunu’nun “neşrinden önce aşiretlerde reislik, beylik, ağalık, şeyhlik yapmış olanları ve yapmak isteyenleri ve sınırlar boyunda oturmasında emniyet ve asayiş bakımından mahzur bulunanları, aileleri ile birlikte, münasip yerlere naklettirip yerleştirmeğe İcra Vekilleri Heyeti kararı ile Dâhiliye Vekili salahiyetlidir”¹⁷⁴ şeklindeki Kanun önce aşiret, bey ve ağalarına ait olan malların alınmasını, onların yerine gelecek muhacirlere verilmesini, yine aynı şekilde ağa ve beylerin zorla sürgüne gönderilmesini kararlaştırmıştır. Alınan katı önlemlerden bir diğeri ise, “kasabalarda ve şehirlerde yerleşen ecnebilerin tutarı belediye sınırı içindeki bütün nüfus tutarının yüzde onunu geçemez ve ayrı mahalle kuramazlar”¹⁷⁵ ifadesindeki önlemdir. Buradaki maddelerle anlaşılacağı üzere, toplum nezdinde önemli sayılabilen kişiler, devlete “güvenlik” açısında “tehlike” teşkil ettikleri düşüncesiyle sürgüne zorlanmışlardır. Ayrıca, nüfusun belli bir kotada tutulmasıyla farklı etnik grupların alan hâkimiyeti engellenmiştir.

Görüldüğü üzere devletin ulus inşasıyla başlatılan süreçle birlikte “Türkleştirme” eksenli milliyetçi paradigma, farklı etnik gruplara yönelik politikalar geliştirmiştir. Devletin, yukarıda sıraladığımız ve izahını yaptığımız

¹⁷² İskân Kanunu, *Resmi Gazete*, No. 2510, 21 Haziran 1934

¹⁷³ İskân Kanunu, *Resmi Gazete*, No. 2510, 21 Haziran 1934

¹⁷⁴ İskân Kanunu, *Resmi Gazete*, No. 2510, 21 Haziran 1934

¹⁷⁵ İskân Kanunu, *Resmi Gazete*, No. 2510, 21 Haziran 1934

kanun ve önlemler ile farklı etnik yapıdaki halkların nüfuslarına yönelik müdahaleleri açıkça görmüş oluruz.

Bunun yanı sıra 1930 yılında yine İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan gizli bir belge sayesinde devletin Kürtlere, hem nüfus hem de sosyo-politik müdahaleler uyguladığı görülmüştür. Belgede yer alan yabancı ve aykırı lehçedeki Türklerin anadillerini Türkçe kılmak suretiyle, Türk camiasına kazandırılmasının yükümlülüğü valilere verildiği görülmüştür. Üstelik belge içerisinde, Devletin, asimilasyon ve nüfus politikalarını uygulaması için yabancı dil ve lehçelerle konuşan köylerin isim ve nüfuslarını tespit edilmesi gerekli görülmüştür. Yine bu köylerin küçük olanlarını, Türk köylerine dağıtarak, Türkçe dışında konuşan insanların köy ve mahalle kurmaları engellenmiştir; yabancı dil ve lehçelerin konuşulduğu yerlerdeki memurlar mutlaka konuşulan yabancı dil ve lehçeyi bilmeyen Türklerden seçilmesi gerekli görülmüştür. Bununla birlikte genelgede, Türkçe konuşmanın ve öz Türklüğe mensup olmanın sadece onurlu/şerefli değil aynı zaman da karlı bir iş de olduğunu göstererek, Türk kızlarını Türkçe konuşmayan erkeklerle evlenmeye özendirmek gibi önerilerde yer almaktadır. Devlet, aynı zaman da köylerin o dil ve lehçedeki isimlerini değiştirip, kendi aralarında Türkçe konuşmaya zorlamalarıyla, kalıcı asimilasyonu amaçlar.¹⁷⁶

Bunun yanı sıra, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından 1936 yılında doğu illerindeki yönetimi geliştirmek amacıyla Ankara’da bir toplantı düzenlenir. Başkanlığını Kaya’nın yaptığı bu toplantıda Abidin Özmen, Kazım Dirik vb. birden çok müfettiş ve komutan görüşlerini belirtir. Abidin Özmen bu toplantıda çalışmamız için de önem arz eden söylemlerde bulunmuş, Kürt kimliğinin çözüm, propaganda, dil ve kültür üzerinden zorunlu asimilasyon uygulanmasını ve kişilerin yerlerinden alınarak zorla başka yerlere alınmasını savunmuştur.¹⁷⁷

1937-38 yılına gelindiğinde Dersim’de yine büyük bir Kürt isyanı patlak verdi. Ancak bu isyan da devletin olanca şiddetiyle bastırılmış ve yine on binlerce

¹⁷⁶ Mehmet Bayrak, Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri Üstüne Gizli Belgeler- Araştırmalar-Notlar, s. 506-509

¹⁷⁷ Uğur Ümit Üngör, Modern Türkiye’nin İnşası Doğu Anadolu’da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950) s. 275-276.

Kürt zorunlu göçle ülkenin batısına yerleştirilmiştir.¹⁷⁸ 1930’lu yıllarda Türk milliyetçiliğinin artık kurumsal ve merkezi bir aşamaya geldiğini görürüz. CHP’nin iktidardaki tekeli sağlama çalışmalarıyla başlayan ve Mustafa Kemal’in öldüğü seneye kadar süren zaman diliminde hem Türk tarih tezi hem de güneş dil teorisi ile Türklerin şanlı bir ulus olduğu düşüncesi tabana istenen biçimde yayılmıştır. Nitekim 1930’ların Türkiye’sinin milliyetçi ve ırkçı politikalarını anlamak günümüz Türkiye’sinin konjonktürünü de anlamamızı sağlayacaktır.¹⁷⁹

Sonuç olarak, ulus-devlet içinde nüfusun homojenliğini arttırmak için kullanılan fiziksel yok etme, sürgüne gönderme, zorla asimile etme gibi yeni nüfus politika teknikleri, İTC’nin ve Türk(iye) devletinin pratikleri üzerinden ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.¹⁸⁰ Yeni kurulan cumhuriyet, bir yandan teritoryal egemenliğini, diğer yandan da siyasal-bürokratik araçlar yardımıyla toplum üzerindeki egemenliğini perçinlemiştir.¹⁸¹ Bu bağlamda, ittihat terakki ile beraber kurulan yeni cumhuriyetin homojen ulus yaratma girişimleri, Anadolu’nun etnik/dinsel çoğulcu yapıdaki nüfusu denetlemeye ve düzenlemeye gitmiştir. Nüfus üzerinde yapılan bu denetleme ve düzenlemeler, bizi Foucault’un biyopolitika kavramına yönlendirecektir. İttihat ve Terakki cemiyetiyle başlayan Anadolu nüfusuna yönelik gizli nüfus sayımları, haritalandırma ve sosyolojik-etnografik araştırmalarla etno-istatistiki veriler oluşturulmuştur. Anadolu’nun heterojen nüfus yapısı, İTC’nin Türkleştirme politikasını gerçekleştirmesine engel teşkil etmiştir. Farklı etnik/dinsel grupların varlığı, Osmanlının son topraklarını homojenleştirme projesi için “risk” oluşturmuştur. Dolayısıyla İTC ile başlayan Anadolu’nun heterojen nüfusuna yönelik istatistiki verilerin alınması, politik ve ideolojik çıkarları doğrultusunda yaratmış oldukları “risk” ve bunun sonucunda ortaya çıkan “tehlikeli kişi” figürü, belli bir etnik/dinsel yapı üzerinde işlerlik kazanmıştır. Bunu

¹⁷⁸ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, 258.

¹⁷⁹ Soner Çağatay, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”, *Milliyetçilik*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce IV, s. 245.

¹⁸⁰ Uğur Ümit Üngör, *Modern Türkiye’nin İnşası Doğu Anadolu’da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950)* s. 14.

¹⁸¹ Fethi Açıkel, “Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017) s.118.

erken cumhuriyet döneminde de bizzat görmüş oluruz çünkü devlet, Anadolu’da “risk” faktörü olarak gördüğü etnik/dinsel yapıdaki nüfusları iskân, zorunlu göç ve kıyımlara varan nüfus -şiddet araçlarını kullanarak- politikalarıyla yok etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla bu politikaları nüfusu düzenleyici ve denetleyici bir mekanizma haline dönüştürmüştür.

2. 2. Türkiye’de Öjeni ve Öjeni Politikaları

Yeni cumhuriyetin ulusal kimlik inşasında ırkçı temayüllerin hâkim olduğunu görürüz. Bu ırkçı ulus teorileri Türk milliyetçiliğinin ideolojik alt yapısını oluşturmuştur. Bu teoriler ışığında devlet, Türklerin aşağılanan ve hor görülen ırklarının aslında üstün bir ırk olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.¹⁸² Özellikle 1930 ve 40’larda Türk devleti, ırkçılığı resmi ideolojiye eklemeye ve hatta belirli ölçülerde uygulamaya çalışmıştır. Hükümetin bir yandan öjenide görülen nüfusun makro düzeyde müdahale yaklaşımını benimsediği görülmüştür.¹⁸³ Türklüğün “üstün ırk” retoriğinde kurgulanışı yine bu döneme tekabül etmektedir. Burada ırkçılık ideolojisinin öğeleri kullanılarak yeniden bir tarih yazımına gidilmiştir. Irkçılığın ana unsur olarak iktidara en yakın olduğu dönem sorulduğunda 1939 ve 44 yılları arası dönemi işaret etmek mümkün olup, zira bu dönemlerde batılı ülkeler, ırkçılık hegemonyası ile aryan ırkların üstün ırk olduğunu ispat etme çabası içine girmişlerdir. Türkiye’de de durumun aynı olduğunu görürüz.¹⁸⁴ Bu dönemde yapılan antropolojik çalışmalar neticesinde 70.000 civarında Anadolu köylüsü üzerinde kafatası incelemeleri yapılmıştır.¹⁸⁵ Bu durumun da Kemalist rejimin soy

¹⁸² Taner Akçam, “Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, s. 54.

¹⁸³ Murat Ergin, “ ‘Modern’ Bir Teknoloji Olarak Öjeni ve 21. Yüzyıl Genetik Bilimleri”, *Toplum ve Bilim*, (2018):144, s. 148.

¹⁸⁴ Emre Arslan, “Türkiye’de Irkçılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, s. 410.

¹⁸⁵ Cumhuriyetin önemli ideologlarından biri olan Afet İnan, dönemin sağlık bakanlığı yardımıyla, Anadolu’daki kadın ve erkek iskelet kalıntısı üzerinde çalışarak, İsviçre Cenevre Üniversite’ne “Türk Halkının ve Tarihinin Antropolojik Özellikleri”, adlı bir tez çalışması sunmuştur. Bknz: Özgür Sevgi Göral, “Afet İnan”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, s. 220.

ırkçılığına oldukça ilham verdiği belirtilebilir.¹⁸⁶ Anlaşılacağı üzere öjenizm aşırı milliyetçi-ırkçı ideolojilerin bir ürünü olarak, Türk(iye) devleti ulus yaratma projesi halinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁷

Yeni kurulan cumhuriyetin ilerleme yolunda insan gücüne ihtiyaç duyduğu ve bu noktada nüfusu arttırmaya yönelik pro-natalist (doğumu teşvik edici) politikalara başvurduğu bilinmektedir. 1930’larda iktidarın Pro-natalist politikaları, öjenist kaygılarla birleşince nüfusun sadece niceliksel değil aynı zamanda niteliksel olarak da geliştirilmesi gerektiği düşüncesine varılmıştır. Devlet kadroları, sağlıklı ve kalabalık bir nüfusun milli ekonomik kalkınmaya katkı sağlamayacağı gibi toplumsal düzen ve refaha da zarar vereceğini ileri sürmüşlerdir. Bunun sonucunda, öjenizm bir nüfus siyaseti olarak Türkiye’de tartışılmaya ve uygulanmaya başlamıştır.¹⁸⁸ Ayça Alemdaroğlu, devletin, “öjeni meselesine verdiği önemi, Atatürk’ün “sağlam ve gülbüz nesil Türkiye’nin mayasıdır” sözlerinde ve cumhuriyetin onuncu yıldönümünde yaptığı konuşmadan hareketle örnekler verir. Bu konuşmalar, milleti soysuzlaştırıcı tehlikelerden korumayı, ruhen ve bedenen zinde nüfus yoğunluğu yaratmayı, cumhuriyet inkılabının en temel dayanaklarından biri olarak” değerlendirmektedir. Keza bu yıllarda çıkarılacak olan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu¹⁸⁹ ve 1938 tarihli beden terbiye kanununda¹⁹⁰ açık bir şekilde görülecektir. Öjeni ulus inşa sürecinde devletin modernleşme ve medenileşme projesinin nüfus ve insan bedeni dair öngördüğü politikanın bir boyutu olarak karşımıza çıktığı 1930’lu dönemler, tek parti döneminin toplum nezdindeki gücünü ve denetimini sağladığı aynı zamanda bu kontrolü artırdığı yıllardır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, uygulanan nüfus politikaları ve hükümetin toplumu yapılacak sosyal reformların nesnesi olarak görmesi, sosyal darwinist ideolojinin bir örneğidir. Sosyal darwinizm esas olarak biyolojik bir kuram olduğu için nüfusu, nicelik ve nitelik açısından iyileştirmeyi hedefler.

¹⁸⁶ Emre Arslan, “Türkiye’de Irkçılık”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, s. 412.

¹⁸⁷ Suavi Aydın, “Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Kemalizm*, s. 345-358.

¹⁸⁸ Ayça Alemdaroğlu, “Öjeni Düşüncesi”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik*, s.414.

¹⁸⁹“Umumi Hıfzıssıhha Kanunu”, Kanun No: 1593, Sayı: 1489, Cilt:11 Resmi Gazete, 06.05.1930

¹⁹⁰“Beden Terbiyesi Kanunu”, Kanun No: 3530, Sayı: .3961, Resmi Gazete, 20.06.1938

Bunları da öjeniye benzer politikalarla gerçekleştirir.¹⁹¹ Yine bu dönemde çoğunluğu tıp doktorlarından oluşan kadro tarafından, gelecek nesillerin ırk sağlığına, cumhuriyetin ilerlemesi için de insan bedenine ve hayatına hükmedilmesi gerektiği gibi konular sıkça dile getirilir.¹⁹² Devlet, insanın üreme hakkı olarak, bedene ait olan fizyolojik denetimin yani evlilik, çok çocuk yapma veya hiç çocuk yapmama gibi bedensel ve toplumsal kararları kontrol altına alacak söylem ve pratiklerde bulunmuştur. “Üremeyi ve nüfusun denetlenmesini amaçlayan her politika ister istemez ağırlıklı olarak kadın bedenini hedefler. Kadın bedeninin denetimi, aile kurumunun korunmasını ve dolayısıyla toplumsal düzen ve iktidarın yeniden üretimi açısından kuşkusuz çok önemlidir.”¹⁹³ Bu minvalde kadın ancak sağlıklı ve modern ailenin temel yapı taşı olarak görülüyordu.

1934 yılında, halkevleri dergisi Ülkü’de Fahrettin Kerim Gökay tarafından yazılan “*Milli Nüfusun Siyasetinde Eugenique Meselesinin Mahiyeti*” başlıklı yazıda, “inkışaf yolunda hızla ilerleyen inkılap Türkiye’sinin yarın için en ziyade düşüneceği ve düşünmesi gereken işlerin başında “*Eugenique*” yani ırk hıfzıssıhhasının geldiğinden şüphe yoktur”¹⁹⁴ şeklinde söylemlerde bulunarak, Öjeninin Türkiye için ne denli önemli bir milli mesele olduğunu vurgulamıştır.

Bunun yanı sıra Mazhar Osman ise savaştan yeni çıkmış bir devletin nüfusunun “nitelikli” bir şekilde artırılması gerektiğini şu sözlerle vurgular: “Nüfus artmalıdır. Ancak, sakat, işe yaramazların çoğalmasına engel olunmalı ve sağlamların artmasına yardım edilmelidir. İşte “öjenik” ten (*eugenic*) beklenen vazife budur.”¹⁹⁵ Burada önem arz eden nokta, öjenist söylemlerin temel argümanı olarak karşımıza çıkan insan bedeni ve nüfusun devletlerin en önemli sermayesi olduğudur. Bu sermayenin milli ekonomi ve milli servet meselesi olduğu görülerek bu yolda çalışılması gerektiği belirtilir.¹⁹⁶ Dolayısıyla akıl hastalığı, frengi,

¹⁹¹ Hasan Ünder, “Türkiye’de Sosyal Darwinizm Düşüncesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, s. 434.

¹⁹² Ayça Alemdaroğlu, “Öjeni Düşüncesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, s. 415.

¹⁹³ A.g.e 419.

¹⁹⁴ A.g.m. s. 416

¹⁹⁵ Rüya Kılıç, *Deliler ve Doktorlar: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Delilik*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013) s. 120.

¹⁹⁶ Ayça Alemdaroğlu, “Öjeni Düşüncesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, s. 416.

tüberküloz çiçek ve alkol bağımlılığı gibi hastalıkların, ırkın temizliğini bozduğu ve gelecek nesillerin sağlığını tehdit ettiği yönünde iddialarda bulunulmuştur. 1930 yılında çıkartılan Hıfzıssıhha Kanunu'nun özellikle 122. ve 123. Maddelerinde toplumun ve ırkın menfaati için, bahsi geçen bu hastalıklara sahip vatandaşların evliliklerine, evlenirlerse de çocuk doğurmalarına engel olmuştur. Bunun yanı sıra Mazhar Osman, sağlıksız çoğalmanın önüne geçmek için gönüllü ya da zorunlu “sterilizasyon ve kastrasyon” (kısırlaştırma ve iğdiş) öneriyordu. Osman, dönemin en önemli sosyal ve ilmi meselelerinden biri olarak “sterilizasyon ve kastrasyon” u görüyordu.¹⁹⁷ Nitekim ırk sağlığını bozan faktörler sadece hastalık ya da akıl hastalığı değildi, bunun dışında ırkların karışması durumu da oldukça önemli görülüyordu. Yine Gökay, ırkların karışımını bir vücutta iki ruh ve iki ayrı karakterin taşınması gibi görerek melez insanı “şizofren”e benzetir.¹⁹⁸ Görüldüğü üzere, öjeni burada, ırk sağlığının düşünülmesinden çok ırkların hiyerarşik bir düzlemde görülmesidir ki bu da ırkçılığın öjenizm ile ne tür bir ilişki içinde olduğunu bize gösterir.¹⁹⁹ Sonuç olarak 1930’ların ulus inşa sürecinde öjeni, “beden, aile ve devlet arasındaki ilişkiyi milli ilerleme ve toplumsal düzen temelinde”²⁰⁰ yukarıda da bahsettiğimiz biçimde tanımlayarak bu sürecin bir parçası olmuştur.

Daha sonraki dönemlerde ise öjenizm, marjinal bir söylem haline gelir ve pro-natalist kaygıların dışında milliyetçi-muhafazakar politikanın söylemine yerleşti. 1930’larda başlan öjenist söylem, farklı tarihlerde ve farklı siyasal yapılarca/kişilerce dile getirilmiştir. Bu söylemler, 1960’lardan itibaren hem milli görüş hem de MHP çizgisi içerisinde “100 milyonluk Türkiye” hedefinin bir güç imgesi olarak devamlı kullanılacaktır.²⁰¹ “Liberal yeni-milliyetçiliğin en şevketli savunucularından olan”²⁰² Ertuğrul Özkök’ün 90’lı yıllarda yazdığı yazılarda da

¹⁹⁷ Rüya Kılıç, *Deliler ve Doktorları Osmanlıdan Cumhuriyete delilik*, s. 130.

¹⁹⁸ Ayça Alemdaroğlu, “Öjeni Düşüncesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, s. 417.

¹⁹⁹ A.g.m. s. 420.

²⁰⁰ Erken Cumhuriyet Döneminde beden ve öjeni politikaları için bkz: Murat Arpacı, “Modernleşen Türkiye’de Beden ve Nüfus Politikaları: Hıfzıssıhha, Terbiye, Öjeni”, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2015

²⁰¹ Ayça Alemdaroğlu, “Öjeni Düşüncesi”, *Kemalizm, Modern Türkiye’de Siyasi Tarih II*, s. 421.

²⁰² Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, (İstanbul: Birikim Yayınları, 1995) s.117.

öjeniyi görebiliriz. 1992 yılındaki köşe yazısında Türk neslinin güzelleştiği müjdesini verirken aynı yazıda Güneydoğu’da bacağını kaybeden bir askeri şöyle betimler: “ince tel çerçeveli gözlükle rötuşlanan incecik yüzüyle yeni Türk gencinin değişen, çağdaşlaşan portresi.”²⁰³ 1993 yılında Özkök bir başka yazısında, dönemin dünya güreş şampiyonu olan Sabahattin Öztürk’ten “çağdaş ve güzel. Bıyiksız, iri, genç modern. (...) Bizim Sabahattin’imiz Garptan daha yakışıklı, daha modern, daha çağdaş.”²⁰⁴ Şeklindeki ifadeleri; medeniyetçi milliyetçilik anlayışının, neslin güzelleşmesi izlenimine kapılması, yeni ırkçılığı öjenist söylemle eklemlenmiştir.²⁰⁵

1996 yılında hazırlanan Milli Güvenlik Kurulunun Genel Sekreterliği’nin bir araya gelerek Bakanlıklar arası Takip ve Yönlendirme Kurulu’na hazırlamış oldukları Kürt nüfus artışını durdurmaya yönelik öjenist politikalar ile devletin siyasal geleneği tekrardan ortaya çıkmıştır. Raporda, aile planlama kampanyaları ve az çocuk doğurmayı teşvik edici politikalarla Kürt nüfus artışını durdurulması amaçlanmıştır. Buna çalışmamızın bir sonraki bölümünde detaylı olarak değineceğiz.

2.3. Türkiye’de Nüfus Politikalarının Dönüşümü

Yukarıda da belirttiğimiz gibi İTC’nin Osmanlının son kalan toprakları üzerinde yürüttüğü nüfus politikalarının, 1923 yılında kurulan yeni cumhuriyette de aynı teknik ve ideolojik yöntemlerle yeniden uygulandığını görürüz. Nüfus miktarının siyasi bir kazanım olduğu fikri, İTC ile beraber 1930’larda şekillenerek niceliğinin ve niteliğinin artırılması girişimlerinde bulunulmuştur. 1930’larda nüfusun milli bir mesele olarak algılanmasıyla birlikte, ülke genelinde pro-natalist politikalar uygulanmaya başlanmıştır.²⁰⁶ Ancak burada dikkat çekici bir husus,

²⁰³ Ertuğrul Özkök, “Hani Sivashılar Sadece Otel Yakardı”, *Hürriyet*, 04.11.1992

²⁰⁴ Ertuğrul Özkök, “Kesik Bacaklar Üzerinde Dimdik Yürümek”, *Hürriyet*, 29.08.1993

²⁰⁵ A.g.e. s. 117.

²⁰⁶ Yukarıda da belirttiğimiz üzere bu politikalar iki yönlüdür. İlk olarak, “Türk” ulusal kimlik inşasıyla birlikte farklı etnik/dinsel gruplara yönelik asimilasyon ve nüfus politikaları uygulamak; ikinci olarak da, artan Türk nüfusunu “sağlıklı” ve “nitelikli” kılmak için beden ve öjenist politikaları geliştirmek. Beden politikaları, devletin tümünden bir şekilde kontrol altına alınması ve milli inkılapçı amaçlara uygun olarak vatandaşların beden ve morallerini geliştirmeyi amaçlayacak, oyun, jimnastik ve spor faaliyetlerinin düzenlenmesi yönünde politikalar içermektedir. Bu politikalar, 1938 yılında Beden Terbiyesi Kanunun ile resmîyet kazanmıştır. Beden Politikalarına yönelik yapılan birkaç çalışma şunlardır: Yiğit Akın, “Gülbüz ve Yiğit Evlatlar” Erken

ülke genelinde nüfusu arttırıcı politikalar geliştirilirken, Kürt demografik artışına yönelik öjenist söylemlerin varlığıdır. Devlet kadroları tarafından, Kürtlerin nüfus artışı ülkenin “güvenlik” sorunu olarak algılanmıştır. Güvenlik kaygısı, korkuyu beraberinde getirmiştir. Bu da çeşitli öjenist söylem ve pratiklere yansımıştır.

Bu konuda İsmet İnönü tarafından hazırlanmış bir raporla Doğu vilayetlerinde “güvenlik” amaçlı nüfus düzenlemelerine gidilmesi gerektiğini belirtmiş, devletin İTC temelli siyasi geleneğini oluşturacak zorunlu göç, isyan ve asimilasyon politikalarına varan çözüm önerilerinde bulunmuştur.²⁰⁷ Kürt nüfus artışını durdurmak için çeşitli pratiklere başvurulmuştur. Bunlardan biri 1934 yılında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya öncülüğünde Umumi Müfettişler Konferansı’nda hazırlanan raporlardır. 1. Umumi Müfettişliği görevini yürüten Abidin Özmen tarafından konferansa verilmiş olan rapor Kürtlerin nüfus artışına yönelik söylemlerini içermektedir.²⁰⁸ Özmen, Birinci Umumi Müfettişliği Bölgesindeki Bitlis, Diyarbakır, Van, Hakkâri, Muş, Mardin, Urfa, Siirt vilayetlerinin bölgesel politik durumları hakkında yazdığı raporda, 1927 ve 1935 yıllarında yapılan nüfus sayımlarındaki istatistiki verilere dayanarak, Kürt nüfusunun “anormal” bir şekilde arttığını belirtmiştir. Özmen, 1927 yılında yapılan nüfus sayımının dil taksiminden aldığı verilerle ve 1935 yılında yapılan sayımın nüfus idarelerinden alınan istatistikleri birleştirenince, “Türk’ün 20 bin kadar artmasına karşın Kürt’ün 250 bin kadar artmış” olduğu yönünde tespitlerde bulunmuştur.²⁰⁹ Dündar’a göre, 1935 yılındaki bu istatistiki veriler devletin, kendi vatandaşını etnik kimliklere göre gizlice nasıl kayıt altına aldığını gösterir.²¹⁰ Bununla beraber Özmen, Kürt nüfus artışının engellenmesi için asimilasyon politikalarıyla hızlı ve kesin çözümlere gidilmesi gerektiğini belirtir.

Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), Murat Arpacı, “Modernleşen Türkiye’de Beden ve Nüfus Politikaları: Hıfzıssıhha, Terbiye, Öjeni”, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2015

²⁰⁷ Saygı Öztürk, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, (İstanbul: Doğan Kitap, 2019) s.18-74

²⁰⁸ Uğur Mumcu, Kürt Dosyası, (İstanbul: Tekin Yayınları, 1993) s. 137.

²⁰⁹ A.g.e. s. 138-139.

²¹⁰ Fuat Dündar, “Abidin Özmen’in “Siyah Raporu” Vesilesiyle ‘Kürt Nüfusu Artış Sorunu’”, *Toplumsal Tarih*, 226 (2012) s. 79. Ayrıca bkz: Saygı Öztürk, İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, s. 78-80.

1960'lı yıllara gelindiğinde darbe ile devletin başına geçen askeri rejim, nüfusun hızla artması ve bu durumun ekonomik kalkınmaya engel olacağı düşüncesi ile devleti, pro-natalist politikalardan, anti-natalist politikalara geçirmiştir. Planlı ekonomiye geçiş süreciyle birlikte 1963 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından Birinci Kalkınma Planı devreye sokularak, nüfus artış hızı engellenmeye ve kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.²¹¹ 1965 yılında yürürlüğe giren kanunla; doğuma teşvik edici yasalar yerine kürtağı, sterilizasyonu ve doğum kontrol yöntemlerini içeren yasalarla, nüfus planlanmasına gidilmiştir.²¹² 1960'tan itibaren anti-natalist politikaların uygulamaya geçilmesiyle birlikte 1930'lardaki "Kürt nüfus artışına" yönelik öjenist söylemler tekrardan açığa çıkmıştır. Ülkenin geneline uygulanmak amaçlı yürütölen doğum kontrol politikasının resmi olarak hayata geçirilmesi, "Kürt nüfus artış sorunu"nu "görünür" kılmıştır. Bu minvalde erken cumhuriyetle birlikte ortaya çıkarılan öjenist söylemlerin 1960'lı yıllarda görünür devlet söyleminin bir parçası haline geldiğı görölmüştür.²¹³ Bu söylemler, Doğı illeri için planlanan nüfus politikaları raporuyla açığa çıkmıştır.²¹⁴ Öncelikle bu raporun hazırlanması için Devlet Planlanma Teşkilatı tarafından doğı illerine yönelik detaylı bilgi ve veri alınması nedeniyle incelemeler başlatılmıştır. Bu incelemeler doğrutusunda "Doğı Grubu" tarafından yayımlanan "Devletin Doğı ve Güneydoğı'da Uygulayacağı Kalkınma Programının Esasları" adlı rapor, bölgenin nüfus kompozisyonunu değıştirecek nitelikte özellikler taşımaktadır. Özellikler Yıllar sonra ortaya çıkarılan bu raporda, Bölgenin:

"Kendilerini Kürt sananlar lehindeki nüfus ströktürünü, Türk lehine çevirmek için iktisadi şartların zorluğu karşısında başka taraflara zorunlu göçe mecbur kalan Karadeniz sahilindeki fazla nüfusla memleket dışından gelen Türkler bu bölgelere yerleştirilecek. Yine kendini Kürt olarak görenler ise bölge dışına zorunlu göçe maruz bırakılacaktır. Türkiye'de kendini Kürt sananlarla Irak ve İran'daki Kürtlerin bağlantılarını kesmek

²¹¹ Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Resmi Gazete, Sayı: 11272, 21 Kasım 1962

²¹² Akın Özdemir, "Doğıum Kontrol Teşviklerinden En Az Üç Çocuğı: Tarihsel Süreçte Türkiye'de Anti-natalist Ve Pro-natalist Politikaların Seyri" *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3/3 (2017) s. 69-70.

²¹³ Fuat Dündar, "Abidin Özmen'in "Siyah Raporu" Vesilesiyle 'Kürt Nüfusu Artış Sorunu'", *Toplumsal Tarih*, 226 (2012):76

²¹⁴ Bahsi geçen rapor için bkz: Can Dündar, Rıdvan Akar, Ecevit ve Gizli Arşivi, (İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2008)

suretiyle Türkiye’deki Kürtleri farklı bölgelere dağıtarak, sistemli bir şekilde bölecek iskân sahalarına ayırmak.”

Bunun yanı sıra bölgede ırk bakımından kendini Kürt olarak görenlerin aslında Türk olduklarına yönelik ikna çalışmalarının yapılması ve bu çalışmaların dünya ve entelektüel camiaya da anlatılması amaçlanmıştır.²¹⁵ Bunun dışında 1960 darbesinin hemen ardından “2510 sayılı İskân Kanununa ek 105 sayılı Kanun” kabul edilerek Şeyh Said’in yakınlarının da bulunduğu 55 kişi batıya sürgün edilmiştir. Bu durum, darbe sonrası bir Kürt isyanını engellemeyi öngörerek yapılmıştır.²¹⁶ Bu sürgünler, doğu bölgelerinde kaotik bir durumun oluşabilme ihtimalini öngörerek yapılmıştır.

“Kürt nüfus artışı” hızı 1930’larda resmi öjenist söylemler, yerini 1960’ların anti-natalist politikalarıyla görünür hale geldi. Bu söylemin, aralıklarla kendini göstermesi 1990’lı yılların “terörle mücadele” kapsamında yürütülen politikalarında kendisini tekrardan açığa çıkarmıştır. PKK’nın ortaya çıkışıyla²¹⁷ birlikte, doğu illerinde, 1990’lı yıllarda çözüme oldukça uzak yoğun bir savaş süreci yaşanmıştır. Devletin milliyetçi ideolojik geleneği bu dönemde “güvenlik” gerekçesi ile yürüttüğü politikalarda bölge üzerinde büyük tahribatlara yol açmıştır. Doğu illerinde zorunlu göç, köy boşaltmaları, olağan üstü hal ve sıkıyönetimler döneme damgasını vuran politikalar olmuştur. ²¹⁸ Sonuç olarak “güvenlik” gerekçesiyle başvuru -devletin farklı etnik/dinsel gruplara yönelik “geleneksel” hale gelen- politikalar, bölge üzerinde yeniden nüfus düzenlemelerine gidildiği söylenebilir.

1990’lı yıllarda Kürt nüfus artışının aralıklarla söylem üzerinde kalmasının yanı sıra, 1993 yılına gelindiğinde dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından

²¹⁵ Can Dündar, Rıdvan Akar, Ecevit ve Gizli Arşivi, s. 92-102.

²¹⁶ Uğur Mumcu, Kürt Dosyası, s. 104.

²¹⁷ PKK’nın ortaya çıkış süreci için bkz: PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi, Dr. Nihat Ali Özcan, (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 1999)

²¹⁸ 1990’lı yıllarda zorunlu göç ve yerinden edinme için yapılan bir çalışmaya bakılabilir: Dilek Kurban, Deniz Yüksek, vd. “Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası, (İstanbul: TESEV Yayınları, 2008)

Ayrıca: “Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması”, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (Ankara: 2006)

hazırlanan bir raporla tekrardan gündeme gelmiştir. Turgut Özal tarafından dönemin başbakanı Süleyman Demirel'e gönderilen raporda; "terörle mücadele" kapsamında doğu illerine yönelik "çözüm" önerilerinde bulunmuştur. Bu önerileri incelediğimiz takdirde, demografik yapıyı değiştirme odaklı olduğunu görürüz. Nitekim devlet, 1934 yılında yayımlanan Şark Islahat Planı'nda ise benzer çözüm arayışlarına girmiştir. Raporda çözüm için öneriler ara başlığında;

(...) En kritik yerlerden başlayarak Güneydoğu'daki dağlık bölgelerden köy ve mezraların tedricen boşaltılması, PKK terör örgütünü besleyen ve toplam nüfusu 150-200 bini geçmeyen bu topluluğun, bir plan dâhilinde, ülkenin batı kesimlerine serpiştirilerek yerleştirilmesi düşünülür. (...) PKK terör örgütüne olan desteği kesebilmek için halkın kazanılmasına önem verilmeli, hizmet götürülmesi güç olan mezra ve köyler büyük yerleşim merkezlerine katılmaya teşvik edilmelidir. Göçün bu eğilimde devamı halinde yakın bir gelecekte bölgede 2-3 milyon civarında nüfus kalacağı diğerlerinin batıya göç edeceği anlaşılmalıdır. Ancak bu göçe el atılmaz ve bir plana bağlanmazsa sadece hali ve vakti yerinde olanların göç etmesi, fakirlerin bölgede kalması sonucu doğacak, bu da bölgeyi anarşiye hassas yardımcı hale getirecektir. Bunu önlemek için göçün planlı, her kesimden alınarak ve batıda dengeli bir biçimde dağıtılarak yapılmasına yardımcı olunması, hatta düzenlenmesi gerekmektedir. Bölgede cazibe merkezi olarak belirlenecek bazı illere yatırım ve yerleşme için özel bir teşvik sistemi uygulanarak, yatırım ve yerleşme için çekici hale getirilmeli, böylece kırsal kesimin boşaltılması teşvik edilmeli ve kolaylaştırılmalıdır.²¹⁹

Bu dönemde Kürtlerin nüfus sayımının da sorgulandığı bir dönemdir. Tansu Çiller ve Turgut Özal'ın verdiği demeçlerde Türkiye'de bulunan Kürtlerin toplam nüfuslarının 10 ya da 12 milyona yakın olduğunu söylemeleri, ülke gündeminde Kürtlerin nüfus sayısının tartışılmasına zemin hazırlamıştır.²²⁰ Nitekim 1965 yılından itibaren nüfus sayımlarında anadil ibaresi sorulmamıştır. Bu da denilebilir ki, Türkiye'de yaşayan farklı etnik yapıdaki grupların toplam sayılarının kesinliği hakkında bir sonuca ulaşılamamaktadır. Türk(ie) devleti, resmi ideolojinin politikası gereği, ülke içerisinde yaşayan kültürel farklılıkların ve çeşitliliklerin sayımlarla ortaya çıkarılması bir zaaf belirtisi olarak kabul edilip, gerçeklerin açığa çıkarılmasını engellemiştir.²²¹ Bu dönemde resmi söylem çerçevesinde ele alınan

²¹⁹ Hasan Cemal, Kürtler, (İstanbul: Doğan Kitap, 2003) s. 127.

²²⁰ A.g.e. s. 541.

²²¹ A.g.e s. 541.

“Kürt nüfusu” yine medya tarafından da sıkça dillendirilmiştir. Aralıklarla, gazete ve dergilerde bu konu hakkında yazılar yazılmaya ve araştırmalar yapılmaya başlandığı görülmüştür. 1991 yılında Milliyet gazetesinde, ülkede Kürt nüfusunun genel popülasyondan çok daha hızlı arttığına yönelik bir haber yapılmıştır. Bu habere göre, Türkiye kentlerinin nüfus artışı (göç hariç) yüzde 1-1,5 dolayında iken, doğu illerindeki artış en az yüzde 4 hızla olarak belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak demografik dengenin Kürtlerin lehine değiştiği çıkarımına varılmıştır.²²² 1992 yılında Uğur Mumcu, “Kürt Nüfusu” başlıklı yazısında ülkenin etnik nüfus yapısı hakkında bilgiye sahip olunmadığı ancak farklı çalışmalardan referans alınarak tahminler yürütülebileceğini belirtmiştir.²²³

Yine bu dönemde, ülke genelinde yoğun nüfus artışı ve iç göçün olması işsizlik, çevre sorunları özellikle de büyükşehirlerdeki başlıca sorunların, doğu bölgesinden gelen göçten kaynaklandığını belirten haberlere yer verilmiştir.²²⁴

Dönemin GAP bölge başkanı Doç. Dr. Servet Mutlu, Türkiye’de ve yurtdışında yaşayan Kürtlerin toplam nüfus sayılarını belirlemeye yönelik tespitlerde bulunmuştur.²²⁵ Mutlu, yazısında 1935, 1965 ve sonraki yıllarda yapılan sayım sonuçlarından yola çıkarak, Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki doğum oranlarını, şehirlerarası göçlerle ilgili bilgileri ve bunun dışındaki faktörleri de ele alan matematiksel bir tahmin yöntemi kullanmıştır.²²⁶

90’lı yıllarda ülkenin hızlı nüfus artışı ve doğu illerindeki şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Dolayısıyla, Kürt nüfusunun büyüklüğü ve coğrafi dağılımı resmi söylemin yanı sıra yazılı basın da dikkatini çekmiştir. Belli aralıklarla gündeme gelen “Kürt nüfusunun artışı” söylemi dönemin gazetelerinde de oldukça rağbet gören bir haber niteliği taşımaktaydı. Ancak belirtmek gerekir ki, bu ilgi Kürtlere

²²² “Türkiye’de Kaç Kürt var?” Milliyet, 14 Şubat 1991

²²³ Uğur Mumcu, “Kürt Nüfusu”, Milliyet, 26 Mart 1992

²²⁴ Bunun yanı sıra doğudan gelen göçlerin şehirlerin siyasi yapısını da etkilediğini belirten bir haber. Bknz: “İstanbul 1. Kürt Şehri”, Milliyet, 26 Şubat 1992.

²²⁵ Servet Mutlu, “Population of Turkey by Ethnic Groups and Provinces”, *New Perspectives on Turkey*, 12(1995) s. 33-60.

²²⁶ Hasan Cemal, Kürtler, s. 542

Bu tahminlerden bir diğer ise; Mehrdad R. Izady’in yazdığı *The Kurd: A Concise Handbook*, (New York: Tyler&Farnicis Group, 2009) adlı çalışmadır. Bu çalışma yine 1960 yılları nüfus verilerini baz alarak Kürtlerin 2030 ve 2050 yıllarında Türkiye ve Ortadoğu da yüksek bir nüfusa sahip olacağını belirtiyor.

ve nüfuslarına yönelik korkulardan kaynaklanmaktadır. Bu minvalde pek çok görüş bildirilmiş ve çalışmalar yapılmıştır. Kürt nüfusuna yönelik çalışmalar, nüfus sayımında artık anadil sorusunun sorulmamasından dolayı, ne kadar oldukları ya da coğrafi dağılımlarının ne boyutta olduğu hakkında kesin bilgilere ulaşmayı engellemektedir. Bu doğrultuda, her politik çevrenin kendi ideolojik ve politik amaçlarına uygun tahminler yaptığı söylenebilir. Bunun yanı sıra elde edilen istatistiki veriler ya da tahminler, nüfus ve sağlık araştırması, nüfus sayımı verileri, etnik sorunları içeren kamuoyu anketleri gibi ve metodolojik yaklaşımlardan (aidiyeti belirten sorunların soruluş tarzı ve formülasyonu, kullanılan istatistik yöntemler gibi) dolaylı bir şekilde Kürt nüfusuna ilişkin farklı tahminlere ve çözümlemelere ulaşmayı sağlamaktadır.²²⁷

1996 yılında ise Murat Kul tarafından “Özel Tim Askere Bağlansın” başlıklı haber yazısında, Milli Güvenlik Kurulu’nun Gene Sekreterliği’nin bir araya gelerek Bakanlıklar arası Takip ve Yönlendirme Kurulu’na sunulmak üzere bir rapor hazırlandığını belirtmiştir. MGK bu raporda “sorunlar ve çözüm önerileri” başlıklar altında, doğu illerinde ekonomik, sosyal ve siyasal boyutta yaşanan aksaklıklara yönelik önerilere yer vermiştir. Kul’a göre raporun dikkat çekici olan kısmı bölgeye yönelik nüfus yapısını değiştirecek önerilerin olmasıdır.

“Bölgedeki doğurganlık oranının yüksekliği ve hızlı nüfus, artışı diğer bölgelere nazaran yüksek. Bu artış Kürt milliyetçiliğinin içte ve dışta canlı tutulmasıyla nüfus dengelerinin değişmesi durumunda uzun vadede bir tehdit olarak ortaya çıkabilir. Araştırmalara göre Kürt nüfus oranı 2010’da toplam nüfusun yüzde 40’na, 2025’te yüzde 50’nin üzerine çıkma eğiliminde. Bu oranla birlikte Kürt milliyetçiliğinin de ön plana çıkması ve bunun da milletvekili sayısına oranlanması ileride vahim sonuçlara yol açabilir. Bölgede nüfus planlanması seferberliği elzemdir. Az çocuğa prim ve çok çocuğa vergi gibi radikal önlemler gereklidir.”²²⁸

Kürtlerin nüfus artışını, Kürt milliyetçiliği ekseninde bakan ve bir korku politikası kuran devlet, cumhuriyetin kuruluşundan beri Kürt nüfus artışını bir tehlike olarak görmüştür. Dolayısıyla, bu sorun devletin resmi ideolojisi bağlamında tekrardan gündeme gelmiştir.

²²⁷ Fuat Dündar, “Abidin Özmen’in “Siyah Raporu” Vesilesiyle ‘Kürt Nüfusu Artış Sorunu’”, s.76.

²²⁸ Akt, Murat Kul, “MGK: Özel Tim Askere Bağlansın”, Milliyet, 18.12.1996

Özellikle raporun yayımlanmasından birkaç gün sonra yine aynı gazetede yayımlanan bir köşe yazısında;

“(…) ne var ki rapora gösterilen tepkilerin *sadece ve sadece Kürt kökenli milletvekillerinde gelmesi*, konuyu büsbütün kaygı verici kılıyor. Kürt kökenli olmayan *tek bir milletvekilinin dahi* bu raporda yansıyan zihniyete karşı tavır alma ihtiyacını duymayışı, parlamentonun Türkiye halkının birliğini savunmada ne kadar yetersiz kaldığının başka, acı bir ifadesi. (...) bakın muhterem Necmettin Erbakan rapor hakkında ne buyuruyorlar: “*MGK her şeyin mükemmelini yapar, raporu da mükemmel hazırlar.*”²²⁹

Yukarıda da görüldüğü üzere hem dönemin muhalefet partilerinden hem de devlet kademelerinden herhangi bir tepki olmaması rapordaki içeriğin kabul edildiğini sonucuna varılabilir.

Kürt nüfus artışı bir soru ve sorun olarak 90’ların sonuna kadar devam etmiştir. 1998 yılında Ertuğrul Özkök’ün “Türkler Kaç, Kürtler Kaç” köşe yazısında, Kürt nüfusuna yönelik öjenist söylemlerde bulunmuştur. Devlet Planlama Teşkilatı ile yapmış olduğu görüşme sonucunda Türkiye nüfusunun 2050 yılında dahi 100 milyon olmayacağını ve Türkiye’nin önündeki 50 yıla bakıldığında nüfus probleminin giderek azalacağını belirtmiştir. Özkök, ara başlık olarak belirttiği kötü haberler bölümünde ise ülkenin sosyolojik yapısının giderek dengesizleşeceğini belirtiyor.

“Yaptığım araştırmada önüme çok çarpıcı bir sonuç çıktı. 1980’li yılların ortalarına kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun nüfus artış trendleri birbirine paralel gidiyor. Doğu Anadolu Türk, Güneydoğu ise Kürt nüfusunun yoğun olduğu bölgeler. Her iki bölgenin de nüfus artış hızı birbirine çok yakındı. Ancak 1980’lerin ortalarından itibaren bu iki bölgenin nüfus dengelerinde çarpıcı değişimler var. (...) Batı’ya göçü de eklediğinizde Güneydoğu Anadolu’nun nüfus artış hızı yüzde 4.5’e ulaşmış durumda. Bu rakamlar Ankara’daki bütün resmi yetkililerin önünde bulunuyor. Tabii kimse bunu telaffuz etmek istemiyor. Ama Türkiye’nin demografik gerçeği bu. Batı, Avrupa düzeyinde çoğalırken, güneydoğu Bangladeş düzeyinde çoğalıyor. *Abdullah Öcalan*, 1980’li yılların sonunda sempatizanlarına şu çağrıyla yapmıştı. “*ya silahınıza sarılın, ya da yataktaki karınıza...*” demek ki birinci cepheyi kaybeden Apo, yatak cephesini kazanıyor. Buna karşı (...) yapacak tek şey var. Nüfus çoğunluğunu siyasal bir silah olmaktan çıkarmak ve ekonomik düzeyi geliştirmek.”²³⁰

²²⁹ Şahin Alpay, “Etnik Köken ve Devlet”, Milliyet, 26.12.1996 *vurgular yazara aittir.

²³⁰ Ertuğrul Özkök, “Türkler Kaç, Kürtler Kaç”, Hürriyet, 15.06.1998

Görüldüğü üzere, Kürt nüfus artış hızının ve buna yönelik yapılan “resmi” ya da “sivil” söylemlerin tarihsel bir çerçeve ile ilerlediği görülmüştür. Özkök’ün yapmış olduğu öjenist söylem, cumhuriyetin kuruluşundan beri bilinçli yürütülen bir politikanın ürünü olarak yorumlanabilir.

İTC’nin gizli nüfus sayımları, haritalandırma ve sosyolojik-etnografik çalışmalarla elde ettiği etno-istatistiki verilerin Anadolu’yu homojenleştirme çalışmalarında kullanmıştır. Türkleştirme politikaları, farkı etnik/dinsel grupların varlığını tehlikeye sokmaktadır. Şöyle ki, Anadolu’nun Türkleştirilme tahayyülü, doğrudan heterojen nüfus yapısını da tehlike olarak göstermektedir. İTC, bu “tehlikeyi” ortadan kaldırmak ve tahayyül ettiği toplum yapısını gerçekleştirmek için gayrimüslim ve Kürtlere yönelik nüfus politikaları yürütmüştür. Ulus-devletleşme sürecinin temellerini atan İTC, sonrasında kurulan yeni cumhuriyetin farklı etnik/dinsel gruplara yönelik nüfus politikalarının şekillenmesine ön ayak olmuştur. Ulusal kimliğin “Türklük” üzerine inşası, doğrudan çeşitlilik gösteren nüfuslara yönelik tehlikeyi de beraberinde getirmiştir. Farklı etnik/dinsel grupların varlığının “tehlike” ya da “güvenlik” sorunu olarak görülmesi, Türk-yunan mübadelesi, Şark Islahat Planı, İskân Kanunu gibi çeşitli nüfus politikalarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Devletin, “Kürtlerin her an isyan çıkartabilecekleri” yönündeki öngörüler, nüfuslarını kontrol altına alma düşüncesini gerekli kılmıştır. Bu minvalde 1930’larda başlayan öjenist söylemleri, 1960’larda devletin nüfus azaltıcı politikalarıyla beraber görünürlük kazanmıştır. Aralıklarla resmi söylemin bir “sorunu” haline gelen “Kürt nüfus artışı” 1990larda “terörle mücadele” kapsamında tekrardan gündeme gelmiştir. 1990’lı yılları ve özellikle MGK raporu sonrası Kürtlerin yoğun yaşadığı doğu illerinde rapora yönelik çıkan söylentilerin ve Kürtlerin bu söylentilere verdiği tepkilerin neler olduğunu araştıracağız. Bahsedilen MGK raporunun yürürlüğe girmediği söylenece de Kürt toplumu üzerinde yaratılan tesir tartışılmaya ve araştırılmaya değer bir durumdur. Çalışmamızın son bölümü olan saha kısmında belirlediğimiz sorular üzerinden o dönemi yaşamış görüşmecilerle yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

3. ALAN ÇALIŞMASI

3.1. Söylentinin Yayılma ve Edinilme Hikâyesi

1948 Arap-İsrail savaşı sırasında; Filistin topraklarında İsrail Devleti'nin kurulacağı fikrinin, şu anda varlığını sürdüren 5 milyon Filistinlinin kendi topraklarından çıkarılıp mülteci kamplarında yaşamasına yol açtığı artık belgelenmişti. Savaş sırasında İsrailli milislerin, radyo ve ciplere takılmış megafonlarla Filistinlilere; 'evlerini terk etmemeleri halinde kitlesel şiddet uygulanacağı' yönünde yayılan ve panik havası yaratan söylentileri büyük bir nüfus transferine neden oldu. Dolayısıyla bu söylentiler ve oluşan panik havası, Filistinlileri kendi topraklarından ederken kurulacak yeni İsrail'in de inşa edilmesine zemin hazırlamıştı.²³¹

Söylenti, tanım itibarıyla anonim olan "herkesin bildiği" ya da "etrafta dolaşan" bir yandan da "kesin olmayan, belirsizlik" anlamını bünyesinde barındıran bilgi bütünüdür.²³² Belirsizlik ve etrafta dolaşan sözler anlamında söylenti; temellendirme yolu ve kaynağının bulunması yönündeki zorluklar sebebiyle bazı kavramların içine sıkıştırılmış durumdadır fakat tarihsel perde gösterir ki söylenti, dinamik bir bütünü olan ve hayatın birçok alanını etkileyebilecek, pek çok şeye neden olabilecek bir kavramdır.²³³

G. W. Allport ve L. Postman söylentinin ortaya çıkışını iki şarta bağlar: Bunlardan biri gündemdeki olayların önemli olmasıyken bir diğeri de bunların konusunda az ve muğlak bilgiler alınabiliyor olmasıdır.²³⁴ Söylentinin performatif etkisi, kitleler üzerindeki çekici gücü ile birlikte belirsizlik içeren bilgilerin yayılımını hızlandırmıştır. Bu bağlamda, 1996 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde "Devlet, Kürtleri aşı ve çeşitli doğum kontrol yöntemleri ile kısırlaştıracak" söylentisi, bölgeye hızlıca yayılmaya başlamıştır. Söylentiye karşı herhangi bir resmi yalanlamanın olmayışı söylentinin inandırıcılığını artırmış,

²³¹Stephen Wright, "What Everybody Knows: Protocols of Rumour", *NourErstWestSouth*, 13.07.2008, <http://northeastwestsouth.net/what-everybody-knows-protocols-rumour-0>
Erişim Tarihi:07.05.2020

²³² A.g.k.

²³³ A.g.k.

²³⁴ G. W. Allport, L. Postman, aktaran, Pierra Monnoni, Korku, Çev. Işın Gürbüz, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992) 102.

hakkında yetersiz bilgilerin olması da korku duygusunun giderek yoğunlaşmasına sebebiyet vermiştir. Milliyet gazetesinin ele geçirdiği Milli Güvenlik Kurulu tarafından hazırlanan “Sorunlar ve Çözümler” başlıklı raporda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin nüfus yapıları ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

“Bölgedeki doğurganlık oranının yüksekliği ve hızlı nüfus artışı diğer bölgelere nazaran yüksek. Bu artış Kürt milliyetçiliğinin içte ve dışta canlı tutulmasıyla nüfus dengelerinin değişmesi durumunda uzun vadede bir tehdit olarak ortaya çıkabilir. Araştırmalara göre nüfus oranı 2010’da toplum nüfusunun yüzde 40’ına, 2025’te yüzde 50’nin üzerine çıkma eğiliminde. Bu oranla birlikte Kürt milliyetçiliğinin ön plana çıkması ve bunun da milletvekili sayısına oranlanması ileride vahim sonuçlara yol açabilir. Bölgede nüfus planlanması seferberliği elzemdir. Az çocuğa prim ve çok çocuğa vergi gibi radikal önlemler gereklidir.”²³⁵

Bu tespitler, bölgede nüfus yapısını değiştirmek için devletin İTC’ den itibaren zorunlu göç, sürgün ve iskân üzerinden nüfus politikalarını devreye sokmayı amaçladığı söylenebilir. Bu çalışmada da belirtileceği üzere, MGK raporu sonrası Kürt coğrafyasında özelde Diyarbakır ve Mardin örneği üzerinde “devlet tarafından Kürtleri sağlık yöntemleri ile (aşı, hap, çeşitli doğum kontrol yöntemleri) kısırlaştıracaklar.” söylentisi dolaşıma girmiştir. Bu söylemin halk arasında yayılması neticesinde, basın yayın organları tarafından halkın sağlığını tehdit eden bu söylentiye yönelik halkın gönlünü ferahlatacak veyahut söylentinin antitezini ifade edebilecek bir açıklamanın yapılmamış olması, halk arasında dolaşan söylentinin doğruluğunu bütün endişe ve korku saran tavrıyla doğrulamıştır. Çalışmada bu söylentinin nasıl yayıldığına, nelere yol açtığına, sonuçlarının ne olduğuna dair çerçeveyi Diyarbakır ve Mardin özelinde yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bilgilerle açıklamaya çalışılacaktır.

Buradaki çalışmada, Kürt nüfus artışını önlemek için hazırlanan raporun Kürtler üzerindeki etkisine değinilecektir. Öncelikle bu söylentinin yayılması sürecinde, halkın belleğinde yer edinen durumun asıl çıkış noktası, görüşmecilerin anlatımıyla ele alınacaktır. Görüşmeciler arasında bölgede 1990’lı yıllarda sivil toplum çalışmalarında yer alan ve çeşitli projelerin koordinatörlüğünü yürüten

²³⁵ Akt. Murat Kul, “MGK: Özel Tim Askere Bağlansın”, Milliyet, 18.12.1996

görüşmecinin anlatıları ise söylentinin yayılımı ve bahsi geçen rapor sonrası bölgede yapılan değişikliklere yönelik önemli açıklamalar barındırmaktadır.

“Biz bir proje kapsamında bir üreme sağlığı, alternatif bir üreme sağlığı çalışması yürüttük bir proje kapsamında Avrupa Birliği Projesi kapsamında. İşte bu o proje esnasında. (...) Bizde de söylenti şeyinde söylenti bazında kaldı çünkü biliyorsunuz o dönemde Genelkurmay Başkanlığının Kürt nüfusu Türk nüfusunu aşıyor, önüne geçiyor. Bunun içinde hani bununla ilgili tedbir almalıyız ve işte (...) inanılmaz şeyler aile planlaması kampanyaları başladı.”²³⁶

“Biz buraya yeni geldiğimiz vakit, “çocuklara aşı yaptırıyorlar evlendirdiklerinde çocuk yapmasınlar” diye. 25 yıl önce. Böyle bir laf vardı, söylem vardı ama devamını biliyorum. Ne aşıydı bilmiyorum.”²³⁷

“90’lı yıllarda özellikle bu köy yakma olaylarını çokça duyduk. Çünkü devletin kendine göre bir politikası vardı. Bugün devlet istatistiklerine bakarsak, Türkiye nüfus yapılanmasında Kürtlerde sürekli bir genç nüfus artışı varken bu Türklerde azaldığını gösteriyor. Devletin kendine göre kabul ettiği yönleri var sağlık bakanlığına ilişkin. Hangi gazeteydi bir ara bu konu ile ilgili bir raporlaştırma yapılmıştı. Bu benim aklıma geldi.”²³⁸

“90’lı yıllarda ben tam hatırlamıyorum 90’ların ortasıydı o dönemdi. Doğru 90’lı yıllardaydı. Aşı dönemindeydi. Böyle bir dedikodu oldu. Nasıl bir dedikoduydu vay efendim devlet aşı yapıyor Kürtleri kısırlık yani çocukları olmasın diye böyle bir aşı var tamam mı? Hatta il sağlık müdürlüğünden de duydum yani. Bizim sağlık ocağı bizim yerliydi, bir arkadaşım o da kesin söylemedi dedi ben de duymuşum. (...)”²³⁹

Söylenti yukarıda da belirtildiği üzere “anonim”dir. Ancak çalışmamızda ortaya atılan bu söylentinin çıkış noktasının belli bir medyaya dayanması kitleler nezdinde anonim bir bilgi olmaktan çıkardığı söylenebilir. Dolayısıyla bu da söylentinin sadece anonim bir bilgi olmadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, görüşmecilerimden bir kısmı söylentinin kesin bir kaynaktan duyulmadığını, belirtirken, bir tanesi ise (eşi tarafından) kesin olarak duyduğunu dile getirmiştir.

“Benim beyim o zamanlar sağlık ocağında çalışıyordu. O da memurdu. Zaten onun haberi vardı. O uyardı. Dedi, böyle bir şey olacak hemşireler, sağlık memurları gelecek tek tek evlere, kadınlarla

²³⁶ Kadın, Delal, 47, Belediye Çalışanı (Diyarbakır/Bağlar), 2019

²³⁷ Kadın, Irak, 52, Ev hanımı (Diyarbakır/Benusen), 2019 Görüşme Kürtçe yapılmıştır, çevirisi bana aittir

²³⁸ Erkek, Sedat, 40, İşsiz (Diyarbakır/Suriçi), 2019

²³⁹ Erkek, Cihan, 50, Çiftçi, (Mardin/Kızıltepe) 2019

konusacak tetanos aşısı varmış çocuklarınızı, doğum kontrol hapi varmış beyinizin kullanacağı şeyler varmış onun sakın sakın öyle bir şeye aldanmayınız iyi bir şey değildir. Aşı da olmayınız içeri de almayınız.²⁴⁰

Söylentinin yayılma süreci için üç kuralın var olduğu söylenebilir. Bunlar: söylentinin yayılımına uygun insan tiplerinin var olması, söylentinin vermiş olduğu mesajın yer edici bir nitelikte olması ve söylentinin yayılmasına uygun ortamın olmasıdır.²⁴¹ Söylentinin yayılmasının en önemli nedenlerinden biri bağlaman/ortamın etkisidir. Bununla birlikte ortam; söylentinin içeriğini, niteliğini farklı bir minvale çekebilir hatta söylentinin farklı alanlarda farklı formlarla ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu da söylentinin her zaman aynı etkide aynı sonucu yaratmayacağı kanısını ortaya çıkartır yani determinist bir tavrı bünyesinde barındıramaz. Başka bir yandan söylenti uygun zaman ve koşullar oluştuğunda aniden yaygınlaşma şansını bulur. Bu da söylentinin yaygınlaşması için ortamın ne derece önemli olduğunu bize gösterir. İktidar, “Türk” ulusal kimliğini etnik temelde inşa etmek için, devletin kuruluşundan bu yana yürüttüğü siyaset ile farklı etnik/dinsel gruplara karşı ‘asimile etme’ ve ‘homojen nüfus yaratma’ eğilimlerini gözler önüne sermiştir. Doğu illerinde Şark Islahat Planı ile başlatılan nüfusu regüle etme girişimleri, İskân Kanunu ile devam etmiştir. Bu sırada iktidarın “Kürt nüfus artışı” sorun haline getirmeye başlaması da yapılan diğer planlar ile aynı döneme denk gelmektedir. Dolayısıyla bu sorun, resmi söylem olarak aralıklarla, uygulamada gizli planlarla devletin devamlı gündeminde olmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere, söylentin yayılımı için uygun ortamın sağlanması elzemdır. Bahsi geçen bu süreçlerin, 1990’lı yıllarda devletin bölge üzerinde yürütmüş olduğu politikalar üzerinden düşünüldüğünde söylenti için uygun bir ortam oluştuğu söylenebilir. Bu ortamın oluşması “kısırlaştırma” söylentilerin hızlıca yayılmasına neden olmuştur.

²⁴⁰ Kadın, Kısmet, 54, Ev Hanımı (Mardin/Kızıltepe) 2019 Görüşme Kürtçe yapılmıştır, çevirisi bana aittir.

²⁴¹ Ali Necati Koçak, “Söylenti ekonomisi: Söylentiler nasıl bulaşır ve nasıl etkili olur?” *Gazete Duvar*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2020/05/08/soylenti-ekonomisi-soylentiler-nasil-bulasir-ve-nasil-etkili-olur/> Erişim Tarihi: 19.05.2020

“(...) E Türkiye’de biliyorsunuz aile planlaması çerçevesinde bir program başlatıldı. İşte 1960’lı 70’lerden itibaren. Zannederseniz tam emin olmamak kaydıyla. Artı Türkiye’nin bugünkü iktidarının da sürekli ifade ettiği işte böyle giderse Kürtlerin nüfusu bir süreden sonra Türkiye nüfusunu çok çok üstünde olacak ya da işte Kürtler çok ürüyorlar, Kürtler şey yapıyorlar. Tam da bu noktada aslında hani benim düşüncem 90’lı yıllarda yaşadıklarımız aslında bunun bir sonucuydu diye tahmin ediyorum. (...) Halka yönelik köy boşaltmaları köy yakmaları zorunlu göç bir sürü şeyin sebep olduğu o devlet yüzünü tanıyan Kürt halkı aslında evet devletin çalışmalarına bir güvensizlik vardı dolayısıyla 1995’ten sonra aşı kampanyaları vardı bütün mahallerde herkese aşılarda çok ciddi ben de 1995’te bir sağlık merkezinde işe başladım. Ve oradan ben de bu kampanyalara dâhil oldum. İnsanların çok bariz söyledikleri şey siz kısırlaştırmak için bu işi yapıyorsunuz.”²⁴²

Devletin kuruluşundan bu yana nüfus üzerinden uygulanan pro-natalist politikalar, yerini 1960’larda anti-natalist politikalara bırakmıştır. Bu nedenledir ki Kürt nüfusunun regüle edilmesi ve nüfus artışının durdurulması, devlet nezdinde - kendini yineleyen bir tavırla- gündemi meşgul etmiştir. Bu durum yine ülke genelinde uygulanan aile planlamaları ile paralel olarak yürütülmeye çalışılmış, nüfusu azaltma girişimleri 1990’lı yıllarda da devam ettirilmiştir.

Bu dönemde de Kürt nüfusuna yönelik öjenist söylemler içeren devlet raporları gün yüzüne çıkmıştır. 1990’lı yılların politik iklimiyle ortaya çıkan ve devletin güvenlik aygıtlarını yoğun olarak kullanması ile gelişen korku havası da unutulmamalıdır. Sonuç olarak tüm bu süreçlerin yaşanması, söylentilerin - kendisine kolayca alıcı bulabilecek- niteliğini sağlam bir zemine oturtmuştur. İktidarın, doğudaki nüfus üzerinde aralıklarla düzenlemeye gidecek politikalar yürütmesi ve özellikle 1990’lı yıllarda “terörle mücadele” kapsamında ortaya koyduğu güvenlik politikaları, “devlet Kürtleri kısırlaştıracak” söylentisinin halk arasında yaygınlaşmasına neden olmuştur

“Bir de bizim bir tanıdık vardı, köydeydi. Mardin’in bir köyünde yaşıyor idi. Kızıltepe’den döndük köye gidecektik. Arabamızı durdurdiler. Dedik “niye durduruyorsun?” iki tane hemşire bir doktor idi. Dedik “niye durdurmuşlar?” dediler, valla “biz aşı yapacaz” zorla çocuk arabanın içinde olsa zorla aşı yaptıracaz he zorla. Dedik biz kızdık, erkek merkeklerimiz indi. Hatta böyle yavaş kavga da oldu

²⁴² Kadın, Sevim, 47, Eski Sağlık Çalışanı, (Diyarbakır/Kayapınar) 2019

dediler baktılar iş kötüdür köye yakın gelmişiz dediler bizi bıraktılar
çıktı gittiler.”²⁴³

“Doğru ya da yanlış, insan beyni dünyada olup bitene bir anlam verebilmek için söylentileri kullanmaya oldukça yatkındır.”²⁴⁴ Dolayısıyla bu durum, söylentilere olan güvenin hikâyelerden de kaynaklanabileceğini ortaya koyar. Anlatıdan da anlaşılacağı üzere, görüşmecinin yakınının olaya yönelik ettiği tanıklık, söylentinin güvenilirliğini arttırmıştır. Hikâyelerin artıyor oluşu, - söylentinin var olduğu ortamda yaşayan kişiler tarafından- söylentiye inanılabilir bir duruma sokar. Tanıklık, söylentinin doğruluğunu güçlü kılmaktadır. Hikâyeler çoğaldıkça söylentinin insan üzerindeki etkisi de artmaktadır. Bu da söylentinin kolektif bir boyuta taşındığını gösterir. Kaldı ki söylenti; öjenist bir nitelik içinde olursa, 1990’lı yılların siyasi ekseninde politik bir duruma bürünebilir.

Söylentilerin belirsizliği ve devlet tarafından tersinin söylenmemesi, söylentinin daha da yaygınlaşmasını sağlayarak içeriğe yönelik halkın ikna nesnesi durumuna gelmesini kolaylaştırır. Söylentinin doğruluğu üzerine ortak bir kararda birleşen halk sorgulama penceresinde kendisini bulamaz. Nitekim dönemin gazeteleri üzerine yapılan incelemede bu söylentiler için karşıt ve çürütücü bir içerik görülememiştir. Dönemin başbakanı Necmettin Erbakan tarafından söylentinin çıkış noktası olan MGK raporu hakkında “*MGK her şeyin mükemmelini yapar, raporu da mükemmel hazırlar*”²⁴⁵ söylemi bir kez daha söylentinin güvenilirliğini ve doğruluğunu tasdiklemiş vaziyettedir. Sonuç olarak söylentinin insanla içinde varlığını sürdürmesi ve onları etkilemesi, olayı bir yandan da kolektif ve politik bir duruma dönüştürmüştür. Burada önemli olan durum, görüşmecilerin söylentiye inanmalarına neden olan duygunun niteliğidir. Nitekim halkın bu söylentilere kulak ardı etmemesi, inanç sağladıkları söylentilerin yarattığı duygu ve düşüncelerin iktidarın felsefi yapısıyla ilişkisi, çalışmamız için oldukça önemlidir.

²⁴³ Kadın, Safiye, Ev Hanımı, 51, (Diyarbakır/Dağkapı) 2019 *Konuşmalar olduğu gibi aktarılmıştır.

²⁴⁴ Ali Necati Koçak, “Söylenti ekonomisi: Söylentiler nasıl bulaşır ve nasıl etkili olur?”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2020/05/08/soylenti-ekonomisi-soylentiler-nasil-bulasir-ve-nasil-etkili-olur/> Erişim Tarihi: 19.05.2020

²⁴⁵ Şahin Alpay, “Etnik Köken ve Devlet”, Milliyet, 26.12.1996 *vurgular yazara aittir.

Bu nedenledir ki ikinci bölümde söylentilerin insanların duygu alanına yönelik etkisini ve bu duygunun gündelik hayattaki niteliğini ortaya koymaya çalışacağız.

3.2. Söylentinin İnsanlar Üzerinde Bıraktığı Tesir: Korku Politikası

Bu bölümde kolektif hale bürünen söylentinin kitleler üzerinde ne derece etkili olduğuna değinilecektir. Öncelikle söylentilerin kitleler üzerinde nasıl bir etki bıraktığına, görüşmecilerin söylemleri penceresinden bakılacaktır. Halkın yaşadıkları olaylara yönelik ifadeleri, olayın ve ortaya konan durumun vahametini gösterecektir. Sara Ahmed, kişide bir yaşam tehdidi oluşturarak ortaya çıkan “koruyan” korkuyu, duygusal tesir politikası olarak ele alır, bu bölümde de Sara Ahmed’in “*Duyguların Kültürel Politikası*” kitabından yola çıkarak korku duygusunun nasıl şekillendiğini ve ortaya çıkardığı tesiri ele alacağım.

Kolektif korkular, var olabilmek ve varlığını hissettirebilmek için toplumsal yapı içerisinde yayılmak durumundadır. Bunu da “söylentiler” üzerinden gerçekleştirirler.²⁴⁶ J. Delumeau, “söylentiden bahseden korkudan bahseder”²⁴⁷ diyerek aslında bu söylentilerin çoğunlukla mutlak bir korku motifi taşımasını ortaya koymak ister gibidir. Devletin Kürt nüfusunun artışına yönelik korkusunun resmi söylem tartışmalarında ve politikalarındaki etkisine değinmiştik. Burada ise öncelikli olarak devletin “Kürt nüfus artışı” korkusunun, halk cephesindeki temsiliyetinin ne şekilde ortaya çıktığını irdelleyeceğiz. Bu tartışmayı Sara Ahmed’in *Duyguların Kültürel Politikası* kitabından referans alarak; söylentinin performatif etkisinin korku duygusu üzerinden nasıl şekillendiğine hem Kürtlerin duygularına ne derece tesir ettiğine hem de bunun karşıt bir duygusu ve tarihsel bir arka planı olarak Türklerdeki etkisine odaklanılacaktır. 2012 yılında hazırlanmış “Türkiye’de Kürtler ve Toplumsal Algılar” adlı raporda yapılan birkaç görüşmeyi ele alalım:

²⁴⁶ Pierra Monnoni, Korku, s. 102.

²⁴⁷ J. Delumeau, aktaran, Pierra Monnoni, Korku, s. 102

"Burayı istila edecekler gibi bir korku var. Her bir ailede sekiz dokuz tane çocuk var. Gittikçe sayıları artıyor. Hatta sayıları bizden fazla. İnsanlarda buralar onların eline geçecek gibi bir korku vardır. Ticarete ve sosyal hayatta da yaşantıda da böyle. İnsanlar, sanki doğudaki olaylar burada da olacakmış gibi düşünüyorlar (Konya, serbest meslek, üniversite mezunu, yaş:26, Türk)." ²⁴⁸²⁴⁹

"Kırşehir'e son dönemde gelen Kürtler burada iki tane köyü zapt ettiler. İki kişi gelip sonra 10-15 kişi olunca köylüye kan ağlatıyor. Can korkusuyla bir şey de diyemiyorlar" (Kırşehir, kamu görevlisi, üniversite mezunu, yaş:40, anne Türk, baba Kürt, sol görüşlü).²⁵⁰

"Hayat şartları kötü olduğu için göçenler var, ama bunlar çok fazla değiller. Bir de gençler arasında batıya göç ettirilen planlı bir nüfus var. Bence Kürtler Türkiye'ye hâkim olma derdindeler." (Kahramanmaraş, esnaf, üniversite mezunu, yaş:45, Türk)²⁵¹

"Batıya göçen Kürtlerin önemli bir kesiminin, planlı olarak Türkiye'ye yayılma ve nüfus artış hızıyla şehir ve bölgeleri ele geçirme gibi büyük bir planın parçası olarak hareket ettiğini düşünüyorum. Bazı keskin Kürtler bunu çekinmeden yüzümüze söylüyor (Ankara, emekli subay, yaş:42, Türk)."²⁵²

Yukarıda verilen görüşmelerde yer alan fikirler, bölge temelinde nüfus artışlarını vatanın bütünlüğü için bir tehdit ve sorun olarak görenler için belirsiz bir nefreti ifade etmektedir. Sara Ahmed'e göre bu tarz anlatıların etkili olabilmesi için hayali ötekilerin tehlikeye soktuğu bir özne oluşturur. Hayali ötekiler yakınlıklarıyla bu özneyi sadece elindekileri (iş, güvence, sağlık) almakla değil ayrıca onun yerine geçmekle de tehdit eder."²⁵³ Dolayısıyla bu da bizi ulus inşa

²⁴⁸ Sacco ve Glackman, akt, Sara Ahmed, Duyguların Kültürel Politikası, s. 91.

²⁴⁹ Dr. Mehmet Sadi Bilgiç, Dr. Salih Akyürek, Türkiye'de Kürtler ve Toplumsal Algılar, (İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012) s. 124. Vurgu yazara aittir.

²⁵⁰ A.g.e. s. 120. Vurgular yazara aittir.

²⁵¹ Dr. Mehmet Sadi Bilgiç, Dr. Salih Akyürek, Türkiye'de Kürtler ve Toplumsal Algılar, s. 125.

²⁵² A.g.e. s. 120. Vurgu yazarlara aittir.

²⁵³ Sara Ahmed, Duyguların Kültürel Politikası, s. 60.

sürecindeki ulus yaratımına götürür. Ulus-devlet yapısı, sınırları çizilmiş belirgin bir topografik unsura dayanır. Bununla birlikte bu sınırlar daha önceden belirlenmiş etnik bir kimlik üzerinden çizilir. Bu şekilde homojen nüfus yapısı, tek bir ulusun inşasıyla devlet oluşumunu ortaya koymuş olur. Türkiye’de bu durum, Misak-ı Milli sınırları içerisindeki “Türk” kimliği üzerinden ortaya konmuştur. Yukarıdaki anlatılardan anlaşılacağı üzere, aslında “Türk” kimliği ulus inşa sürecinde tahayyül edilen öznedir, dolayısıyla tahayyül edilen özne burada Türk esnaf, Türk asker, Türk kamu görevlisidir. İnşa edilen kimlik, sosyal hayatta varyasyonları olan bir yapı içindedir. Bu da “Türk” kimliği dışındaki diğer etnik kimliklerin devlet üzerindeki haklarını yok sayar duruma işaret eder. Çünkü nüfus artışı ancak “Türklük” üzerinden yapılabilir ve bu da herhangi bir tehlikeyi bünyesinde barındırmaz. Bunun dışında Türk nüfus artışı herhangi bir nüfus yapısıyla karşılatırıldığında çoğunluğu temsil etmeyecekse, diğer kimliklerin nüfuslarının artışı “istila”, “ülkeyi ele geçirme” şeklinde düşünülür. Bu da diğer nüfuslara yönelik yaratılan güvensizlik duygusunu ortaya çıkarır. Dolayısıyla “güvensizlik duygusu politik ve tarihseldir.”²⁵⁴ Devlet, bölgeyi/ülkeyi daha fazla güvenli hale dönüştürme paranoyası ile kendine varlığına yönelik düşman yaratabilir. Sonuç olarak devletin, -kuruluşuyla birlikte- toplumsal sınıf/gruplara karşı oluşturduğu “güvensizlik” duygusu elbette bir korku politikasını da beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet tarihinden 2000'lere kadar süregelen siyasal gelenek, farklı kimlikleri kriminalize etmiştir. Bununla birlikte yer yer resmi söylemlerin sivil söylemlere evrilmesi, halk tabakasında korku duygusunu körüklemiştir. Bu korku da kendisine gündelik ve sosyal hayatta yer bulmuştur. Bunun sonucunda yukarıdaki görüşmecilerin, Kürtlerle bağdaştırılan negatif bağları, aynı zamanda “Türk” göstereninin yüceltilmesiyle bir araya getirilen “tahayyül edilmiş özneler için pozitif bir bağlılık olarak tanımlanır.”²⁵⁵ Bu noktadan sonra korku duygusu artık, nefret duygusuna evrilir. Nefret duygusu/istememe, sıradan insanı harekete geçirmeye, o fanteziyi gerçek kılmaya yarar; bunu özellikle sıradan insanı kriz

²⁵⁴ Evren Balta Paker, “Güvenlik Endüstrisi ve Güven(siz)liğin İnşası: Bir Toplumsal Paranoyayı Anlamak”, *Toplum ve Bilim*, 115: (2009) s. 222.

²⁵⁵ A.g.e. s. 60

içinde, *gerçek mağdur* göstermekle yapar. Sıradan insan, bir kişiye veya bir yere yaklaşımları bile suç olan tahayyül edilmiş ötekiler tarafından tehdit edilen biri olur.”²⁵⁶ Dolayısıyla görüşmeciler -hasarlı ve zararlı taraf- “Kürtlerin” “istilası” yüzünden “incinmiş” hatta yaralanmış biri olarak düşünülür. Böylece Kürtlerin nüfusu “istenilmeyen/nefret edilen gruba” dönüşür. Peki, böyle bir incinme hikâyesinde istenilmeyen/nefret edilen kimdir? Kürt nüfusu mudur? Kürt varlığı mıdır? Sara Ahmed, bu konu hakkında nefret duygusunun farklı kişilerce oluşturulduğunu düşünür. Bu farklı kişiler ‘kayıp’ safsatasını ortaya koyan kişilerdir. Bu kimi zaman “kayıp iş fırsatları, kayıp para kimi zaman da kayıp topraktır.”²⁵⁷ Ulus-devlet içerisinde hâkimiyeti elinde tutulan şey etnisitenin bizzat kendisidir. Etnisite; etnik kimliğin belirleyici olduğu devletlerde, nüfusun çoğunluğunun ulus tarafından belirlendiği kimliği ifade eder. Nitekim Türk(iye) Devleti; kuruluş tasavvurunun sınırlarıyla, Cumhuriyetin niteliğiyle, en büyük etnik grup olan Türk kavmi olarak görülür. Dolayısıyla kaybedilme korkusu, kurucu ve çoğunluğun olduğu Türk etnisitesinde kendine yer bulur.

Bunun yanı sıra bu durum Bauman’ın ‘heterofobi’ kavramıyla da değerlendirilebilir. Bauman’a göre “heterofobi, insanların, durumu denetim altına alamama ve böylece gelişmeleri etkileyememenin yanı sıra kendi eylemlerinin sonuçlarını da kestirememe duygusu tarafından ortaya çıkartılan daha geniş bir gerginlik fenomeninin belirtilme odağı gibi görünmektedir.”²⁵⁸ Bu minvalde heterofobi, bahsi geçen gerginliğin, gerçek ya da gerçek dışı bir nesne ile ortaya çıkabileceğini ifade eder. Ancak mevzubahis olan gerginlik büsbütün angaje olacağı bir nesne arar, dolayısıyla heterofobi her daim ortak bir fenomen olmuştur.

Heterofobi; kontrol edilemeyen ya da denetim dışında kalan hayatlar için sebeplerinin daha da yayılarak, kontrol edemedikleri “yabancı” insan grubunun istenmeyen müdahalesi şeklinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla buradaki yabancı olgusu, denetlenmeyip koruyucu önlemler alınmadığı takdirde ulus-devlet üzerinden tanımlanan kimliğin içine sızarak, kimliğin melezleşmesi ile tehditkâr bir

²⁵⁶ A.g.e. s. 61.

²⁵⁷ A.g.e. s. 60.

²⁵⁸ Zygmunt Bauman, *Modernite ve Holocaust*, Çev. Süha Sertabiboğlu, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995) s. 93.

hava saçar.²⁵⁹ Bu durum ‘ötekinin’, ulusal kimliği ve bütünlüğü bozarak aynı zamanda daha fazla çoğalarak tehlikeli bir duruma sebebiyet vereceği inancını doğurur. Öteki taraf olarak tanımlanan nüfusta; ‘ulusal kimliğin’ önüne geçerek ortaya çıkacak olan artış, elde edeceği güç ile devletin ayrıcalığını elinden alan tehditkâr bir hava yaratır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, ulus-devlet sınırları içerisinde Kürt nüfus artışının bir problematiğe dönüşmesi, devletin kuruluşundan beri süre gelen korku ve endişelerin sivil söylemde nasıl yer aldığını göstermektedir. Bu bölümde ise Kürtlere yönelik “kısırlaştırma” söylentisinin duygu dünyasında yaratmış olduğu tahribata değinilecektir.

Sara Ahmed’e göre duygular, ötekilere yakınlaşma veya onlardan uzaklaşma eğilimlerinin yanı sıra, zaman içinde eylemlerin tekrarıyla şekillenen bedenlerin kendilerini değiştirirler. Bu noktada Ahmed, Spinoza’nın, “beden üzerindeki eylemin gücünün artması ya da azaltılmasıyla bedende meydana gelen değişiklikler”²⁶⁰ şeklinde ifade ettiği duygu tanımını kendisine referans alıp, duyguların beden üzerindeki etkisini ve bedeni nasıl değiştireceğini inceler.²⁶¹ Ahmed’in işaret ettiği hususlara görüşmeci de değinmiştir.

“(…) Neyse o dönemde böyle bir dedikodu vardı. Baktım ekip köye geldi. Ben de köydeydim, muhtardım o zamanlar. Dediler muhtar biz köyde aşı yapacağız. Bayanları hem büyük hem küçükler. Dedim valla kusura bakma biz aşı yapmıyoruz. Niye falan? Ya dedim kusura bakmayın açık söyleyeceğim size böyle bir şey var, olur mu filan dediler bir doktor ve iki hemşireydi. Biz duyduk, ben demesem de köylüler gelmez dedim. Mesele ben değilim. Köylüler istemiyordu herkes duymuştu korkuyorlardı. Bölgeye yayılmıştı. Komşu köyler de yapmamıştı o zaman benim hatırladığım kadarıyla. Zaten mesele oydu. Dedim yapmıyoruz filan. Dediler jandarma gelecek. O zamanda jandarma bir Atilla Binbaşımız vardı. (...) “Git camiden hoparlörden anons ettir.” dediler. Anons ettiler ama kimse gelmedi. Böyle bir dedikodu yayıldı yani baya yayıldı. Hoparlörden anons ettiler köyden kimse gelmedi. “Aşı var ben doktorum sağlık ocağından geliyorum, Sağlık İl Müdürlüğü yetkisi var. Ben de aşı yapmaya gelmişim, gelin

²⁵⁹ A.g.e. s. 94.

²⁶⁰ Brauch Spinoza, Etchica, akt. Sara Ahmed, Duyguların Kültürel Politikası, s. 13.

²⁶¹ Sara Ahmed, Duyguların Kültürel Politikası, s. 13.

aşınız yaptırın; iyidir, sağlıklıdır.” Ama maalesef millet korktu yani. (...))”²⁶²

Yukarıda bahsi geçen olay örgüsü bize, meselenin herhangi bir söylentiden dolayı ortaya çıkan endişe ve korku hissiyatından ibaret olmadığını gösteriyor. Korku nesnesi haline gelen aşının bir üst belirlenimi ise sağlık kurumları ve yasal temsilcisi olan devlettir. Devletin kendi varlığını sarsabilecek fikrinden duyduğu endişe, bu korkuyu bir nesne haline dönüştürürken, Kürt halkını da bir özne haline getirdiğini söyleyebiliriz. Bu korku; aşından korkmak, aşının insanların canını acıtacağı düşüncesinden ortaya çıkmaz. Bununla birlikte tarihi tanıklıklar, yaşanan olaylar ve söylentiler, aşından korkulması gerektiğini gösterir.

“Aşı, tam genç kız olduğumuz dönemlerde vardı. Hem aşından korkuyorduk hem de kısır olacağımızın korkusu vardı. (...) Biz diyorduk biz büyüyeceğiz, evlenip çocuklarımız olmayacak. (...) Herkes korkuyordu. Köyden kaçan, kendini saklayanlar oluyordu. Büyük yaştaki kadınlara da aşı yaptırıyorlardı. Biz genç kızken de diyorlardı, çocuklarınız olmayacak, korkuyorduk. Devlet Kürt olduğumuz için iğne yapacaktı. Muhtarlar geziyordu, insanları evden çıkartıyorlardı. Evli kadınlara muhtar ve imamın zoruyla aşı yaptırıyorlardı. (...) Muhtarlardan eskiden çok korkulurdu, muhtar demek komutan demekti.

“Köydeki herkes korkuyordu. Sonra ben evlendim, çocuklarım oldu Tansu Çiller döneminde²⁶³ yine dediler çocukları kısır yapıyorlar. İlaç vurup kısır yapıyorlar. O zaman da çocuklarımızın aşılarını tam yaptırmadık, korkuyorduk yine. O zamanlarda yine o söylenti vardı insanların arasında. Çocuklarına aşı yaptıran olduğu kadar yaptırmayan da vardı kısır olacaklar korkusundan.”²⁶⁴

Burada meselemiz, aşının görüşmecilere “sadece bir aşı” olarak değil de “devletin onları kısırlaştıracağı bir araç” olarak görünüp bir bakıma korku nesnesi haline dönüşmesidir. Bu nesne ancak temas halinde ortaya çıkar. Bu temas, tek başına bir şey belirtmez. Sara Ahmed kitabında temas ile ilgili; şu an ulaşılması mümkün olmayan geçmiş temaslarla şekillenir ki, bu da nesnenin korkunç

²⁶² Erkek, Cihan, 50, Çiftçi, (Mardin/Kızıltepe), 2019

²⁶³ Tansu Çiller, 1993-1996 yılları arasında Başbakanlık yapmış, bu görev süresi dışında 28 Haziran 1996- 30 Haziran 1997 yılına kadar da Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı yapmıştır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Tansu_%C3%87iller Erişim Tarihi: 08.05.2020

²⁶⁴ Kadın, Nesibe, 52, Ev Hanımı, (Mardin/Kızıltepe) 2019 Görüşme Kürtçe yapılmıştır. Çevirisi bana aittir.

algılanmasını sağladığını belirtir.²⁶⁵ Bu durum görüşmecilerin aşya karşı gelişen korku nesnesi algısını, devletin tarihsel pratikleriyle şekillenerek korkunç olmasına neden olduğu söylenebilir.

“Biz de duyduk, Kızıltepe’deydik. Bize diyorlardı. Biz korkuyorduk. Millet kendi arasında konuşuyordu. Diyorlardı "İğne yaptırmayın sizin yumurtalarınıza zarar verir, çocuklarınız olmaz." Belki ne sebebi varsa gelip size aşı yaptıracaklar. Biz de korkuyorduk.”²⁶⁶

“(…) Biz korkuyorduk. (...) Çocuklarımıza, kaç yıl boyunca aşı yaptırmadık.”²⁶⁷

Korku, nesnelerle olan bağlantısından dolayı beden yüzeylerini şekillendirir. Dolayısıyla bu tarz nesneler doğrultusunda “duygular ilişkiseldir” ve onlardan “uzak” olma eylemlerini (tepkilerini) veya ilişkilerini içerir.²⁶⁸ Bu bağlamda aşı, nesneyle girilen ilişkide ve nesneye doğru bir yönelimin belirlendiği anda oluşan iki ayrı fikir nesnesi haline gelir. Anlaşılabacağı üzere, “korkunun (bir şey/ kişi) “hakkındalığı” bir temasın yorumlanmasını içerir.”²⁶⁹ Görüşmeci aşı ile girmiş olduğu teması tehlikeli bulur, bu da bize “aşya” yönelik oluşan korkunun sebebinin gösterir. Böyle bir söylentinin olması kişiyi korkutur ve bu da aşyayı korkutucu hale getirir. Bir nesneye duygu atfetmek yani “aşyadan korkuyorum çünkü beni kısırlaştıracak” söylemi özneyi nesneden uzaklaştıran bir karşılaştırmaların sonucudur. Laing’e göre korku söylemleri, öznenin doyumundan ziyade korunması ile ilgilidir.²⁷⁰ Dolayısıyla korku, sadece kişinin yaşadığı, bilinen/bildiğimiz yaşamın ve “yaşamın kendisinin” korunmasıyla ilişkili bir duygudur. Bunun sonucunda, “aşyadan kaçıyorlardı çünkü bizi kısırlaştıracaklardı”, “korkuyorduk, çocuklarımıza kaç yıl boyunca aşı yaptırmadık” söylemleri kişide bir yaşam tehdidi oluşturarak “koruyan” korkuyu ortaya çıkarır.

²⁶⁵ Sara Ahmed, *Duyguların Kültürel Politikası*, s. 17

²⁶⁶ Kadın, Şehnaz, 40, *Ev Hanımı* (Mardin/Kızıltepe) 2019

²⁶⁷ Kadın, 52, Dilek, *ev hanımı* Diyarbakır/Benusen (2019) *Görüşme Kürtçe yapılmıştır. Çevirisi bana aittir.*

²⁶⁸ Sara Ahmed, *Duyguların Kültürel Politikası*, s. 17.

²⁶⁹ A.g.e. s. 17.

²⁷⁰ R.D. Laing, aktaran, Sara Ahmed, *Duyguların Kültürel Politikası*, s. 85.

Göreceğimiz üzere, aşının kişinin üremesini engel teşkil ettiği yönünde oluşan tehditte karşı ortaya çıkan korku kişinin duygusal tesire göre göstereceği reaksiyonla kurtulabileceğini söyleyebiliriz.

“Ne bileyim öyle korkuyorduk. Ben söyylim. O zamanlarda diyorlardı aşı zararlıdır. O zaman dolaşıyorlardı, biz yaptırmıyorduk. Diyorlardı zararlıdır. Ne kendime ne de çocuklarıma yaptırdım.”²⁷¹

“Korktuk işte kızım. Ne bileyim biri diyor aşı yaptıran hasta oluyor, ölüyor. Bilmem ne oluyor (...) Çocuklar küçükken aşılarını yaptırıyorduk. Kızamık aşısı, verem aşısı, bu tür aşıları yaptırıyorduk. Ondan sonra iğne çıktı ortaya dediler ki işte aynı böyle. Kürtleri bilmem kısırlaştırıyorlar bilmem ne...”²⁷²

Sara Ahmed, kişide bir yaşam tehdidi oluşturarak ortaya çıkan “koruyan” korkuyu, duygusal tesir politikası olarak ele alır. Rachman, korkuyu “teşhis edilebilir bir tehdide karşı” duygusal bir reaksiyon olarak belirtir.²⁷³ Korkunun nesneyle olan bağlantısı önemli bir zamansal uzanıma sahiptir. Görüşmecilerde de görüldüğü üzere korku, bir yaralama ya da incinme durumunu bünyesinde barındırır. Bu da bizi gelecek bir ana yönelik kaygıya yönlendirerek hep sonraki bir anı düşündürür. Dolayısıyla aşının kısır yapma düşüncesi geleceğe yönelik bir korkuyu da barındırır. Yani, şu an yaşanan bu korku hissinin yoğunluğu bir bedensel deneyim olarak, bizi geleceğe doğru iter.

“Aşı ile duyduğum. Öyle bir söylenti vardı herkes korku içerisindeydi. Biz önceleri aşı oluyorduk. (...) O dönemlerde artık kısırlık aşısı mıydı bilmiyorum. Korkardık, kaçardık. Tarlalara kaçardık, köy yerinde olduğumuz için bizi zorla götürüyorlardı. (...) Aşıdan kaçıyoruz çünkü bizi kısırlaştıracaklardı. Biz de kaçalım diyoruz.”²⁷⁴

Korku hissinin yoğunluğunda kişi terlemeye başlar, kalbi hızla atar ve tüm bedeni nahoş bir yoğunluk alanına dönüşür. Bu dönüşüm, kişiyi istila eder ve olumsuzluğun gücüyle kişiyi geriye itecek bir etki yaratır. Bu etkinin gücü kişinin kaçmasına neden olur. Yani bireyin korktuğu nesne, yalnızca bireyin karşısında ya

²⁷¹ Kadın, Emine, 42, Ev Hanımı, (Diyarbakır/Benusen) 2019

²⁷² Kadın, Adile, ev hanımı, 68, (Suriçi/Diyarbakır) 2019, Görüşme Kürtçe yapılmıştır. Çevirisi bana aittir.

²⁷³ S. Rachman, Anxiety, Akt. Sara Ahmed, Duyguların Kültürel Politikası, s. 86.

²⁷⁴ Kadın, Herdem, 47, Ev Hanımı, (Mardin/Kızıltepe) 2019

da önünde çevrelenmez, bu gelecekte beklenilecek bir acı olarak kişiyi şimdiden baskı altına alabilir.²⁷⁵

Buraya kadar görüşmecilerin yaşadığı “korku” duygusunu ele aldık. Fakat bu korkuyu farklı kılan nedir? Türkiye’de 1990’lardan sonra nüfus politikalarında nüfusun azalmasına yönelik bir siyaset geliştirilmiştir ve bunun dışında yine bahsedilen tarihlerde aşı ile hemhal olma durumu ülke gündemini meşgul etmiştir. Ancak bunlar neden belli bir bölgede “korku” yaratmıştır? Neden nüfus azalması yönünde yapılacak doğum kontrol yöntemleri bölgede nüfusu yok etme yönünde anlaşılmıştır? Aşı, sağlığımız için ve dolayısıyla ülke sağlığı için önemli bir konumdayken neden diğerleri için korku nesnesine dönüşmüştür? Neden bazı bedenler diğerlerinden daha fazla korkmuştur?²⁷⁶ Ahmed, “korkunun farklı bedenler tarafından farklı şekillerde hissedilmesinin sebebi, korkunun farklı örgütlenmesinde yer ve hareketlilik arasında bir ilişkinin söz konusu olması” olduğunu yazar.²⁷⁷ Sacco ve Glackman, yaralanabilirliği, “kriminal tehlike tanımının yapıldığı ve eylem için belirgin bir temel olarak kabul edildiği süreçleri etkileyen, saldırıya duyarlılık ve saldırıya açıklık duyguları”²⁷⁸ olarak açıklamaktadırlar. Burada açık olmanın kendisi insanı kaçınmaya ihtiyaç duyar vaziyete sokan potansiyel bir tehlike olarak yorumlanabilir. Korku burada bir tehlike olarak kendine yer edinir. Korktuğumuz an tüm dünya bedenimize baskı yapar ve beden kendisini bu korku nesnesinden kurtarmak için geri çekilir, küçülür; bu da beden hareketlilik alanını net bir şekilde kısıtlamasına sebep olur. Buradaki küçülmenin ehemmiyeti, duyguların, bedensel ve sosyal alanının aynı dizgeye gelmesini sağlamasına neden olmasıdır.²⁷⁹ Dolayısıyla, görüşmecilerin aşığı

²⁷⁵ Sara Ahmed, *Duyguların Kültürel Politikası*, s. 86.

²⁷⁶ Burada Sara Ahmed’ in kullanmış olduğu yaralanabilirlik kavramı için “dünyayla ve başkayla ilişkisinde ve doğanın güçleri karşısında sürekli şiddete maruz kalma ve yaralanma tehlikesi altında olan, ölümlü insanın kurucu niteliklerinden biri. Tarihsel ve toplumsal konumlanış, cinsiyet, ırk, etnisiteye göre farklılık gösteren, ayrımcı bir şekilde dağıtılan bir nitelik bir yandan da. Bazıları diğerlerinden daha yaralanabilir, daha kırılabilir, daha güvencesiz. Evi yurdu, sözü, insan yaraşır bir yaşam sürdürme hakkı elinden alınmış, mülksüzleştirilmiş, ölümünde temsil alanının dışına itilen, çıplak hayata bir istatistik birimine indirgenen insanlar, gruplar, nüfuslar.” Şeyda Öztürk, “Kırılabilirlik, Güvencesizlik, Yaralanabilirlik”, *Yaralanabilirlik, Cogito*, 87(2017): 4.

²⁷⁷ Sara Ahmed, *Duyguların Kültürel Politikası*, s. 90.

²⁷⁸ Sacco ve Glackman, Akt. Sara Ahmed, *Duyguların Kültürel Politikası*, s. 91.

²⁷⁹ A.g.e. s. 91.

yönelik verdiği tepki neyin ya da kimin korkutucu olduğuyla ilgili özel anlatılara bağlıdır. Bu anlatılar görüşmecilerin hafızalarında yer edinmiş tarihsel yaşantılarla sağlanan bir durumdur. Dolayısıyla aşı, önceden hayata geçirilmiş pratiklerin tekrardan yapılabileceği ihtimaline karşı korkutucu hale gelir. Sonuç olarak devlet cephesinden, Kürtlerin nüfusunun artışından çekinilmesi ve bu duygunun da kendi varlığını tehdit eden bir niteliğe sahip olması, Kürtleri cemaat oluşturmaya itmiş aynı zamanda Kürtleri bir korku öznesine dönüştürmüştür.

Korkunun hareketi ve sınırlaması “gelecekteki bir yaralanma sahnesi olarak “dünya” dan da korkmak anlamına gelerek, şimdiki zamanda var olan bir şiddet yöntemi olarak çalışır ve bedenleri bir korku durumu içinde küçültür. Bu küçülme, aşı yapmaya gelen sağlık çalışanlarına karşı çıkmayı, onlardan kaçmayı, saklanmayı düşündürebilir. Dolayısıyla bu durum korkunun bedene yansımaları yani somatik bir davranış olarak ortaya çıkar.

“Çocuklarımız olmaz diyorduk. Millet izin vermiyordu aşı yaptırmaya. Benim çocuklarım burada değildi. Zaten yaptırmadım da. 6 çocuk getirdim, aşı filan yaptırmadım.”²⁸⁰

“Mahalle komple reddetti. Bir tanesi bile kabul etmedi. Yaptırmadı. Korkuyorlardı.”²⁸¹

Aşının bireylerde korku nesnesi oluşturması, halkın bu nesneden uzaklaşma durumuna geçmesine sebep olur. Bir şeye karşı çıkma veya bir şeyden kaçınma ise ortak paydada birleşen insanlarda, birliktelikle hareket etme davranışına evrilir. Bu durum; korku nesnesine karşı senin izin vermemeni, benim izin vermememi dolayısıyla “milletin müsaade etmemesini” sağlar. Bütünü etkileyen bir korku duygusu bütünü oluşturan insanları kolektif bir eyleme doğru harekete geçirir.

Sonuç olarak, karşımıza iki farklı “korku” politikası çıkmaktadır. Bu korkudan ilki; Türklük inşasıyla kurulan devletin hem resmi hem de sivil söylemde diğer etnik grupların nüfus artışına karşın “yok olma korkusu” iken; bir diğeri,

²⁸⁰ Kadın, Gülcan, 47, Ev Hanımı, (Diyarbakır/Benusen Mah.) 2019, Görüşme Kürtçe yapılmıştır. Çeviri bana aittir.

²⁸¹ Kadın, Canan, ev hanımı, 64 (Diyarbakır/Suriçi) 2019 Görüşme Kürtçe yapılmıştır. Çevirisi bana aittir.

Kürtlerin devletin kuruluşundan beri yaşadıkları olaylar ve geçmiş deneyimlerinden yola çıkarak hissettikleri, Kürtleri “yok etme” söylemi üzerinden oluşan korkudur.

Bu minvalde Kürt kimliği üzerinden oluşan politik nedenli korku, içeriği itibariyle günlük hayatta görüşmecilerimizi hangi davranışlara yönlendirmiştir? Korku duygusu ve eylemlerin niteliği arasındaki ilişki ne şekildedir? Bu soruları bir sonraki bölümde görüşmecilerimizin düşünceleri doğrultusunda yorumlayacağız.

3.3. Söylentinin Yarattığı Korku İle Var olma Pratikleri

3.3.1. Aşı ve Sağlık Çalışanlarına Yönelik Korku Pratikleri

Yukarıda da detaylı bir şekilde ele aldığımız söylentinin yayılmasıyla oluşan korku duygusu, insanların kaygı seviyesini arttırmakla kalmamış; var olan korkuları iyice pekiştirip insanların yaşama biçiminde değişiklik yapmasına neden olmuştur. Nitekim korkuların ortaya çıkmasına neden olan zihniyet ve algılar, insanların hayatlarını fiziksel yapı ve psikolojik çerçevede etkilemiştir. Dolayısıyla görüşmeciler “kısırlaştırılmanın temsili” olarak gördükleri aşidan mümkün mertebe uzak kalmaya çalışmışlardır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere aşının görüşmeciler üzerinde bir korku nesnesi konumunda olmasından dolayı insanlar nesneye karşı tepki geliştirmiştir.

“(…) Çocuklarınızı saklayın oğullarınızı saklayın, biz aşı yapmıyoruz. Kendi kendimize binanın içinde söyledik. Onları sakladık. Hepsini sakladık, arka odalara koyduk. Geldiler, biz dedik kimse yok. Komşulardan biri dedi. 2 sene önce kızımı evlendirmişim çocukları olmamış gitmişim sormuşim demişler aşidan dolayıdır. (...) Geldiler, biz dedik valla biz aşı yapmıyoruz. Kısırlık diyince hiçbirimiz valla yapmadık.”²⁸²

“İnat ettik madem böyle bir şeydir yapmadık. Geldiler sonra içeri aldık onlarla konuştum dedim ben istemiyorum niye dedi senin kaç çocuğun var 5 tane var dedim peki niye istemiyorsun yeter değil mi? Yeter olsun, olmasın ben istemiyorum. Ne için dedim, tetanos aşısı dedi korkmanıza gerek bir şey yok. Yok dedim, onun için değil ben

²⁸² Kadın, Safiye, 51, Ev kadını, (Diyarbakır/Dağkapı) 2019 Görüşme Kürtçe- Türkçe yapılmıştır. Kürtçe çeviriler bana aittir.

korkmuyorum tetanos aşısı olmuşum olmak da istemiyorum. (...) Olmamıştım yalan söyledim çok ısrar edince.”²⁸³

“O zamanlarda kimse aşı yaptırmıyordu. Aşı yaptırmak için kaç kere kapımıza geldiler, çocuklarımız yok dedik.”²⁸⁴

Görüşmeciler tarafından, çocuklarının saklanması ya da yalan söylenilmesi aşıya karşı gösterdikleri bir direncin oluşmasıdır. 1996 yılında yayımlanan MGK raporuyla beraber aynı dönemlerde ülke genelinde yapılan aşı kampanyalarının²⁸⁵ zamansal açıdan birbirleriyle örtüşmesi insanlarda oluşan korkunun daha da güçlenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla aşıya karşı olan direnç de kendini bir hayli göstermiştir. Hükümet tarafından aşıyla ilgili herhangi bir resmî açıklamanın yapılmaması ve buna bağlı olarak söylentilerin gittikçe yayılması devlete olan güvensizlik ile alakalıdır. Nitekim korkunun bu derece yoğun yaşanması görüşmecilerin “güvenlik kaygısı” içerisinde olmasıyla ilgilidir. Bu tür güvensizlik durumları; söylentiyle kendini gösteren kolektif korkunun sonucu olarak, ortaya atılan teorileri güçlendirmiştir. “Güvensizlik” tartışması çalışmamızın son bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

“(…) Aşının kısırlaştırıldığı ile ilgili inanılmaz bir şey vardı, söylemler vardı ve insanlar çocuklarını buradan koruduklarını biliyorum. Mesela sen hani danışmanlık verdiğinde ya da sana sorduğunda çocuklarını rutin olarak işte ne bileyim 20 günlükte başlayıp işte bilmem bir yaşına kadar olması gereken hakikaten sağlıklı ilgili olması gereken aşı rutini ve bir sistematığı var mesela birçok kadın o dönem çocuklarını aşıya götürmüyordu. (...) İnsanlar bu deneyimlerinden dolayı hani hakikaten iyi olan iyi gelen şeye karşı da sürekli temkinli davrandılar. Bu aşı meselesi de oydu. Mesela işte hamile kadınların hamilelik süresince yaptığı şey rutin olarak olmaları gereken bir aşılama rutinleri var. İşte bu hem bebeğin sağlığı hem de annenin sağlığı için çok önemli bunu bile işte dediğim o söylentilerden ya da o deneyimlerden söylenti demeyelim yaşanan o deneyimlerden dolayı hakikaten yapmayıp hem annenin sağlığı ile ilgili hem de çocuk sağlığı ile ilgili ciddi komplikasyonlar hatta kayıplar bile yaşıyordu o dönem.”²⁸⁶

²⁸³ Kadın, Kısmet, 50, Ev hanımı, (Mardin/Kızıltepe) 2019

²⁸⁴ Kadın, Nesibe, 52, ev kadını, (Mardin/Kızıltepe) 2019 Görüşme Kürtçe yapılmıştır. Çevirisi bana aittir.

²⁸⁵ Aşı kampanyaları için bkz: <https://www.millipediatri.org.tr/Custom/Upload/files/asilama.pdf>
Erişim Tarihi 12.05.2020

²⁸⁶ Kadın, Delal, 47, Belediye meclis çalışanı (Diyarbakır/Bağlar), 2019

“Ben kullanmıyordum. Söylüyorlardı ama ben yapmıyordum ben onların hiçbir şeyini yapmadım. 9 ay boyunca hamileydim bir doktora bile gitmiyordum. Hiç aşı maşıya gitmiyordum.”²⁸⁷

“(…) Bu da dediğim gibi aşı mesela kızamık aşısıdır, polio aşısıdır yani hani bulaşıcı hastalıklardan korunan aşıları yapmaması üstünde de büyük bir etkiye dönüştü. Mesela tetanos aşısı var. Tetanos aşısı hamileyken yapılıyor, siz burada ben 90'lı yıllardan bahsediyorum tabii kırıldı o 90'lı yıllarda hamile kadına asla bir aşı yaptıramazdın. Çünkü direk karnındaki çocuğun ölmesi için yapılıyor diye düşünürdün. (...) Sonuç olarak, çoğu kırsal yerlerde hala aşıya karşı bir direnç vardır. Hala çoğu kırsal yerde kadının işte yani istediği kadar doğum yapsın istemediğini doğurmasın böyle bir direnç vardır. (...) Yani, burada bu kadar korku, bu kadar tepki olmasının sebebi aslında aşı gerçekten yapılması gereken bir şeyken yani aşılarla bile karşı bu kadar direnç oluşmuş. (...)”²⁸⁸

Korku duygusu ve buna karşı geliştirilen mücadele tavrı hayatın içerisinde karşıtlık ilişkisini oluşturur. Bu nedenle korku gündelik hayatta, endişe durumuna başkaldırı biçiminde ortaya çıkan birtakım davranışlarla aynı kümede yer alır. Anlaşılabacağı üzere korku duygusunun günlük hayattaki yansıması araştırmalara konu olur durumdadır. Nitekim korku duygusu, en azından belli bir biçimde insanların alışkanlıklarında ya da bireyin sağlıklı bir yaşamda var olan davranış ve tutumlarında pek çok şeyin alt üst olmasına neden olmuştur. Castells'in “direnç kimliği” olarak tanımladığı mücadele bilinci, hâkim anlayış tarafından değersizleştirilen kimlikler için kullanılır. Bu kimlik, toplum içine nüfuz edenlerden farklı ya da buna karşı olan ilkelere dayanarak direnç ve hayatta kalma siperlerini inşa ederler.²⁸⁹ Aşıya karşı oluşan direnç de bir çeşit hayatta kalma durumudur, diyebiliriz. Yine belirtmek gerekir ki, burada aşıya karşı olumsuz bir yargı durumu söz konusu değildir. Belirttiğimiz üzere aşıya karşı oluşan direnç, aşının iktidarın öjenist söylemlerinin bir aracı olarak algılanmasından ileri gelir. Bu da durumu politik kılmaktadır.

Bu bağlamda, dönemin sosyo-politik havasında, devletin güvenlik politikalarına karşı, Kürt kimliğinin inşa ettiği bir direnç hali vardır. Bu kimlik

²⁸⁷ Kadın, Azize, 42, ev hanımı, (Diyarbakır/Suriçi) 2019

²⁸⁸ Kadın, Sevim, 47, Eski Ebe, (Diyarbakır/Kayapınar) 2019

²⁸⁹ Manuel Castells, The Power of Identity, (Massachusetts: Blackwell Publish, 2010) s. 8

kendini birçok kere çeşitli alanlarda açığa çıkartmıştır. Örneğin, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde dil asimilasyonuna karşı, anadiline tutunmak gibi direnç gösterişi pek çok alanda ortaya çıkmıştır. İktidarın 1930'lardan başlayarak doğu illerini "Türkleştirme" çabaları da Kürtleri direnen halk niteliğinde birleştirmiştir. Ancak burada çalışmamızın önemi, "aşı" ya karşı oluşan korku ve güvensizlik duygusunun temelini anlamaya çalışmasıdır. Bu duygu elbette politiktir. Politik minvalde başlayan duygu, direnç ile birleşince "bir aşı karşıtlığının" ötesinde bir durum ile karşı karşıya kalmış oluruz. Dolayısıyla bu direnci, bir sonraki bölümümüzde doğum kontrol yöntemlerine verilen tepkiler üzerinden vermeye çalışacağız. Aynı zamanda direncin niteliğini daha açık bir şekilde ortaya koymak için halkın politik açıdan kendilerini nasıl konumlandığına eğileceğiz.

3.3.2. Doğum Kontrol Yöntemlerine Karşı Oluşan Tepkiler ve Kürt Kadınlarında Kimliğin Üremedeki Etkisi

Üreme, biyolojik ve sosyal anlamda önemli olduğu kadar, kültür üretimiyle de bağlantılıdır.²⁹⁰ İktidarın nüfus yapısını düzenleyen mekanizmalara karşı, kendi rahmini bir güç olarak kullanmaya çalışan kadınların anlatılarıyla korkuya karşı gösterilen direnci, kadın bedeni üzerinden somutlaştırmaya çalışacağız.

"Doğum kontrol hapı bir ara (...) leblebi gibi dağıtılıyordu. Doğum kontrol hapı ve kondom. Mesela, kadınlar önce sağlık şikâyetlerini soruyor, kadın herhangi bir kronik hastalığı varsa eşi kullansın diye kondom veriliyordu. Kondom yani prezervatif. Mesela onunla da ilgili o kadar ilginç şeylere olaylarla karşılaşıyorduk ki. Misal eve gidiyorsun çocukların elinde kondom balon olarak şişirip onları şey yapıyorlar. Tabii ayakkabıları parlatıyorlar hatta o zaman biz de öğrenmiştik. Ayakkabıyı çok iyi parlatır prezervatif. Çocuklar balon olarak kullanıyordu. Meydanlarda çocukların elinde oynuyorlardı. Hap ve kondom çok dağıtıldı bir dönem."²⁹¹

"(...) Hap veriyorlardı. Prezervatif dağıtıyorlardı. Çocuklar onu balon diye kullanırdı. Biz korkuyorduk, eğer kullanırsak ölürüz ya da bebeğimiz ölür."²⁹²

²⁹⁰ Faye Ginsburg, Rayna Rapp, *Conceiving the New World Order: The Global Politics of Reproduction*, aktaran, Rhoda Ann Kanaaneh, *Birthing the Nation: Strategies of Palestinian Women in Israel*, (California: University of California Press, 2002) s.1.

²⁹¹ Kadın, Delal, 47, Belediye meclis çalışanı (Diyarbakır/Bağlar), 2019

²⁹² Kadın, Türkan, 46 yaş, ev hanımı, (Mardin/Kızıltepe) 2019

“(...) Köylerde Hazro’dan köye geldiğimiz zaman yanımıza geliyorlardı. Köylerdeyken bize hap verirlerdi. Biz kabul etmezdik. Yani, alırdık ama sonra atardık. (...) Mesela bize, “biz size bu iğne veya hapları verelim sizin erkekleriniz kendilerine kullansınlar” derlerdi. Biz de hayır diyorduk niye bizim çocuğumuz olmasın. (...) Bize, “siz hapları niye kullanmıyorsunuz?” diye sorarlardı. Biz de, sizin haplarınız bize ters etki yaratıyor derdik. Çocuklarımız daha da oluyor, yan etki yapıyor, hamile kalıyoruz derdik. Hapları attığımızı söylemezdik, kullanıyoruz ama yine de hamile kalıyoruz derdik. (...) Hem korkuyorduk hem de utanıyorduk. (...) Sağlık ocağı ya da hastaneye gittiğimiz zaman, onlara, bize iğne yaptırtmayın hap verin derdik. Ama hapı atardık. Onlara da hap fayda etmiyor bize derdik. (...)”²⁹³

Doğum kontrol yöntemlerinin kadın sağlığı açısından önemlidir. Dolayısıyla, bu durum anne ve çocuk sağlığı açısından zararlı olabilecek etmenlerin önüne geçer. Yirminci yüzyılın başlarında birçok hak savunucusu tarafından savunulan doğum kontrol yöntemleri, 1920’li yıllara gelindiğinde giderek kurumsallaşarak yaygınlık kazanmıştır.

Yukarıdaki görüşmecilerin anlatılarıyla anlaşılacağı üzere, nüfus kontrolünü sağlamak amacıyla bölgede yoğun bir aile planlanması yapılmış, doğum kontrol yöntemleri yaygınlaştırılmıştır. 1960’larda başlayan, nüfus artışını azaltmaya yönelik politikalar, “kısırlaştırma söylemleri” ile birlikte farklı bir evrede kendine yer bulmuştur. Kadınların anlatıları, doğum kontrol haplarının kullanılmasına yönelik bir tepkinin ve tavrın var olduğu yönündedir. Kadınların hap vb. yöntemlerle “kısır kalacağı korkusunun” yanı sıra bölgedeki toplumsal yapıyı göz ardı eden devlet, ortama daha da korku salmıştır. Tarihsel ve politik çerçevede ele alındığı üzere, kadınların aşya ve doğum kontrol yöntemlerine karşı olmaları, devletin pratiklerinin bir sonucu olarak görülebilir. Doğum kontrol hapını kullanıp kullanmama konusunda kararı verecek olan kişi kadının kendisiyken, devletin “Kürt nüfusunun çoğalmasını önlemek amaçlı doğum kontrol yöntemlerini kullanması söylemi” kadını ve kadının kendi üreme kapasitesini yok saymak, yani kadını nesne haline sokmak anlamına gelir. Elbette ülkenin farklı yerlerinde doğum kontrol yöntemlerinin kullanılmasına yönelik önyargılar vardır. Bununla birlikte

²⁹³ Kadın, Makbule, 47, Ev Hanımı, (Diyarbakır/Suriçi) 2019 Görüşme Kürtçe yapılmıştır. Çevirisi bana aittir.

söylentilerin niteliği, Kürt nüfusuna yönelik milliyetçi bir projeyi ifade eder şekildedir. Nitekim “söylentiler, bir toplumun ön yargılarını gösterir.”²⁹⁴ “Eğer kullanırsak ölürüz ya da bebeğimiz ölür” anlatısı kadının, devlete karşı yaşadığı güvensizlik duygusunun ifadesi biçimindedir. Bu durum da devlet ve Kürtler arasındaki ilişkinin tarihsel geçmişinin bir sonucudur. Resmi bir zorlama olmamasına rağmen iletişim eksikliği (bunun en büyük etmenlerinden biri de bölgede konuşulan dilin Kürtçe olması) ve güvensizlik hissi kadınların doğum kontrol yöntemlerine karşı önyargılarını daha da arttırmıştır. Bu durum Filistinli kadınların, aile planlaması mevzunda İsrail Devleti’ne karşı duruşuyla benzerlik gösterir. Bu kadınlar da, doğurganlıklarıyla İsrail Devleti için büyük bir endişe yarattığının bilincinde oldukları için aile planlanmasına kötü bir gözle bakmaktadır. İsrail Devleti, Yahudi nüfusunu artıran aynı zamanda Filistinlilerin nüfusunu azaltmaya çalışan iki ayrı nüfus politikası yürütmektedir. İsrail Devleti’ne ait olan Kadın Sağlık Merkezleri ya da Aile Planlama Merkezleri’ne karşı oluşan güvensizlik durumu üzerine düşünülesi bir durumdur. Bununla birlikte İsrail’deki doktorların Filistinli kadınların tüplerinin bağlatılmasını istemesi, kadınlarda ayrıca güvensiz bir ortamı ortaya çıkarmıştır. Bu da Filistinlileri, kendi gruplarına ait olan sağlık merkezlerine yönlendirmektedir.²⁹⁵ Doğum kontrol yöntemleri kadın sağlığı için elbette önemlidir. Fakat bu yöntemlerin, iktidar mekanizmalarında nüfus artışını azaltan milliyetçi projelerde bir araç olarak görülmesi, yöntemin işlerliği üzerinde bizi düşündürmelidir. Filistinli kadınlardan İsrail Devleti’ne karşı yürütülen milli mücadele kapsamında birçok çocuk doğurmaları²⁹⁶ beklenmiştir. Filistinliler; Arap nüfus artışını engellemek ve bunu seyreltmek için mücadeleler veren İsrail devletine karşı, Filistin topraklarının korunması ve inşa edilmesinde kimliğin belirleyici faktörü olan nüfusun etkili olduğuna inanırlar. Aynı zamanda

²⁹⁴ Stephen Wright, “What Everybody Knows: Protocols of Rumour”, *NourErstWestSouth*, 13.07.2008, <http://northeastwestsouth.net/stephenwright> erişim tarihi: 07.05.2020

²⁹⁵ Rhoda Ann Kanaaneh, *Birthing the Nation: Strategies of Palestinian Women in Israel*, s. 73-75. Çeviri bana aittir. İsrail Devleti’nin Filistinlilere karşı yürütmüş oldukları “demografik yarış” için bknz: Nira Yuval-Davis, *Cinsiyet ve Millet*, Çev. Ayşin Bektaş, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016) s.68.

²⁹⁶ Nira Yuhal -Davis, *Cinsiyet ve Millet*, s. 79.

halk tabakası, Filistinli kadınların yoğun doğurganlığını, ulusun devam eden varlığının bir güvencesi olarak görür.²⁹⁷

Yapılan görüşmelerden anlaşılacağı üzere, söylenti ile beraber halka aşı ve doğum kontrol yöntemleri yönünden yapılan baskı ve “Kürt nüfusun kısırlaştırılması” kadınları daha fazla çocuk yapmaya teşvik etmiştir. Burada, görüşmecilerin anlatıları doğrultusunda, kadınların kendi etnik topluluklarında konumlanışına ve oluşan baskının üreme olgusunu nasıl etkilediğine vurgu yapacağız.

“(…) Kadınlarda şunu fark ettim: Uzun süre gözlem yaptıktan sonra anladım ki kısırlaştırma söylemleri, çeşitli doğum kontrol yöntemlerine karşı kadınlarda daha fazla doğurma isteğini ortaya çıkıyor. Kadın kendini, üreterek var ediyor. Yani bu ancak böyle algılanıyor burada. Sen kısırlaştırılacaksın dedikçe o daha da çocuk doğurmak istiyor.”²⁹⁸

Yukarıdaki anlatıda da görüldüğü üzere, “kısırlaştırma söylemleri” kadınların kendilerini, -etnik gruplarının varlığını devam ettirebilecek kişi- konumunda algılamasını sağlamıştır. Aynı zamanda ‘kısırlaştırma söylemleri’ insanlarda, kendi etnik kökeninin -durmaksızın çoğalarak- devam edebileceği inancını ortaya çıkarmıştır.

“(…) Kendi aramızda, mahallede duyuyorduk. Millet böyle diyordu. Biz diyorduk niye çocuğumuz olmasın, her sene bir tane çocuk getirelim ki daha çok çocuklarımız olsun. (...) Biz kabul etmiyorduk. Biz diyorduk çocuk getirtelim, Kürtlerin çocukları olsun. (...) Mesela demişler Kürtlere aşı yaptıralım, çocukları olmasın, çocukları azalsın. Biz de böyle diyorlarsa her sene bir tane çocuk yapalım dedik.”²⁹⁹

Devletin nüfus politikaları, kadınların üreme ihtiyacı konusunda bizzat kendilerinin belirleyici olmasına karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla bu durum, kadınların Kürt nüfusu bağlamında -kendilerine ayrıca bir misyon yükleyerek- daha fazla üreme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Nüfus olgusu, birçok farklı etnik grup için iktidarlara karşı bir güç unsuru olarak kullanılmaktadır. Etnik kimliklerin,

²⁹⁷Rhoda Ann Kanaaneh, *Birthing the Nation: Strategies of Palestinian Women in Israel*, s. 61.

²⁹⁸ Kadın, Delal, 47, Belediye meclis çalışanı (Diyarbakır/Bağlar), 2019

²⁹⁹ Kadın, Makbule, 47, Ev Hanımı, (Diyarbakır/Suriçi) 2019 Görüşme Kürtçe yapılmıştır. Çevirisi bana aittir.

kendilerini yok etmeye çalışan zümrelere karşı “çoğalmayı” bir güç olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Var olan itici ve egemen kimliğe karşı, ancak nüfus artışı ile devamlılık sağlanabileceği fikri yaygın bir görüştür. Hem “kısırlaştırılma söylemleri” hem de nüfus artışını azaltma senaryoları, görüşmecileri -kadın bedenine yapılan müdahaleye karşı- biyolojik bir yeniden üretime itmiştir. Görüşmecilerin: “Biz kabul etmiyorduk. Biz diyorduk çocuk getirelim, Kürtlerin çocukları olsun.” söylemi, devletin milliyetçi baskılarına karşı halkın mücadele azmini gösterir. Amaç ve yöntem ise açıktır: “üreme hakkıyla etnik kökenini” devam ettirebilmek. Aynı zamanda devletin kadın bedeni üzerinden yürüttüğü milliyetçi nüfus politikalarına karşı, halkın kendisini ayrıca var edebilme çabası içinde olduğu görülmüştür. Dolayısıyla hegemonik bir topluluğun içerisinde yaşamak zorunda kalan kadınlar, etnik nüfuslarının varlığını devam ettirmek için kendi üreme haklarını burada bir mücadele biçimi olarak görürler.

Bu mücadelede bedensel-fizyolojik bir yöntem ile vücut bulmuştur. Nitekim bu durum, İsrail-Filistin örneklerinden de görüldüğü üzere, üremenin siyasallaşması³⁰⁰ biçiminde ortaya çıkmıştır. Bununla beraber milletlerin kendi kaderini belirlemesi; birçok üçüncü dünya ülkesinde, çeşitli etnik/dinsel gruplarda olduğu gibi mülksüzleştirilen azınlıkların nüfuslarını sayarak meşruiyetlerini savunma isteğinin altında³⁰¹ yatan bir politikaya dönüşmüştür. Nitekim; bir nüfusun üreme oranı ve nüfusun doğurganlığı arttıkça siyasi çerçevede devletin nüfus ve beden üzerindeki hâkimiyet alanının da aynı oranda arttığı görülmüştür. Burada iktidarın biyopolitika ile nüfusu kontrol altına alması ve bu doğrultuda yürüttüğü politikalar; -milliyetçi ideoloji ile birleştiğinde- iktidarın belirlediği bazı nüfusların artışına bazılarınının ise azalmasına yol açmıştır.

Dolayısıyla devletin, Kürt nüfusunu siyasal bir sorun olarak gördüğü, sorunu da tıbbi yöntemlerle çözmeye çalıştığı yönündeki söylemi bilimsel bir sorunun da ortaya çıktığını gösterir. Tıbbi yöntemlerle geliştirilen çözüm yolu, -bedene yönelik ve bütünsel nüfusa yönelik bir müdahaleyi de kapsadığından- durumun biyolojik

³⁰⁰A.g.e. s. 63.

³⁰¹Elia Zureik, “Constructing Palestine through Surveillance Practices”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 28/II (2001), s. 217. Çeviri bana aittir.

bir sorunla eklemlenmesi açık bir biçimde biyopolitikayı ortaya koyar. Ancak tüm bu iktidar mekanizmalarına rağmen “kadınların, sadece ‘birey’ olmadığı; özel bir sınıf, cinsiyet ve yaşam döngüsü konumunun yanı sıra milli, etnik ve ırksal gruplara da mensup oldukları dikkate alınmalıdır”.³⁰² Bu bağlamda, yukarıdaki anlatılardan çıkartacağımız sonuç, görüşmecı kadınların kendi etnisiteleri ve politik duruşları içerisinde kendilerini konumlandırmalarıdır. Etnik ve politik kimliklerinin konumlandırılışı, onları milliyetçi refleksleri doğrultusunda yeniden üremeye götürmüştür. “Kürt nüfus artışını durdurma” söylemi, kadınların kendi etnisiteleri bağlamında ortaya çıkan milliyetçi reflekslerinin bir sonucu olarak “daha fazla doğurma”, “çoğalma”, “doğum kontrol yöntemlerine karşı gelme” gibi durumların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Yukarıda, söylentinin çıkış noktasıyla beraber görüşmecilerde ortaya çıkan korku duygusunun gündelik hayatta nasıl bir işleve dönüştüğünü değerlendirdik. Bu minvalde tartışmamızın belirleyici olan sorusu –söylentiye kadınların nasıl tepki verdiği- oldu. Bu doğrultuda görüşmecilerimizin devlet kurumlarına karşı oluşan “güvensizlik” hissinin gündelik hayatta kendini ne şekilde gösterdiğini ele alacağız.

3.4. Güvenlik Politikalarının Bir Sonucu Olarak Toplumda Güvensizlik Duygusu

“O zamanlar dünya çok kötüydü, 90’larda dünya çok kötüydü. Biz de Kürtler korkuyorduk. O zamanlarda devrim çoktu, kimse dışarı çıkamıyordu. Savaş çoktu. Biz de diyorduk bizden nefret ediyorlar, belki yalandır ama korkuyorduk. O zamanlar asker de çoktu o taraf da çoktu. Kadınlar bir araya gelip konuşuyorduk. (...)”³⁰³

Yukarıdaki görüşmecinin anlatısı üzerinden yola çıktığımız bu bölümde görüşmecilerin, devletin Kürt nüfusu ve kadınları ile ilgili bakış açısına dair görüşlerini ele aldık.

³⁰²Nira Yuval -Davis, Cinsiyet ve Milliyet s. 81.

³⁰³ Kadın, Şehnaz, 40, Ev Hanımı, (Mardin/Kızıltepe) 2019

Öncelikle 1990'lı yılların siyasi-sosyal hafızasını, görüşmecilerimizin anlatıları üzerinden vermeye çalışacağız. Dolayısıyla Türk devletinin ulus inşa sürecinden bu yana yürütmüş olduğu milliyetçi ve yer yer ırkçı politikaların görüşmecilerimizin belleklerinde oluşan etkisine değineceğiz. 1990'lı yıllarda yürütülen ve bölgeyi daha “güvenli” bir alan haline getirmeye yönelik politik stratejilerin, korku politikasına nasıl evrildiğini güvensizlik boyutuyla yorumlayacağız. Nitekim yukarıda korku duygusunun politikleşmesine ve bireysel hayatın kolektif bir tepkiye/pratiğe nasıl yer açtığına tanık olmuştuk. Bu noktada karşı duruşun temelinde yatan asıl nedenin “güvensizlik” olduğu sonucu ortaya çıkmıştı.

Biyopolitika nüfusun biyolojik süreçlerini güvenlik düzenekleriyle yöneten/yönlendiren bir iktidar kipidir.³⁰⁴ Nüfusu yaşatmaya odaklanan iktidar teknolojileri; nüfusa özgü kitle etmenleri bir araya getirilmiş, canlı bir kitlede ortaya çıkabilecek tehlikeli olaylar dizisi güvenlik düzenekleriyle denetlemeye çalışılmıştır. Güvenlik düzenekleri “olası toplumsal fenomenleri önceden tahmin etmek, olasılıklarını hesaplamak, onları şu ya da bu yöne doğru sevk etmek gibi işlemlerde bulunur.”³⁰⁵ “Biyopolitika özünde güvenlik siyasetidir.”³⁰⁶

Foucault, 1977-78 yıllarında verdiği seminerlere de “Güvenlikten ne anlamak gerekir?”³⁰⁷ sorusuyla başlar. “Güvenlik ile kastedilen bir iktidar biçimi, kendisini “tehlike” üzerinden üreterek siyasal topluma düzen veren söylem ve pratikler bütünüdür.”³⁰⁸ Bu bağlamda “tehlike”yi milliyetçilik ideolojisi bağlamında ele alacağız. Modern devletler milliyetçilik temelinde kurulmaya başlayınca, ana ulusun dışında kalan kimlikler tehlike unsuru olarak görülmüştür. Nitekim bu durum, Bauman'ın deyişiyle “devletin birlik ve bütünlüğü sürekli tehdit altındadır, öteki milletler, üyelerini avlama ya da kaçırma gayreti içindedir, (...) millet kendi varlığını savunmalıdır”³⁰⁹ şeklinde ortaya çıkar. Bu bağlamda siyasal özneler inşa

³⁰⁴ Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, s. 256.

³⁰⁵ Ferhat Taylan, *Strateji, Norm, Yönetim: 1978 Dersi için Bir Güzergâh*, içinde, Michel Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfusu*, s. 25.

³⁰⁶ Aslı Çalkıvık, “Ölümüne Yaşatmak: Güvenlik Sorunu Olarak ‘Yaşam’” s. 24.

³⁰⁷ Michel Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, s. 6.

³⁰⁸ Aslı Çalkıvık, “Ölümüne Yaşatmak: Güvenlik Sorunu Olarak ‘Yaşam’” s. 24.

³⁰⁹ Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, s. 192.

eden/ettiren modern devletler, politikalarını, kimlik/farklılık, biz/öteki ayrımı üzerinden kurmaya başlar. Dolayısıyla devletler, nüfusun bir kısmını korumak için tasarlanmış, nüfusun diğer kısmı içinse riskleri arttıran bir yönetim inşa ederek “güvensizliğe dayalı güvenlik aygıtları”³¹⁰ geliştirmişlerdir.

Türkiye’de Kürt nüfusu sorununun, rejim tehdidi gibi şiddet alt yapısı bulunan söylem ve pratiklerin 1990’lı yıllarda sıkıyönetim, olağanüstü hâl, ulusal güvenlik yöntemleri ile en tehditkâr dönemini yaşadığı söylenebilir.³¹¹ Bu bağlamda 1990’lı yılların politik iklimi, ortaya çıkan “tehdit unsurlarının” varlığını yok ederek, ülke güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Bu da devlet nezdinde güvenlik eksikliğini ortaya çıkarmıştır. Güvenlik eksikliği, devletin birlik ve beraberliğini tehlikeye sokacağı düşüncesiyle halk içinde korkuyu oluşturmuş, bu korku da daha geniş yelpazede güvenlik aygıtları ile denetimi gerekli kılmıştır. Diğer yandan bu güvenlik aygıtlarının yol açtığı güvensizlik ve korku politikalarının da toplumsal yansımaları olmuştur.

“Şimdi o zamanki pozisyon, o zamanki psikoloji çok değişti. Şimdi anlatılamıyor. Çünkü niye, o zaman Kürt nasıl diyeyim Kürt-Türk düşmanlığı gibi bir şey vardı. Hâlbuki çok ters bir şeydir. O zaman bilmiyorum öyle bir pozisyon olmuştu. Herkes korkuyordu şahsen, ben de korkuyordum.”³¹²

Bu noktada milliyetçilik olgusuna devlet ırkçılığının da eklemelenmesi, kontrol düzeneklerinin kitleler üzerinde farklı şekillerde yürütülmesini beraberinde getirmiştir. Farklı etnik/dinsel gruplar üzerinde farklı müdahaleler öngörülmüş, milliyetçi ve ırkçı politikalar ve öjenizm ile bu müdahaleler somutlaştırılmıştır. Nüfus, artık biyo-milliyetçi politikaların müdahale alanı biçiminde şekillenmiştir. Bu durum, nüfusu engellenmesi istenilen gruplara yönelik öjenist söylemleri beraberinde getirmiştir.

³¹⁰ Etienne Balibar, Günümüz Avrupa’ında Irkçılık ve Siyaset, Çev. Ayşe Deniz Temiz, *Conatus*, 7 (2007): s. 59

³¹¹ Türkiye’ de Sıkıyönetim ve Olağanüstü hallerin tarihlerine detaylı bir bakış için bknz: BBC NEWS, “Türkiye’ de Olağanüstü Hallerin Tarihi”, 21.07.2016

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36852284> Erişim Tarihi: 18.05.2020

³¹² Erkek, Cihan, 50, Çiftçi, (Mardin/Kızıltepe) 2019

“Neden çünkü Kürtlere sinir oluyorlar, diyorlar Kürtler kesilsin, bitsin. Kürtler yok olsun, çocukları olmasın.”³¹³

“Öyle bir güven yok, aslında güven yok. (...) Devlet yoluyla gelmeseydi kim getiriyor, yani devlet yoluyla pardon gelmeseydi o aşılardı kim getiriyor? İş birliği halindeler ilaç şirketleri olsun, doktorlar olsun.”³¹⁴

“Mesela hani Kürtler çoğunluklu, e onlarda Kürtlerden korktuğu için çoğunluğumuzdan şey yaptıkları için hani olmasın diyorlardı. Hani artık bitiremiyorlardı ya dur bari bu şartlarda bir şeyler yapalım diyorlardı.”³¹⁵

Yukarıdaki anlatıdan da anlaşılacağı üzere devletin güvenlik düzenekleri, yaşama en ayrıntılı şekilde dâhil olmuş/müdahale etmiştir. Burada dikkat çekici olan husus şudur: Devletin güvenlik düzenekleri söz konusu coğrafyaya güvensizlik olarak etki etmiştir. Bu durum hem vatandaş-devlet ilişkisine hem de vatandaşın gündelik hayatına yansımıştır.³¹⁶

Cumhuriyetle süregelen öjenist söylemler, MGK raporu ile bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Burada açıklamak gerekir ki, devletin “kısırlaştırma” yaptığı kesin bir durum değildir. Bu nedenle ortaya atılan söylentilere kulak asma ve inanç sağlama hali, devletin geçmiş pratikleri ve ortaya atılan öjenist söylemleriyle ortaya çıkan bir durumdur.

“Bu şey gibi halk hep görmüş ya güven yitirmiş. Yani ondan tedirgin. Biri bir laf atar, gerçekten öyle yani. Seni böyle hiç dinlemeyen, hak hukuk vermeyen...”

“(Sessiz bir şekilde) “Biz diyorduk belki hükümet bizi öldürür. (...) Azalsın demiyordu ama Kürtleri öldürmek için yapıyorlar diyorduk kendi aramızda”³¹⁷

³¹³ Kadın, Dilek, 52, Ev Hanımı (Diyarbakır/Benusen) 2019 Görüşme Kürtçe Yapılmıştır. Çeviri bana aittir.

³¹⁴ Kadın, Tuba, 48, Esnaf, (Suriçi/Diyarbakır) 2019

³¹⁵ Kadın, Emine, 42, Ev Hanımı, (Diyarbakır/Benusen) 2019

³¹⁶ Evren Balta Paker, “Güvenlik Endüstrisi ve Güven(siz)liğin İnşası: Bir Toplumsal Paranoyayı Anlamak”, *Toplum ve Bilim*, 115: (2009) s. 208

³¹⁷ Kadın, Canan, 64, ev hanımı (Diyarbakır/Suriçi) 2019 Görüşme Kürtçe yapılmıştır. Çeviri bana aittir.

Görüldüğü üzere, güvenlik eksenli iktidarın varlığını tehdit eden ögelere karşı topluma müdahale edecek yetkiyi kendisine hak olarak gören politik stratejiler korkuyu, siyasal iktidarın kurucu duygusu yapmıştır.

Çalışmamızın başından beri anlatılmak istenen şey şudur: Devletin -siyasal geleneği Kürtlere yönelik öjenist müdahaleler planlandığına inanılmasına yol açmıştır. Bu elbette kitleleri “güvensiz” bırakan güvenlik temelli politikanın bir sonucudur. Bu durumun duygu evreninde yol açtığı tahribat çok önemlidir. Hem devlete duyulan güvensizlik hem de günlük yaşamın tehditkâr bir alana dönüşmesi, üzerine düşünülesi bir eylemselliği getirmiştir. Güvensizlik duygusu “devlet Kürtleri kısırlaştıracak” söylentisini kişilerde inandırıcı bir hale bürümüştür. Bu güvensizlik, kişilerde daha sonra politik bir korku duygusuna dönüşmüş, insanların tutum ve davranışlarını etkilemiştir. Kimisi “aşından kaçmış”, kimisi “çocuklarını saklamış” kimisi ise günümüzde de görülen “aşı yaptırmama” eylemlerini sürdürmüşlerdir. Bunun yanı sıra bu güvensizlik, sağlık kurum ve kuruluşlarına karşı bir tepkiyi de beraberinde getirmiştir. Devlete olan güvensizlik, sağlık çalışanlarına gösterilen tepki ile somut bir hale gelmiştir. Kişinin sağlığı mevzu bahis olsa bile aşından yine de kaçınılmıştır. Bu duruma en iyi örnek, doğum kontrol yöntemlerine verilen tepkidir. Kadınlar, sağlık çalışanlarının kendilerine vermiş oldukları çeşitli doğum kontrol yöntemlerine (hap, prezervatif vs.) karşı çıkmışlardır. “Kürt nüfusunun azaltılması” amaçlı ortaya çıkan ve siyasal bir geleneğin ürünü olan öjenist söylemler, kadınların kendi etnik kimlikleri ile karşı bir söylemi oluşturmalarına neden olmuştur.

4. SONUÇ YERİNE

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde egemen iktidarı elinde bulduran İttihat ve Terakki Cemiyeti, -milliyetçi ideoloji ekseninde- Anadolu topraklarında yaşayan farklı etnik, dini grupların varlığını sorun olarak görmüştür. Bu bağlamda homojenleştirici politikalarla nüfus üzerinde düzenlemeler yapmışlardır. Çalışmamızda, yaşanan bu durumun yeni kurulan Türk ulus-devletinde de kendisine yer bulduğu ve devamlılık arz ettiği görülmüştür. Çalışmamızın belirleyici unsuru, devletin yürüttüğü bu politikaların Kürtlerde korku duygusuna neden olmasıdır. Bu çalışmada, güvensizlik ve korku politikasının bu ikili tarihsel politik hafızası göz önünde bulundurularak, 1996 yılında Milliyet gazetesinde yayımlanan MGK raporun yol açtığı “Devlet Kürtleri kısırlaştıracak” söylentisi, bu söylentinin nasıl yayılıp etki ettiği incelenmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda öncelikle 17. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan ulus-devletlerin sınırları belirlenmiş bir toprak parçası dahilinde nüfusunu ortak gelenek, soy/köken, kültür ve değerler çerçevesinde homojenleştirmeyi amaçlayan, böylece birliğin ve bütünlüğünü tek bir ulusal kimlik etrafında örgütlemeye çalışan siyasi yapılar olduğu belirtilmiştir. Ulus-devletin “türdeş ulus” tahayyülü, milliyetçilikle homojenleştirme politikalarını getirmiştir. On yedinci yüzyıldan sonra devlet mekanizmalarında yeni stratejiler doğmuş; Michel Foucault'nun ifadesiyle iktidarın siyasal stratejilerine dâhil edilmiştir. Yaşam üzerindeki bu biyoiktidar iki düzlem üzerinden şekillenir: Bir yandan bedenın makine gibi merkeze alınıp denetim ve gözetime tabii tutulmasıyla ortaya çıkan disiplin mekanizmaları (*bedenin anatomo-politikası*); bir diğer yandan canlı-tür olarak insan bedeninin biyolojik süreçlerini merkeze alan biyopolitikadır. Bu noktada nüfus, artık politik bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfusun nicelik ve nitelik bakımından düzenlenmesi istatistiki bilgiyi gerektirmekte, istatistik hesapları da “risk” ve “tehlikelilik” söylemlerinin doğmasına sebebiyet vermektedir. Bu stratejiler on dokuzuncu yüzyıldan sonra- devletin politik çıkarları doğrultusunda ulus-devletlerin içerisinde yaşayan farklı etnik gruplar üzerinde de kullanılmaya başlanmıştır. Etnik temelli devletlerin inşa süreçlerinde yürütölen politikalar, bir tür devlet ırkçılığının doğmasına sebebiyet vermiştir. Bu noktada karşımıza öjeni

olgusu çıkmaktadır. Öjeni, “üstün” ve “aşağı” ırkların inşa edilmesi ve insanların biyolojik süreçlerine müdahale edilmesi sebebiyle bizi biyopolitikaya götürür. “Üstün” ırkların çoğalması ya da “aşağı” ırkların devamlılığının engellenmesi, dünya üzerinde birçok devletin nüfus politikalarında kendisine yer bulmuştur.

Yukarıda da belirtildiği üzere milliyetçilik fikri Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan Bulgar, Sırp ve Yunanlılar üzerinden yürütülmüştür. Bu durum Balkan Savaşları’nın yapılmasına neden olmuş ve Osmanlı’nın Balkanlar’da toprak kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde iktidarda olan İTC, Balkan Savaşları’ndan sonra yönünü Türkçülüğe çevirmiştir. Yine bu dönemde devlet, Anadolu topraklarının Türkleştirilmesi için Anadolu nüfusunun etnik yapısı noktasında bazı gerekli bilgilere ihtiyaç duymuştur. İTC tarafından araştırmalar yapılarak kadrolar hazırlanmış ve Anadolu’ya gönderilmiştir. Bu araştırmalar, gizli nüfus sayımları, haritalandırma ve etnografik çalışmaları içermektedir. Farklı etnik ve dinsel kimlikler İTC tarafından “riskli” ve “tehlikeli” gruplar olarak tanımlanmış, bu gruplar “tehcir”, “iskân” ve “zorunlu göç” politikalarıyla kontrol edilmeye başlanmıştır. Bu politikalar yeni kurulacak olan Türk(iye) Devleti’nde de devam ettirilmiştir.

Gayrimüslimlere karşı mübadele ve zorunlu göçler ile Kürtlere “Şark Islahat Planı” ve çeşitli asimilasyon politikaları bu politikaların örneklerini teşkil eder. 1930’lu yıllara gelindiğinde ise devletin yönetim kadroları, Darwinist görüşleri referans alarak ırk ıslahıyla “sağlıklı” ve “nitelikli” nesillerin inşası için çalışmalar yürütmüştür. Yine bu dönemde Kürt nüfusunun hedefte olması ve bu bağlamda hazırlanan raporlarla resmi öjenist söylemlerin inşa edilmesi, daha sonraları uygulanacak nüfus politikalarına zemin hazırlamıştır. Bunun en somut hali, 1996 yılında Milli Güvenlik Kurulu tarafından hazırlanmış olan “Kürt nüfus artışına yönelik müdahaleleri” içeren rapordur. Devletin Kürt nüfusuna yönelik öjenist söylemleri; İttihat ve Terakki ile inşa edilen, “farklı etnik-dinsel grupların güvensizliği” üzerine kurulmuş olan politik söylemler bütünüdür. Tarihsel çerçeve bağlamında devletin nüfus şekillenmeleri üzerinden yürüttüğü politikalar, 1996 yılında yayımlanan Milli Güvelik Kurulunun “Kürt nüfus artışının önüne geçmek için öngördüğü nüfus planlamalarını” da ele aldığımızda, Kürt nüfusundaki artışın

devlet penceresinde bir tehlike olarak görüldüğü düşünülmektedir. Bu söylem elbette büyük ve ağırlığı olan bir durumun yansımasıdır. Devletin, İTC'den beri uygulamaya çalıştığı nüfusu homojenleştirme politikaları, farklı etnik/dinsel grupların “ötekileştirilmesine” neden olmuştur. Milliyetçi ideoloji ekseninde yürütülen nüfus politikaları, “Türk”leştirme esasına göre yapılmıştır. Erken Cumhuriyet’le birlikte ulusal kimlik inşası bu politikalarla önce Kürt nüfusuna yönelik öjenist söylemlerle karşımıza çıkmaktadır. Bu durum -aralıklarla- ülkenin genel nüfus artış hızını durdurmakla paralel ele alınıp, sorunsal durum haline getirilmiştir. Örneğin, Britanya Ulusal Cephesi, kanunsuz göçmen ya da sahte mülteci olarak algıladığı “ötekileri” ülke için tehlike olarak görmektedir. Bu doğrultuda Sara Ahmed, bu beyanın “ötekileştirme” üzerinden işlendiğini belirterek, kaçak göçmenler ve sahte mülteciler olarak tanımlanan güruhun, bizim olanları tehdit ettiklerini belirtir. Bu tehdit, bizim olmayan – ulustan olmayanlar sıfatıyla dile getirilir. “Ötekiler”, ulusun meşru öznesi ve ulusal çıkarların gerçek sahibi olan kişi için, sahip olduklarını elinden alıkoyma tehlikesini bünyesinde barındıran bir imgedir.³¹⁸ Benzer şekilde “Türk” ulusal kimlik kurgulanışı, çeşitli etnik grupların varlığını bir “tehlike” olarak göstermiştir. Devlet “Kürt” kimliğini ötekileştirerek işlerlik kazandırmıştır. Dolayısıyla, nüfusu her geçen yıl artan Kürtler, vatandaşı oldukları ülkede “biz olmayanlardır” ve bu da “biz olmayanlar” sıfatıyla bizim olanları tehdit eder. MGK raporunda yer alan “(...) Bu oranla birlikte Kürt milliyetçiliğinin ön plana çıkması ve bunun da milletvekili sayısına oranlanması ileride vahim sonuçlara yol açabilir” değerlendirmesi bize, Kürt nüfusunun artışı, milletin meşru ve milli çıkarlarının gerçek sahibi olan “devletin” sahip olduklarını elinden alma tehlikesini içerir. Bunun sonucunda denilebilir ki Kürt nüfusu ancak Türk nüfusunun önüne geçemeyecek durumda olduğunda bir tehlike oluşturmayacaktır. Bunun nedeni ise devletin “Türk” etnisitesi üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Bu inşa, ancak “Türklük” üzerinde kurulduğu ve devamlılığını sağlandığı takdirde tehlike yaratmaz, bunun dışındaki öğeler/grupların sınırları çizilmiş bir etnisitenin önüne geçtiği zaman devleti bir yarışa sürükler. 1930’larda

Sara Ahmed, Duyguların Kültürel Politikası, s. 9.

doğu illeri için hazırlanan raporlardan da anlaşılacağı üzere; Kürt nüfusunun artışı, gelecek yıllar için ülkenin varlığını tehlikeye sokacak bir durum olarak algılanmıştır. Dolayısıyla öjeni bu noktada ikili bir yöntemin birleştirici gücünü oluşturarak farklı bir anlam kazanmıştır. Şöyle ki, 1930’lardan itibaren başlatılan Türk geni üzerindeki öjeni çalışmaları, milliyetçi politikalar neticesinde Kürt nüfus artışının bir tehlike olarak görülmesine sebep olmaktadır ve bu da kısırlaştırma söylentilerinin tarihsel temelini oluşturmuştur.

Bu araştırmada elde edilen veriler neticesinde, 1996 yılında yayınlanan MGK raporuyla birlikte ortaya çıkan, Devlet, Kürtleri aşı ve doğum kontrol yöntemleri ile kısırlaştıracak söylentisinin geçerliliği kanıtlayacak resmi herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Fakat bunun yanı sıra bahsi geçen söylentinin yarattığı korku havası su götürmez bir gerçektir. Dönemin politik havası, hâlihazırda bölgede bir korku ikliminin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Söylentinin yol açtığı tesir ile oluşan korku politikası, görüşmecilerin davranışlarına da yansımıştır. Bu durum, kişileri aşidan veyahut doğum kontrol yöntemlerinden kaçınmaya kadar götürmüştür. Aynı dönemde aşı ve doğum kontrol yöntemlerini içeren aile planlamasına yönelik kampanyaların başlatılması, halkta oluşan korkuyu daha da artırmıştır. Aşıya karşı gösterilen direnç, bununla birlikte sağlık kurumları ve çalışanlarına yönelik direnci de beraberinde getirmiş; kadınlar arasında karşı bir söylemin inşa edilmesine neden olmuştur. Şöyle ki, “Kürtlerin kısırlaştırılması” söylentisinin var olması kadınları, kendilerini etnik ve politik kimliklerine göre konumlandırmaya yönlendirmiş; “daha fazla üreme” şeklinde karşı bir tepkiyi ortaya çıkarmıştır. Görüşmelerde ortaya çıkan görülen devlete yönelik algı devletin “güvenlik” amaçlı yürütmüş olduğu politikalarla oluşturduğu “güvensizlik” duygusu ile ilişkilidir. Görüşmelerde aktarılan duygu ve deneyimlerin, söylentiye duyulan inancın temelinde bu güvensizlik yatmaktadır.

Sonuç olarak, “devlet, Kürtleri aşı veya çeşitli doğum kontrol yöntemleriyle kısırlaştıracak” söylentisinin yayılımı ve insanlar üzerinde bıraktığı tesir, halk arasında bir korku politikası şeklinde kendine yer bulmuş, bu korku da dolaylı olarak kişilerin davranışlarını/pratiklerini şekillendirmiştir. Diyarbakır ve Mardin örneğinde betimlemeye ve analiz etmeye çalıştığımız bu tez çalışmasından

hareketle, dile getirdiğımız ve etkisini araştırdığımız söylentinin, Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgenin genelinde etki ettiği söylenebilir.

Bu minvalde çalışmamızın geniş çaplı saha araştırmalarına, bölgedeki güvensizlik duygu durumlarını, davranışlara etkisini farklı örnekler üzerinden yeni olguları ortaya çıkarmaya kapı aralar nitelikte olacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

- Beden Terbiyesi Kanunu. *Resmi Gazete*. No. 3961. 29 Haziran 1938.
- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. *Resmi Gazete*. Sayı. 11272. 21 Kasım 1962
- İskan Kanunu. *Resmi Gazete*, No. 2510. Sayı: 2733. 21 Haziran 1934
- Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. *Resmi Gazete*. Cilt 11. No. 1489. 06 Mayıs 1930.

Kitaplar

- Ahmed, Sara. *Duyguların Kültürel Politikası*. Çeviren Sultan Komut. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017.
- Akın, Yiğit. "*Gürbüz ve Yavuz Evlatlar*" *Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler*. Çeviren İskender Savaş. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Balibar, Etienne, ve Immanuel Wallerstein. *İrk, Sınıf, Ulus*. Çeviren Nazlı Ökten. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Bauman, Zygmunt. *Modernite ve Holocaust*. Çeviren Süha Sertabiboğlu. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.
- Bauman, Zygmunt. *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri*. Çeviren İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Bayrak, Mehmet. *Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri Üstüne Gizli Belgeler-Araştırmalar Notu*. Ankara: Özge Yayınları, 1993.
- Bilgiç, Dr. Mehmet Sadi, ve Dr. Salih Akyürek. *Türkiye'de Kürtler ve Toplumsal Algılar*. İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012.
- Bora, Tanıl. *Milliyetçiliğin Kara Baharı*. İstanbul: Birikim Yayınları, 1995.
- Castells, Manuel. *The Power of Identity*. Massachusetts: Blackwell Publish, 2010.
- Cemal, Hasan. *Kürtler*. İstanbul: Doğan Kitap, 2003.
- Dündar, Can. ve Rıdvan Akar. *Ecevit ve Gizli Arşivi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2008.

- Dündar Fuat. *Modern Türkiye'nin Şifresi "İttihat Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1919)"*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Eriksen, Thomas Hylland. *Etnisite ve Milliyetçilik*. Çeviren Ekin Uşaklı. Diyarbakır: Avesta Yayınları, 2004.
- Fontette, François de. *İrkçılık*. Çeviren Haldun Karyol. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*. Çeviren Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 2014.
- Foucault, Michel. *Toplumu Savunmak Gerekir*. Çeviren Şehsuvar Aktaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- Foucault, Michel. *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. Çev. Ferhat Taylan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Furedi, Frank. *Korku Kültürü: Risk Almanın Riskleri*. Çeviren Barış Yıldırım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Galton, Francis. *"Probabilty, The Foundation of Eugenics" Essays in Eugenics*. London: The Eugenics Society, 1909.
- Gellner, Ernest. *Milliyetçiliğe Bakmak*. Çeviren Simten Coşar. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Gellner, Ernest. *Uluslar ve Ulusçuluk*. Çeviren Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksü Özdağ. İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- Giddens, Anthony. *Ulus Devlet ve Şiddet*. Çeviren Cumhur Atay. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008.
- Hobswan, E. J. *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*. Çeviren Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Izady, Mehrdad R. *The Kurd: A Concise Handbook*. New York: Tyler&Francis Group, 2009.
- Kanaaneh, Rhoda Ann. *Birthing the Nation: Strategies of Palestinian Women in Israel*. California: University of California, 2002.

- Kapferer, Jena- Noël. *Dedikodu ve Söylenti*. Çeviren Işın Gürbüz. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Kılıç, Rüya. *Deliler ve Doktorlar: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Kohn, Hans. *The Idea of Nationalism*. New York: The Macmillan Company, 1946.
- Kurban, Dilek, ve Deniz Yüksek. *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edinilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*. İstanbul: TESEV Yayınları, 2008.
- Lemke, Thomas. *Biyopolitika*. Çeviren Utku Özmakas. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Monnoni, Pierra. *Kokru*. Çeviren Işın Gürbüz. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Mozawer, Mark. *Karanlık Kıta Avrupa'nın 20. Yüzyılı*. Çeviren Mehmet Morali. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Mumcu, Uğur. *Kürt Dosyası*. İstanbul: Tekin Yayınları, 1993.
- Onaran, Nevzat. *Ermeniler, Rumlar ve Kürtler: Türk Nüfus Mühendisliği*. İstanbul: Kor Yayınları, 2018.
- Özkırımlı, Umut. *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010.
- Özmakas, Utku. *Biyopolitika: İktidar ve Direniş Foucault, Agamben, Hardt-Negri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Özcan, Dr. Nihat Ali. *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 1999.
- Öztürk, Saygı. *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*. İstanbul: Doğan Kitap, 2019.
- Scott, James. *Devlet Gibi Görmer*. Çeviren Nil Erdoğan. İstanbul: Versus Yayınları, 2008.
- Smith, Anthony D. *Milli Kimlik*. Çeviren Bahadır Sina Şen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Smith, Anthony. *Ulusların Etnik Kökeni*. Çeviren Sonay Bayramoğlu. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2002.

- Tilly, Charles. *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerin Oluşumu 991-1992*. Çeviren Kudret Emiroğlu. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001.
- "*Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*". Ankara : Haccettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006.
- Uluçay, Ömer. *Türkiye'de Resmi İdeoloji: Kürt Hareketi ve Çözüm*. İstanbul: Perî Yayınları, 2012.
- Üngör, Uğur Ümit. *Modern Türkiye'nin İnşası Doğu Anadolu'da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950)*. Çeviren Ali İhsan Dalgıç. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Üstel, Füsun. *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Yeğen, Mesut. *Devlet Söyleminde Kürtler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Yıldız, Ahmet. *Ne Mutlu Türküm Diyebilene*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Yuval-Davis, Nira. *Cinsiyet ve Millet*. Çeviren Ayşin Bektaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Zürcher, Eric Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çeviren Yasemin Saner Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Kitap İçinde Makale

- Açıkel, Fethi. "Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Akçam, Taner. "Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Alemdaroğlu, Ayça. "Öjeni Düşüncesi". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Arslan, Emre. "Türkiye'de Irkçılık". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Aydın, Suavi. "İki İttihat Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyeti Devreden Düşünce Mirası*

- Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Aydın, Suavi. “Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Coeaux, Etienne. “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler”. *Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Çağaptay, Soner. “Otuzlar Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Foucault, Michel. “İktidarın Halkaları”. *Özne ve İktidar* içinde, çeviren Işık Ergüden ve Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.
- Foucault, Michel. “Normun Toplumsal Yayılımı”. *İktidarın Gözü* içinde, çeviren Işık Ergüden ve Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Göral, Özgür Sevgi. “Afet İnan”. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Guibernau, Montserrat. “Devletsiz Uluslar Ulussuz Devletler” . *Milliyetçilik Üzerine: Ulussuz Devletler Devletsiz Uluslar* içinde, Der. Işıl Gündüz. İstanbul: Nesnel Yayınları, 2008.
- Heng, Geraldine, ve Janadas Devan. “State Fatherhood: The Politics of Nationalism, Sexuality and Race in Singapore.” *Nationalism and Sexualities* içinde, Mary Russo Andrew Parker. New York: Routledge, 1992.
- Kaya, Ayhan. “Çevirmenin Sunuşu”. *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu* içinde, Der. Fredrik Barth, çeviren Ayhan Kaya ve Seda Gürkan. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2001.
- Koçak, Cemil. “Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları”. *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Neyrent, Laurent. “İnsanlığa Karşı Suçların Dönüşümü”. *İnsanlığa Karşı Suç* içinde, Der. Laurent Neyrent, Isabelle Fouchard, vd. Çev. Berna Ekal. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Somel, Selçuk Akşın. “Osmanlı Reform Çağında: Osmanlıcılık Düşüncesi”.

Modern Türkiye Siyasi Tarihi: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşruiyetin Birikimi içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Taylan, Ferhat. “Strateji, Norm, Yönetim: 1978 Dersi için Bir Güzergâh.”

Güvenlik, Toprak, Nüfus içinde, Michel Foucault. Çev. Ferhat Taylan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.

Ülker, Hasan. “Türkiye'de Sosyal Darwinizm Düşüncesi”. *Modern Türkiye'de*

Siyasi Düşünce: Kemalizm içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Üstel, Füsün. “Türk Ocakları”. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Makaleler

Balibar, Etienne. “Günümüz Avrupa'sında Irkçılık ve Siyaset”. *Conatus*, no. 7 (2007).

Çalılık, Aslı. “Ölümüne Yaşatmak: Güvenlik Sorunu Olarak 'Yaşam' ”. *Toplum ve Bilim*, no. 122 (2011).

Dündar, Fuat. “Abidin Özmen'in “Siyah Raporu” Vesilesiyle 'Kürt Nüfusu Artış Sorunu’”. *Toplumsal Tarih*, no. 226 (2012).

Ergin, Murat. “ 'Modern' Bir Teknoloji Olarak Öjeni ve 21. Yüzyıl Genetik Bilimleri”.

Toplum ve Bilim, no. 144 (2018).

Farr, Jason. “Point: Westphalia Legacy and the Modern Nation State”. *International Social Science Review*, No. 80. 3/4, (2005).

Gambeti, Zeynep. “Linç Girişimleri, Neoliberalizm ve Güvenli Devlet”. *Toplum ve Bilim*, no. 109 (2007).

Kelly, Mark. “Irkçılık, Milliyetçilik ve Biyopolitika: Foucault'un Toplumu Savunmak Gerekir'i 2003”. *Conatus*, no. 7 (2007).

Mutlu, Servet. “Population of Turkey by Ethnic Groups and Provinces”. *New Perspectives on Turkey*, no. 12 (1995).

- Özdemir, Akın. “Doğum Kontrol Teşviklerinden En Az Üç Çocuğa: Tarihsel Süreçte Türkiye'de Anti-natalist ve Pro-natalist Politikaların Seyri”. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 3, no. 3 (2017).
- Öztürk, Şeyda. “Kırılganlık, Güvencesizlik, Yaralanabilirlik”. *Cogito*, no. 87 (2017).
- Paker, Evren Balta. “Güvenlik Endüstrisi ve Güven(siz)liğin İnşası: Bir Toplum Paronayayı Anlamak”. *Toplum ve Bilim*, no. 115 (2009).
- Ulaş, Dr. Halis. “Öjenik Cinayetler”. *Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni* 13, no. 2 (2010).
- Zureik, Elia. “Constructing Palestine Through Surveillance Pratices”. *British Journal of Middle Eastern Studies* II, no. 28 (2001).

Tezler

- Arpacı, Murat. “Modernleşen Türkiye'de Beden ve Nüfus Politikaları: Hıfzıssıha, Terbiye, Öjeni”. *Doktora Tezi*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi , 2015.
- Çapanoğlu, Esra. “Sağlık Çalışanları ve Ebeveyn Perspektifinde Çocukluk AşılarınReddi Niteliksel Bir Araştırma”. *Yüksek Lisans Tezi*. Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi, 2018.
- Pala, Asena. “Zorunlu Göç ve Diyarbakır Örneği”. *Yüksek Lisans Tezi..* Hacettepe Üniversitesi, 2013.

Gazete Arşiv

- Alpay, Şahin. “Etnik Köken ve Devlet”. *Milliyet Gazetesi*, 26 Aralık 1996.
- Kul, Murat. “MGK: Özel Tim Askere Bağlansın”. *Milliyet Gazetesi*, 18 Aralık 1996.
- Özkök, Ertuğrul. “Türkler Kaç, Kürtler Kaç”. *Hürriyet Gazetesi*, 15 Haziran 1998.
- Özkök, Ertuğrul. “Kesik Bacaklar Üzerinde Dimdik Yürümek”. *Hürriyet Gazetesi*, 04 Kasım 1992.
- Özkök, Ertuğrul. “Hani Sivaslılar Sadece Otel Yakardı”. *Hürriyet Gazetesi*, 29 Ağustos 1993.
- “Türkiye'de Kaç Kürt Var?”. *Milliyet Gazetesi*, 14 Şubat 1991.
- “İstanbul 1. Kürt Şehri”. *Milliyet Gazetesi*, 26 Şubat 1992.

Mumcu, Uğur. “Kürt Nüfusu”. *Milliyet Gazetesi*, 26 Mart 1992.

İnternet Kaynakları

BBC News Türkçe. “ABD'nin Kısırlaştırdığı Kızılderili Kadınlar: “Doğmamış Çocuklarımı Benden Aldılar”” Erişildi: 31.03.2020

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya/47027622?ocid=socialflow_twitter

E-skop. Yardımcı, Sibel. “Biyopolitika ve Ölüm.” Erişildi: 30.03.2020

<https://www.e-skop.com/skopbulten/biyopolitika-olum/5421>

Gazete Duvar. “Finlandiya'da 7.530 Kadın Zorla Kısırlaştırıldı”. Erişildi: 31.03.2020

<https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2018/11/02/finlandiyada-7-bin-530-kadin-zorla-kisirlastirildi>

The Guardian. Tremlett, Gilet. “Children Stolen by Franco Finally Learn The Turth”. Erişildi: 31.03. 2020

<https://www.theguardian.com/world/2002/nov/01/spain.gilestremlett>

North East West South. “What Everybody Knows Protocols Rumour”.

Erişildi:07.05.2020

<http://northeastwestsouth.net/what-everybody-knows-protocols-rumour-0>

Wikipedia. “Tansu Çiller”. Erişildi: 08.05.2020

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tansu_%C3%87iller

Milli Pediatri. “Ülkemizde Güncel Aşılama” Erişildi: 12.05.2020

<https://www.millipediatri.org.tr/Custom/Upload/files/asilama.pdf>

BBC News Türkçe. “Türkiye’de Olağanüstü Hallerin Tarihi”. Erişildi: 18.05.2020

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36852284>

Gazete Duvar. Koçak, Ali Necati. “Söylenti Ekonomisi: Söylentiler Nasıl Bulaşır ve Nasıl Etkili Olur?” Erişildi: 19.05.2020

<https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2020/05/08/soylenti-ekonomisi-soylentiler-nasil-bulasir-ve-nasil-etkili-olur/>

GÖRÜŞMECİ PROFİLLERİ

Cinsiyet	İSİM	YAŞ	MESLEK	YER
Kadın	Saadet	44	Ev Hanımı	D.bakır/Benusen
Kadın	Safiye	51	Ev Hanımı	D.bakır/Dağkapı
Kadın	Güllü	59	Ev Hanımı	Mardin/Kızıltepe
Kadın	Necla	50	Ev Hanımı	Mardin/Kızıltepe
Kadın	Türkan	46	Ev Hanımı	Mardin/Kızıltepe
Kadın	Kısmet	50	Ev Hanımı	Mardin Kızıltepe
Kadın	Nesibe	52	Ev Hanımı	Mardin/Kızıltepe
Kadın	Seyran	41	Ev Hanımı	Mardin/Kızıltepe

Kadın	Dilek	52	Ev Hanımı	Mardin/Kızıltepe
Kadın	Ayten	60	Ev Hanımı	D.bakır/Benusen
Kadın	Emine	42	Ev Hanımı	D.bakır/Benusen
Erkek	Cahit	41	Çiftçi	D.bakır/Benusen
Erkek	İsmail	60	Emekli	D.bakır/Suriçi
Kadın	Süreyya	43	Ev Hanımı	D.bakır/Bağlar
Erkek	Abdullah	43	Mali Müşavir	İstanbul/Beşiktaş
Kadın	Adile	56	Ev Hanımı	D.bakır/Suriçi
Kadın	Herdem	47	Ev Hanımı	Mardin/Kızıltepe
Kadın	Adalet	40	Ev Hanımı	Mardin/Kızıltepe
Kadın	Nergis	41	Terzi	Mardin/Kızıltepe

Kadın	Filiz	45	Ev Hanımı	Mardin/Kızıltepe
Kadın	Sevim	47	Eski Sağlık Çalışanı	D.bakır/Kayapınar
Kadın	Gülcan	47	Ev Hanım	D.bakır/Benusen
Kadın	Hüsna	57	Ev Hanımı	D.bakır/Benusen
Erkek	Cihan	50	Çiftçi	Mardin/Kızıltepe
Kadın	Şehnaz	40	Ev Hanımı	Mardin/Kızıltepe
Erkek	Mustafa	66	Emekli	D.bakır/Suriçi
Kadın	Tuba	48	Esnaf	D.bakır/Suriçi
Erkek	Sedat	40	İşsiz	D.bakır/Suriçi
Kadın	Fidan	38	Esnaf	D.bakır/Suriçi
Erkek	Ercan	41	Esnaf	D.bakır/Suriçi
Kadın	Makbule	47		D.bakır/Suriçi

			Ev Hanımı	
Kadın	Canan	64	Ev Hanımı	D.bakır/Suriçi
Kadın	Azize	42	Ev Hanımı	D.bakır/Suriçi
Kadın	Zeynep	41	Ev Hanımı	D.bakır/Suriçi
Kadın	Güle	38	İşçi	D.bakır/Suriçi
Kadın	Irak	52	Ev Hanımı	D.bakır/Benusen
Erkek	Şahap	48	Esnaf	D.bakır/Kayapınar
Kadın	Delal	47	Belediye Çalışanı	D.bakır/Bağlar
Erkek	Orhan	55	Esnaf	D.bakır/Kayapınar
Erkek	Salih	42	İnşaat İşçisi	D.bakır/Bağlar

**ETİK KURUL DEĞERLENDİRME SONUCU/RESULT OF EVALUATION BY
THE ETHICS COMMITTEE**

(Bu bölüm İstanbul Bilgi -Oniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından
doldurulacaktır / This section to be completed by the Committee on Ethics in research
on Humans)

Ba vuru Sahibi / Applicant: Zana <a1lkk1h9

Proje Ba ğı / Project Title: 1990'11 yıllarda Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde
Kırsal'da tırma Soyları

Proje No./ Project Number: 2020-20078-57

1.	Herhangi bir değişikliğe gerek yoktur / There is no need for revision	XX
2.	Ret/ Application Rejected Reddin gerekçesi / Reason for Rejection	

De ğerlendirme Tarihi / Date of Evaluation: 20 Şubat 2020

Kurul Başkanı / Committee Chair

Doç. Dr. İtir Erhart

Dye/ Committee Member

Prof. Dr. Ash Tunç (izi nli)

Dye / Committee Member

Prof. Dr. Turgut Tarhan

Dye / Committee Member

Prof. Dr. Hale Bolak Boratav

yiVN

Dye / Committee Member

Prof. Dr. Koray Akay